

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У ЈАГОДИНИ

Б 821-93.09

PETROVIĆ T.

Istoriја српске

821.163.4(091)-93

000027112

COBISS ©

ИСТОРИЈА
СРПСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ
ЗА ДЕЦУ

XIX ВЕК: ЗНАЧАЈАН КОРАК НАПРЕД

Епоха великих друштвених прелома, бујица и вртоглавог напретка, најавила је култ књиге. Од књижевног замаха који је започео са Д. Обрадовићем, праоцем писане речи за младеж, угащена су кандила старе књижевности. Неосновано је, међутим, рећи да и дела нерепрезентативних списатеља, у доба када су настала, и данас, немају своју вредност у низу времена. –Чињеница да не постоје корисници–читаоци, указује на рађања пре времена, али и на вертикалу трајања српске литературе за младе.

Раније изражена потреба за практичним и школско-књижевним списима није престајала. Нема значајног дистанцирања од тезе по којој књига ојачава дух и васпитава деčје мишљење, те од ње има бољег и здравијег средства за омладину која хоће да прошири своја знања. У духу просветитељске оријентације, траже се корисне истине путем здравог разума и искуства.

Стихована продукција, не по наивности колико по својој мудrosti, оставља утисак црних потеза на хартији обичних писара. Мудрост поезије је у низању рима и преbroјавању слогова; у обликовању стихова без маште за поезију, онако као што грнчар обликује глину. – Прозно–реторичко стиховање, епитетички придеви, сведени песнички облици, „спаривање“ две крајње речи на листу хартије, доводе деčју литературу до њеног поновног западања у бунцање.

Хумор и фантазија нису елементи деконструкције просветитељског система. Машта је „учитељица грешака и заблуда“ која води читаоца у „душевну скитњу“ и у свет немогућности и глупости, а романси су лукаво средство за деморализацију омладине и целог народа.

Криза рационалистичког погледа, сламање дотадашњих схема, водиће извесном отрежњењу од вулгаризоване представе о књижевности као раду на ползу отаџства. Постиросветитељски

класицизам, осим басне са њеним наравоученијем, као допунским објашњењем које предупређује евентуално погрешно читање, отпочиње да развија и шири друге популарне књижевне врсте.

Демократизација образовања и школства, тежња за енциклопедијским знањем и сепарација детета, подстичу печатење дела доступних јуности. У календарима, букварима и старим књигама, устајалим и прашњавим списима, читалац најђе на поетско зрице које засветлуца топлом и дискретном бојом старога злата.

Романтизам је доба препорода и националне револуције за ослобођење од Турака, истовремено, епоха увођења српског народа из tame турске провинције у круг учених европских народа. Као временски одсек и систем књижевне норме, који у српску књижевност, у односу на европску, долази са закашњењем од три деценије (1830–1875), романтизам одбације класицистичку анахрону поетику.

Настала у оквиру покрета који разбија каноне нормативне поетике, и носи промене које у зачмали књижевни живот покрећу и проветравају ваздух, литература се ослобађа старих мотива и распостирања полезних знања. Рођена као недоношче, деčја књижевност трпи сегрегацију у односу на књижевност у целини, али и доживљава свој прдор и узлет. Са раслојавањем књижевности, заменом разума осећањима, мишљења маштом, из основа је потресено тешко разумљиво песништво; белетристика, темом и идејом, стилом и простодушношћу, постаје пријемчивија младима. Одсутан скок од просветитељске ка слободној поезији, значио је чин формирања једног неискристализованог одсека лепе књижевности.

Од 30-их година XIX века, са буђењем националне свести и слављења прошлости, народна поезија улази у књижевност. Романтизам, у ствари, узраста на темељу богате усмене традиције којом су дотле задовољаване уметничке потребе. Народна књижевност доживљава свој процват. Духом, фигурама, епитетима, речничким обртима, она постаје извор и надахнуће истинске поезије. Ни публика укусом није далеко од ње. Српска усмена књижевност је у то време најбоља жива фолклорна уметност у Европи. В. Ст. Карадић у Србији и Босни, Вук Врчевић (1811–1882) у Боки, Црној Гори и Херцеговини, огроман број школских посленика (Светозар М. Бајић, 1850–?), уредник ћачког листа *Венак*, Љубомир Лотић,

1865–1946 и други), развили су широку сакупљачку делатност. И писци, сежући за искуством фолклора, копају по народној ризници.

Од 1810. до 1820. године појављују се прве збирке народне поезије. Вук издаје *Малу просветоноародну славеносербску ђеснарицу* и *Речник српског народног језика* (1818); штампају се прве збирке писане поезије и преводи *Библија* на народни језик. Издају се листови и алманаси књижевно забавног садржаја, буквари, писменице и друге „корисне књиге за младеж“, које репрезентују уметност која оправдава *raison d'être* дечје литературе. Први свитац је песничка збирка Бранка Радичевића, књига која је дочекана са великим бакљадом и највећим одушевљењем. Година 1847, када су објављена Вукова, Његошева и Радичевићева дела – златна и светла година у календару српског књижевства и језика – доноси радикалне промене и у дечјој лектири. Стихови народног певача, П. П. Његоша, Б. Радичевића и других аутора испуњавају букваре и читанке.

Појава школског позоришта на народном језику, у коме се, у улози глумаца и приказивача, поред школске омладине и њихових учитеља као помагача, појављују млади чиновници и фабричка младеж (представе су игране у школској учоници, по завршеном „ексамену“, под каквим дрветом на које се наишло приликом мајалеса, или пак под ведрим небом), покреће драмски жанр. Дечја периодика, поред оригиналних текстова са јуначким мотивима, доноси преведене или посрబљене веселе игре и једночинке. Змај је посебно неговао драмски род у *Јавору* и *Невену*.

Средином XIX века, када се јављају призвуци реализма у грађи, техници, тенденцији и стилу, и када се учило писмености – није могло бити говора о просвећеном и непросвећеном читалачком слоју, или о његовим врстама. Тек, успостављањем контакта са писаном речи, књижевност добија публику и њен број полагао расте. Младеж добија у својој релевантности, и постаје захвална и непробирљива рецепцијска групација. Читање књига за свакога у чијим прсима „сербско бије сердце“ је родољубиви и национални чин. Омладина и гимназисти Вукове књиге „чекају с расиријеним рукама“. Врло популарне Видаковићеве романе *Усамљени јуноши*, *Љубомир у Елису* и друге, у време њиховог појављивања, баштине не само пунолетни варошани, него и градска младеж. „Тек што је какво Српче или Српкиња дорасло да може књиге читати“, записује Јаков Игњатовић 1860., „већ је Видаковића у руке узела.“

Змај је као десетогодишњак читao књиге; Јован Стерија Поповић као „детенце мало“ волео је стихове А. Везилића; будући аутор *Историје књижевности* др Божидар Петрановић (1809–1874), исто тако, чита Доситеја у раном детињству.

Писци–учитељи

До квалитативних промена, међутим, није одмах дошло. Јер, међу песницима, ученим људима и појединцима из трговачких, ћачких и других редова, који пишу тзв. грађанску лирику и, узгред буди речено, потичу из војвођанске средине као колевке у којој је зањихана дечја литература – сем Змаја није било јаких стваралачких индивидуа. Са промовисањем институције зване дечји писац, многи се опредељују на стварање за младе читатеље. Међу наивним списатељством су педагоги и чиновници, лакоруки графомани и људи мале писмености; свака шуша и мазала. Много је чика, тетака, баба, васпитачица, учитеља који сувом поуком, једнозначношћу и целимелизацијом књижевне речи, доводе поетику овог вида литературе до њене крајности.

Раскинуто је са старом „торжественом ризом речи“ и учињен известан заокрет, али дечја литература није синула лепотом и обиљем разноврсности. Текстови и прилози за школску лектиру или слободно читање, разасути по листовима и другим публикацијама, своде се на њихову наравоучителност. Сходно старошколском систему, и примисе да је дечја реч васпитна литература у ужем смислу, ствар главе и разума – штавише да удаљавање од притика, одстрањује и одваја рукопис од малог читаоца и свакодневног живота – у организовању књижевне материје полази се од поуке као пратиоца и њене кохезионе нити. Као у претпросветитељству и просветитељству, књижевност је обележена суморном и мудрошћу уштогљеном дидактиком.

У делима за младеж осећа се писац–критичар који се, тако рећи са штапом у руци, обраћа слабим и непослушним ћацима. Највише је оних који уче децу по дужности и звању своме. Као горњи слој интелигенције, који је одиграо улогу у развоју српске културе XVIII и XIX века, и значајно допринео установљењу и настајању школске литературе, они су истински први учитељи писања за омладину. Осетивни се побуђеним да воде бригу о лектири својих

васпитаника–читалаца, учитељи објављују дидактичке причице, песме, драме, адаптирају или преводе прикладна дела. Из редова учитељства се регрутују први уредници листова и издања, популаризатори и официјелни књижевни тумачи. Изједначујући бављење литератуrom са простим тумачењем школске наставе, тражећи у делу оно што је од практичне и стручне помоћи у стварима литературе, они идеју уметничког дела преводе на језик педагогије и налазе у њему оно што се назива педагошким еквивалентом једне књижевне појаве. Учитељи су пресудан фактор у одабирању и тумачењу школске лектире као лепе књижевне речи, истовремено, чинилац у формирању и обликовању укуса.

Поред поменутог Н. Лазаревића, затим Ј. Вујића, Петра Деспотовића, Данице Бандић и других, допринос на популарисању деце књижевне речи дали су колеге–учитељи – махом негдашњи ћаци сомборске Учитељске школе. Као сарадници листова и аутори властитих књига, нарочито су запажени: Павле Платон Атанасковић (1788–1867), активан књижевно–педагошки радник, аутор *Буквара за српска училишта у Аустирском царству* (1853) и *Прве језикословне читанке* (1853); Самуило Севастијан Илић (1795–1863), писац ода, песама и басни; песникиња Софија Стефановић (1851–1895), и Милева Симић (1858–1946) као ауторка приповедака из народног живота, написа и игроказа за децу. Затим, Јован Благојевић (1848–1918), уредник *Голуба* и признати радник на школској књижевности, аутор библијске приповетке из *Старога и Новоћа завета* и радова из прошлости турских времена. Потом, писци–учитељи који се јављају нешто касније: Иван Мартиновић (1863–1926), уредник дејџег листа *Споменак* и аутор Споменкове Библиотеке и едиције Дејџе позориште; Милан Стојшић (1866–1900) сарадник књижевних гласила и сакупљач народних дејџих песмица, молитвица и игара; Душан Ђурић (1870–1940) који је за српску младеж преуређио превод С. Живковића Фенелонов *Телемак* (1814) и писац историјских прича; Милојко Благојевић (1876–1899) учитељ „гвоздене воље и челичног стрпљења“, издавач Мале библиотеке (1896) у дванаест свезака; Даница Путник (1873–?), сарадник онданијских листова; Константин Стијачић (1882–1960), уредник *Голуба* и аутор приповедака о несрћеној деци и о њиховим ожалошћеним родитељима.

Пракса стварања и вредновања, зависно од степена школских доктрина, одржала се и доцније. То је имало за последицу

одстрањење праве поезије у литератури и убијање уметничког у делу и, напокон, ускраћивање реципијенту легитимног читалачког задовољства.

Мађистри који су владали и харали књижевношћу у Вуковом и поствуковом периоду – на шта је Змај у своје време јетко реаговао речима: зар „само онај који је слушао препарандију зна како ваља за децу писати!!!“ – и њен смисао налазили искључиво у задовољењу школских потреба и поучавању ђака, били су, међутим, сасвим књижевно неуки.

Метанисање и удвориштво, попуштање постулатима педагогије, песников живот у сталном убеђењу да књижевност треба да учи и негује, водили су у плитке воде и Ѯорсокак. Утилитарна школа писања, закречавање, кора и маховина, уздрмали су и онако трошну грађевину.

Теме и мотиви

Гледано у ширим размерама, романтизам је време почетка и промовисања дејџе литературне речи у њеним аутентичним димензијама и вредностима. Нагли корак у свим правцима, даљи развој књижевности, воде стварању уметности за мале и велике, недорасле и одрасле читаоце, једновремено, лабављењу природне везе између „обе књижевности“. – Несумњиво, сва романтичарска књижевност била је пријемчива за младе.

У круговима дејџе уметности није се много искорачило напред. Књижевна остварења личе на слику без живота: радње вештачки постављене, ликовна идилично–ањеоских или покајнички испијених лица, а тема и форми превазиђених чином закаснеле појаве. Нема препознатљивих новина у погледу грађе и њенога третмана. Зачарани круг поетске стагнације и „заглиблјени точак музе“, стварају књижевност која, ни по старим мерилима и стандардима, нема властиту самосвојност. Романтичарска наклоност сазнању посредством маште и осећајности, доводи до прецењивања и преувеличавања моћи поуке. Једнострани однос педагошки настројених писаца према уметности, претварао је књижевност у стерилну дидактику. Посредством писане речи деца се доводе у ред, одгајају и поучавају како се морају понашати да буду деца. Недостатак игре, учвршћене самом природом и

дијалектиком дечје уметности, онемогућава доживљавање чар и поезије детињства. Од те строго осмишљене и необликоване књижевности, данас је остало мало.

Препевање већ познатих мотива, удворичка интонација, усилена и ограничена игра која увесељава без радости, механичко клопарање риме – поука која заглушује – продуковали су поезију, да парафразирамо Мушицког, детиње маште и мазне ћуди, књижевност која је то зашећерени чорбуљак. Оно што се одређује прозним изразом није се ни по чему разликовало. Приповеда се расплинuto о стварима које не подсећају на живот. Слаба мотивација, неуверљив активитет, спора радња, много пауза, једнолико и непотребно тапкање у месту, описи природе, неиндивидуализовано оликотворење и оличење „дејствовалца“, речи које нису у складу са њиховим говором – давали су тзв. свакидашње приче, у суштини дела нефикационалног карактера, која се нису могла замислити у стварности већ само у књизи.

Писци се иссрпљују мотивима о старој мајци природи, домовини, детињству и детету самом. Однос деда–отаџ–унук је пун благотворног породичног поверења и разумевања. Садржајно ткиво испуњава љубав мајке према детету, љубав сестре и брата. Говори се о идиличном и складном животу, лепршавости и дивоти живота. Ређе су слике дечјег калабалука и враголија, детета које мрзи школу, дури се или плаче. Ауторова музика се обраћа смерном детету и „материној десној руци“. Награда за добро, а кажњавање за свако скретање с правог пута, наметнули су оштро супротстављање актера једних другима. Ликови носе посве матера имена узета из народа: Никола, Влајко, Вида, Ката, Јања.

Песник није могао без природе, опште мати и човекове непознанице; она је у најширем смислу речи поетска преокупација. Мотиви поља, шуме, животиња, птица и сав живи свет, стваралачко су уточиште и праисконски благоносни мајдан. Сунце које ослобађа природу стега и окова, пролеће мирисима и птичјом грајом, биљни немушки свет, окосница су и хумус књижевне маште. У природи и њеним пејзажима, као и писац за одрасле, он налази прамајку лепоте и свет милине. Загрђнут њеном лепотом и чедношћу, мирисима и гласом, Б. Радичевић је испевао познату песму „Путник на уранку“, а Ј. Ј. Змај ретко успелу песму „Ала ј' леп овај свет“. – Као права човекова постојбина и његова друга

мајка, природа је „живи дејствителна књига“ и најдражи учитељ. Човек никада није издвојен од великог царства природе; дете такође треба да поштује земљу и њене плодове. Свет фауне, још од стародревних култура једна од основних преокупација уметности, није естетски медиј или повод да се каже понешто о његовим лепотама и користима, већ и да се стекне представа о њему и његовој нарави. Под маском домаћих животиња и звери не крију се људска бића.

У народу који је претурио векове преко главе, осуђеном на омразу, подозрење и разбијање, али и међусобице и вероломство, цвета родољубива поетска реч. Први песници су старински патриоти и национални будитељи који негују култ славе и упаљених свећа и, са пером у руци, буде народносну свест и понос. Подиже се одушевљење за ускре српства. Песник носи у срцу родну груду као предачко наслеђе: пева о славној прошлости и слободи, херојству и ропству, о цефердару. Борба против непријатеља је најцењенији патриотски чин.

Од првих знакова дечје поетске речи, распламсава се до реторског усијања национална романтика и симболика. Бунтовни, борбени патриотизам, усмерење ка актуелном одробљавању народа од вековног непријатеља, означавали су почетак плиме српског романтичарског патриотизма. Певају се убојне песме о Душану, Марку, Милошу и о младежи „напојеној српским млеком“, узданици и дики Србиновој. Изводе се комади о догађајима и јунацима из националне историје: „Маркова сабља“, „Милош у Латинима“, „Зидање Раванице“. Дечји листови на првим странама објављују песме изразито у отачастољубивом тону. Први број *Јавора* доноси песму „Српска молитва“; у истом гласилу на насловној страни штампа се песма „Српкиња“. Год. 1881. објављује стихове Мите Поповића „Сан Краљевића Марка“, а Змај у *Булићима* пева: „Љубим ти, душо, недра;/ Ал' ја сам увек Срб./ И сад сам ту нашар'о/ Польупци српски грб“.

Песници као прави Славјани, химничким и патетичним тоналитетом, уливају деци свест и љубав о своме роду, о дому и величини српства. Све је управљено старој слави и јачању братства и домољубља. Наслови дечјих листова носе националну и патриотску семантику; млади знају у прегрђтима напамет народне песме о Стефану Немањи, светом Сави, краљу Милутину, цару

Душану, кнезу Лазару и стихове о пропасти на Косову. Писци се потписују као Срби.

Родољубива и будничка фабрикација у листовима и посебним публикацијама, међутим, ретко је на уметничкој висини. Примера ради, стихови у песмарици Чика Стева *Венач песама*, „Српство“ М. Поповића, „Ја сам Србин“ Ј. Суботића, „Српкиња сам“ Драге Дејановић, „Домовина“ самог приређивача, „Устај, устај Србине“ Ј. Ст. Поповића, „Гусле“ Змајјове и других, са незнатним изузетима, у основи су рђаво срочена поезија. Ни афирмисанији родољубиви ствараоци – пионери: Исаје Митровић, Периша Богдановић и Драгољуб Филиповић нису одмакли од стихова обичних поданика прадедовског наслеђа.

Изузетно pragматично настројен, писац упознаје младог читаоца са предметном стварношћу и са човеком и друштвом, независно од његових хтења, жеља и осећања. За писца је дете реалист који тражи нагу истину. Контакт с уметношћу омогућује младом бићу спознају живота и човекову другу, негостољубиву истину. Рђава би се услуга учинила детету, сматра се, ако га друштво усмерава да на живот гледа кроз игру и идилу. Васпитавано у свету маште, оно се руши у судару са стварношћу; треба му омогућити да га „убоде трње“, и тако сазна да трн боде.

Дечја литература, на одређен начин, реконструише и оживљава социјални пејзаж свога доба. Сива свакидашњица, оскудица, живот који је, као у уметности и самој човековој стварности, у основи испаштање и патња, тематски су додирнути. – Као у време просветитељства, читалац се суочава са суморним и морбидним мотивима, горким и тамним путевима, са непојамном болешћу и нестајањем. Странице листова нуде детињство без нежности и разумевања, праћено патњом и доживљајима који остављају болне последице на души. Периодику плаве приче о несрћеној и незбринутој деци која, уместо родитеља, продају дрва да би се прехранила или купила лек за болесну мајку, сирочићи напуштени од родитеља, или деца према којима се родитељи односе маћехински. Прича о мајци на гробу умрлој деци, мучна и грозовита стварност која прелази у смртопис, анатема и мука, која се завршава смрћу детета због ситних преступа и крађа – само су неки од мотива са овог црног списка. То је литература у којој се, пише Јаша Продановић, „разбашкарила смрт и начинила читаво гробље“.

Моралне вредности, животно искуство и универзалне тенденције, дубоке и оштроумне мисли – одувек су налазиле израз у уметности као највишем постигнућу човековог интелекта. У књижевности, због њене специфичне природе, људска мудрост је нашла најпогоднији медиј за властито испољавање. Ова чињеница, схваћена као школска истина, била је полазна тачка делатницима који су се осетили позваним да писаном речју посеју семе мудрости. Интериоризовање у свест читаоцу моралне константе, као таблицу множења, подучавање читаоца као ћачића, израженије је у почетној фази књижевности која је ишла стопама аутора *Живоћа и пријеључења* и, иначе, наилазила на шире одобравање и подршку.

Поучавање поштењу, религији, празноверју, понизности; гомилање знања о природи, здрављу, науци, животу, нехотице давање неплодних савета који доводе до нежељених последица – захтева посезање за штивом као што су хладне и паметне басне, сажете народне изреке и језгрице. У томе су се писци испомагали стиховима народних песама, библијским мислима и сличним порукама приступачним дечјем поимању и сазнању.

Најшира је примена пословица. Стихови или причице о породици, дому, школи, или догодовштинама из живота, сведени су на изреку. Све је срачунато „на у обичај узету реч“: њоме се нескривено наговештава садржај и порука. Пословица стоји у наслову и поднаслову текста, или као закључна формулатија. Голубова прича „Не лажи“ свршава се осветнички: „Право вели српска народна пословица: Ко једанпут слаже, други пут му се не верује, па ма он и истину говорио.“

Пише се ради последње речи и завршетка. Састављају се и импровизовани опричици, са закључком казаним суво и хладно, као са катедре. Прибегава се дописивању чисто проширене пословице. Не напуштајући превазиђено схватање о поетској речи као најбољем начину за сејање искре народне мудрости, песници се ни доцније не уздржавају од уношења у „китњасте“ саставе и рукотворине здраво резоновање, оно што бисмо звали простим наравоученијем.

Изрази колективног искуства нису ишчезли, нити је то могло бити, ни код савремених аутора. Али, са новом поетском климом, долази до промене у смислу њиховог одбира по дубини поуке и језгротовитости, по њиховом склопу и форми која одговара дечјем

хоризонту очекивања. У савременој књижевности, оријентисаној, често, према дијалошки стихованим изразима подобним дечјем уму, мудре речи добијају значај медаљона који украшава дело.

Застој у развоју поезије

Епоха реализма, која у нас траје 70-их и 80-их година XIX века, не обећава обнову и пут ка друкчијој поетици, боји и оквиру. Као што у романтизму – добу непролазне младости књижевности, теме и ликови нису постављени романтичарски, тако ни са његовим опадањем и наступом реалистичке оријентације, нису превазиђени традиционално–школски оквири.

Упркос свести да младеж не чини групацију скромних књижевних претензија, те децу на вишем узрасту, у дванаестој, четрнаестој години као „времену осмишљавања“, анимира свет озбиљних пројекција живота и свакодневна дешавања, књижевност остаје заглиђена са старим темама и облицима.

Када човек чита наше песнике, пипе *Даниша* 1860., „као да је забасо у луг где сами славуји поје“. Противно духу „нове науке“ и аутору чувеног члánка „Реалност у поезији“ (1870), којим инсистира на потчињавању чињеницама и објективном певању и мишљењу, српски писци, ослобођени земљине теже, заобилазе стваран и свестранији дечји свет. Идеализована је и омекшавана стварност, или је сликана идилично и са позом. Покрет, dakle, Светозара Марковића за неговање дагеротипске стварности, није имао одјека, нити је „поплашио“ оне који пишу за младе, као што није преусмерио ни ауторе који за њих не пишу, него су, и једни и други, наставили да сањају и певају о „лишћу и лептировима“, „миришу ружу, гледају зору и слушају славује...“

И док су широм европске књижевности, у извесној мери, превазилажени рационалистичко–просветитељски мотиви, костимирана и нашминкана Аркадија, на видуку српске књижевности се не назире заокрет. Дикенс. Доде. Толстој. Киплинг, потом Достојевски, Горки, А. Франс и други, који својим делима улазе у списак дечје литературе, показују да свакодневни живот има своју поезију достојну дечје уметности; да сам живот по себи, како је говорио Андерсен, ствара најлепшие приче. Многи су од њих први храбро погледали у очи животној истини која има и друго лице, и

показали да оно што се зове детињство није само поука, цвеће и овоземаљски рај.

Борба за здрав подмладак потискује све што подстиче на голу забаву, на лак живот и расипништво, или што на било који начин поткопава темеље закона честитости као светле тачке људског достојанства.

Због свега тога, није сигурно да је у живописној и реалистичкој фолклорној прози српских класика: Ј. Игњатовића, Милована Ђ. Глишића, Лазе К. Лазаревића, Јанка Веселиновића, Симе Матавуља, Светолика Ранковића, Стевана Сремца, Радоја Домановића, Боре Станковића, Петра Коџића... – по духу и стилу близку дечјој речи – књижевност добила у реалистичкој пројекцији живота у размерама дечјег поимања. На пример, Глишићеву „Прву бразду“, Веселиновићев „Мали певаč“ или *Хајдук Стјанко*, Коџићев „Јаблан“ или „Кроз мећаву“, Матавуљеву „Пилипенду“, Лазаревићеве приповетке „Први пут с оцем на јутрење“ и „Школску икону“, као незаобилазних садржаја читанки, дечјих лектира и избора – није могуће, без остатка, прихватити као дечју лектиру, као што, наравно, ни у време њиховог појављивања, нису припадала само одраслима. Не треба превидети да је било оних који су своја дела наменили младима: *Три приче за омладину* Р. Домановића, „Велики Жупан“, „Владимир Дукљанин“ и „Војислав Травуњанин“ С. Сремца, рецимо – али који, ипак, целином свога опуса, нису усвојени као дечји ствараоци.

Па опет, није се кренуло путем реализма. У „причама из живота“ махом ефемерних аутора, стварност је описана натегнуто, на стереотипан и шаблонски начин: без одбира грађе и њеног селективног транспоновања, симулације, појачавања или слабљења. Начело реалистичке мотивисаности и истинитости није изневерено, али невешт заплет, разбијена композиција, нееластичност, слике и симболи који ретко допуштају вишезначично читање, не функционишу као уметност и не чине утисак „чистог“ – већ елементарног реализма.

Реализам српској књижевности доноси остварења која импресионирају уметничком особеношћу, новином и свежином тема; са његовим јењавањем наступа модерна књижевна школа која обухвата васколики живот у свој његовој целовитости. – Литература за младе као да је потпуно по страни; управо сконцентрисаност на

сазнајно–програмско имитирање стварности, заобилажење дечјег живота и бежање у фиктивни, аноргански свет, у флору и фауну, довели су до њене стагнације. Пренебрегавањем простране и разнолике стварности, одступањем од сигурног и чврстог тла и самог живота, без којег је уметност једнолика и сиромашна, она је губила у виталности и немерљиво заостајала за књижевношћу за одрасле.

Књижевност романтизма и реализма поетику своди претежно на језгротекста, при чему је „љуска“ „спореднија“ ствар. Писци се, истина, више не заплићу преко дебелог јера, језик је очишћен славеносербштине и неодвојен је од говорног (штампање неких листова предвуковском ортографијом, упућује на његов још увек нерешив проблем); ствара се чистом народном речи. Пева се, међутим, у духу застареле и старински обликоване речи, непоузданом лексиком и синтаксом, суво и непоетично, без дражи и мекоте – не и без језичког нехата и огрешења о чистоти и исправности језика. Изразу недостаје сликовитост и лексика која производи различите ефекте. Проза, већином, делује недотерано и рогобатно. У стиху је било више вашарске израде, ачења и развлачења.

Пре Змаја

С преобрајајем друштва, постепеним мењањем канона и културне климе, у књижевности долази до колебања. Оптерећена тешком прошлочију, дечја литература се развија по инерцији и у складу са интенцијама наслеђене поетике. Пева се и приповеда спорадично и у оквиру претпоставке каква треба да буде књижевност.

Песничка продукција је још у духу култа разума, бога, шарених и лажних реквизита, умилних речи и отужних деминутива. Инструктивна и подређена начелима врлине, разборитости и чуварности, писана реч се није отргла од моралистичке побожности и мисаоног дискурсивизма. Схватана у духу просветитељске идеологије и „царства земаљског“, она није одмакла од утилитарне, рекло би се, административне прозе која објашњава рационалну страну човековог и дететовог живота. То је лектира старинског вида, тек можда нешто иновиранији продолжетак доситејевске

технике писања. Сав у традицији „Писма Харалампију“, писац је рационалист просветитељског типа и агитатор. Засипајући дечицу баналним стиховима и мудрим мислима, тривијалностима и сентиментализмом, настојећи да по сваку цену „подоситеји“ дело, он је вршио утицај резервисан за једног Песталоција, Коменског или Ушинског.

Ко су, заправо, били писци? – Имена која мало или нимало говоре познаваоцима доба установљења световне књижевности. То су учени педагози, утилитаристи без дара и људи „свакојаких званија и чинова“. Погрешно схватајући себе, морално и књижевно неодговорни, они су пали у заслужан заборав – као што је и њихова раштркана реч по листовима и часописима, или сакупљена у свешчице, умирала после њихове смрти.

Пре Змаја, строго гледано, није се осећао живот детета нити књижевност детињства. Деца су приказивана налик малим старцима, без свежине и лепоте духа. Психолошки књижевни лик јунака угрожава њихов резон и озбиљни разговори који они воде међу собом.

У разнеженим, чежњиво–отужним причицама и песмицама о богу, цветној пољани, извору, ћарлијању поветарца, цвркуту птица, сунцу, животињама, сеоском животу; о вејању снега и мразу; о мајци, дому и домовини – стрчи лик детета пажљивог према родитељима и спремног да помогне у сваком послу; детета које се дружи једино са добром децом, које храни промрзле птице или удељује сиротињи.

Фактографско представљање сушто добре и сушто неваљаље деце, пренело се на раван свеукупне књижевне тематике. Недостајала је садржинска шароликост и мотиви који на машту делују импресивније. Литература није одраз унутрашњих нужности и неминовности, потреба или животни императив, Мерено садашњим мерилима, посреди је списатељска продукција без значаја за конституисање и тражење нових путева или освајања нових тематских подручја. Истраживаč је у недоумици шта може да, из пуке прозе и стихова сирових и без занатске дотераности, издвоји као литературу која би означила помак у распону дечјих читалачких свиђања и неких дечјих наклоности. М. Богдановић, по свему, апострофира овај период развоја дечје белетристике као доба које „не може да покаже много значајних правих књижевних дела, нити да се појаве велики број правих песника“. – Можда је негативно

мишљење Богдана Поповића о дечјој књижевности оптерећено баш стањем литературе предзмајовинског доба?

Ако се узме у обзир чињеница да су слабости природна и нормална појава релативно нових уметничких родова и сваке младе књижевности – схватљиво је што литература за децу пре Вука, и у вуковском периоду, и времену које се може означити као предзмајовинско – искључивије него књижевност уопште – обилује негативностима и неуметничким својствима.

Ипак, хроничар или критичар није увек принуђен да садржину која репрезентује стваралаштво тога времена, ставља под увеличавајуће стакло и прикрива слабости, како би издвојио дела занимљивих мотива и разноликих песничких слика.

Додирнута дахом романтизма, књижевност је учинила известан корак ка „примеренијим“ мотивима и стилском изразу. Уз приземну и утилитарну садржину која одузима исказу лепоту, понављања и варирања истих мотива, претеране китњасти – наговештава се слободнији приступ, дух ведрине и поетизација грађе. Пева се о поучним темама, о зеки, куца–маци, баба–роги, и о онеме што је могућно, занимљиво и очигледно. Окретање језику и психологији младих додирује мотиве који пружају лепоту овога света и реалност која штити од стварних и замишљених опасности и зала. Осим прозаичне садржине, неумесне красноречивости и разнежене сладуњавости – Б. Радичевић и донекле Љубомир П. Ненадовић стоје напосе најиће се на остварења од којих се очекује да задовоље укус за лепим и да васпитавају младе у смислу њихове припреме за веће естетске напоре. Штавише, истраживања понекад доносе изненађујуће резултате, у смислу одјека тонова дечје поетске речи, лаких, типично дечјих стихова или пасажа из којих севне поетска игра или зрно детиње чари. – Испоставља се да књижевност Доситејевих следбеника није мртво слово које не заслужује критичко ревалоризовање и књижевнотеоријско и историјско одређење.

У часу, међутим, када се на хоризонту појавио Јован Јовановић Змај – губитак је више него надокнађен, и српска дечја књижевност није могла да са више сјаја обележи свој прелаз. Искочивши из старинског манира прављења стихова, откривши лице и вредност дечјег света, Змај књижевност овога израза поставља као независан литературни жанр, и преузима улогу заслужног оснивача савремене књижевности за децу и младе.

Лука Милованов Георгијевић

Лука Милованов Георгијевић (1784–1828) родом је из Сребреничке нахије, у ондашњој кнежевини Осат. По образовању и занимању био је правник, филозоф, писац и учитељ. Српској литератури Л. М. Георгијевић је познат по својој расправи *Ойши настапањења к србској сличноречности и слогомјерју или пркосодији*, коју В. Караџић објављује 1833. године. Он је претеча модерне српске ћирилице у којој је, истиче Видан Николић, докраја испоштовано Аделунгово правило: пиши као што говориш. По Вуковим речима, Милованов је био прави естетички мајстор за прављење стихова, књижевник који „заслужује мјесто међу првим нашим списатељима дојакошњег и данашњег времена, а да је којом срећом, од како је почeo писати, једнако писао и књиге издавао мого је бити“, каже његов побратим и пријатељ, „прави српски класички списатељ“. Ђорђе Рајковић је, исто тако, хвалио његов песнички дар, узоран и чист језик, а Љ. Ненадовић жалио што је заувек престао да пева.

Међутим, у српској књижевности Георгијевић заузима ујамчено место као – први прави дечји песник. Његове оригиналне песме „На књижицу за новољетни дар“ и „Мојој дјеци на мајалес“, штампане као прилог и потврда теорије српске прозодије, апострофирају се као првина еквивалентна данашњем појму дечје песничке речи. Насупрот претходницима, чија се дела – изузев Д. Обрадовића – под одређеном погодбом, прихватају као младежки прикладна и која случајно имају пригодни карактер дечје речи, поменуте песме су истински уметнички стихови поклоњени српској омладини. Година 1810, када су исте испеване, означава службени датум рађања српске књижевности за децу, прве ласте њенога пролећа.

Прва песма у српској књижевности, „својеврсна просветитељска повеља и завештање нужности писања текстова примерених деци“ (Д. Огњановић), нарочито заслужује да буде цела пред читаоцем:

НА КЊИЖИЦУ ЗА НОВОЉЕТНИ ДАР

Дјечици младој
Играт се радој
Рад сам да знадем
Какву да дадем
Лутчицу.

Дјетенце младо
Знам да све радо
Мало што прима,
Тиме да има
Игрицу.

Птичар ја нисам,
Дјеци да би сам
Ловом у пољу
Добио коју
Птичицу.

Воду не гацам,
Мреже не бацам
Да им ја овим
Малу уловим
Рибицу.

Врт ја не градим
Цвијеће не садим
Нит је пролећа
Да им дам цвијећа
Китицу.

Ха!
Ха! Знам сад што ћу,
Писати хоћу
Дјеци малену
Љепу, шарену
Књижницу.

Позивалац нарави детета, његових хтења и света, песник је изабрао за мотив хуману садржину која буди у младом бићу лепо, животни оптимизам и чар детињства. Тема је очева радост даровања малима, најбољег поклона за ново лето: књигу као врело нових сазнања и играчку духа. Из песме зрачи родитељска љубав и жарка жеља да малишане наградом озари и учини им дан лепим и прозрачним.

Природа и предмети су подешени минијатурној снази и величини литературних ликова као и малих читалаца. Песник је засуо децу стиховима који доносе и описују умањене предмете и бића са жељом да им се, каже С. Ж. Марковић, приближи и „створи топла, присна атмосфера, празнична светла, којом треба да буду окружени“. Простосрдачном наклоношћу према свему маломе, добром и на игри заснованој садржини, створени су у читаоцу поетско расположење, веселост и хедонистички обожена забава.

И песма „Мојој дјеци на мајалес“ у знаку је љубави према детињству као рајској башти, лепоти живота и раскоши природе. Стихови делимично наздравичарског тона, наивно упрошћене и чедне маште, говоре сами за себе:

Сад сва младеж дан светчани
Једва чека, зове хај!

И ми, други, сада гдје смо,
Какви ово овде рај?
Училиште остависмо,
Пак смо дошли сви у гај!
Да се скупа веселимо,
Данас овде почастимо
Празник нама даде мај!

Лириком, елементима игре и забаве, као саставним и неотуђивим делом младости, исказивањем близкости, драгости, нежности, симпатије, тајности осећања и породичне топлине – подигнута је вредност певања на самом полазишту. Заснована на стиху, као врхунској форми језичког ритма, игри и чаролији, на речима и фигурама којима се испољава гласовна, шумно-ритмичка или музичка страна речи. Миловановљева поезија сугерише лепо расположење и живост, дарује реципијенту задовољство чулнога реда. Стих једноставан, наиван, слободан и лакокрили, мелодијски правилно организован, гради песму прилагодљивом хоризонту дечје опсервације.

Песме су испеване са укусом свежине, топлим, осећајним и епистоларним стилом. Сиромаштво лексике, метафоре и осталих реквизита, надокнађују виртуелна лакоћа израза и ритмичност који чине мотив очигледним и лако схватљивим. – За своје доба, оне су представљале подстицајан пример. Избором теме, поступком,

осећањем за стих, ритам и синтаксичке нијансе, овај вид књижевности усмерен је у правцу од којег се, као што ће се показати, битно не одступа – ни данас, после готово два века. Правилног метра и риме, са хипокористицима на крају китица, а који су имали своје природно место у изражавању тананих осећања према нечем малом и љупком, Миловановљеви стихови се, упркос почетничким слабостима и безазлености, читају са симпатијама и уносе у антологије дечје и старије наше књижевности.

Са цигло две песме Л. М. Георгијевића започиње певање за младеж. Аутор „На књижицу за новољетни дар“ је родоначелник дечје литературе и Прометеј који разгорева ватру дечјег стваралаштва. Његова посзија је срећно заорана књижевна бразда, може се рећи, велики прелудиј српске уметности за младе. – Књижевност је грцала и муцала док се није родио Милованов да јој нађе израз.

Доситејеве поруке

Више је чинилаца који су књижевност, у првој њеној еволутивној фази, чинили убогом и незанимљивом. Анегдотски спретнуте наравоучителне приче, „умнаја настављенија“ и прослови крајње поједностављене визије, али и остварења у знаку фантастике, заједничка су читанка и младежи и одраслима. Здраве и корисне теме су представљене према одређеној схеми, а ликови идеализовани, далеки и непојмљиви читаоцу.

Од аутора у чијим делима тек код појединих места блесне нешто од приче или стиха, могли би се поменути: Јован Стејић (1803–1853) са својим *Забавама за разум и срије I–IV* (1828–1839) и *Сабором исцпине и науке* (1832), Георгије Лазаревић (1908–1871) са својим делом *Цвеће—сочиненија и преводи за поучение, увеселение и забаву* (1829), затим Лазар Бајић (1791–1854) властитим загонеткама у стиху (1832) и Димитрије Чобић (1808–1886) приповеткама објављеним од 1837. до 1855. године.

Навише цени су туђа, преправљена дела. Наши писци, као С. Рајић, преводе или су присиљени да изнова промисле и „јасније“ искристалишу фабулу, хронотоп и ликове; захвата се у централна поглавља, врше многобројна брисања, али и додаје оно што битно мења идејни план.

Књигопечати се хладна проза и стихови у којима поезија „није ни заноћила“. Мисао је изложена неоденута, у виду дискурзивних формулатија, неретко минералном хладноћом. Имагинација је церебрална, а језик оставља утисак скучености и устаљеног декора. Само по изузетку нађе се на умирујуће и топле речи, које забављају и годе.

Из невеликог броја књигописаца и „рода свога добра желатеља“, који су обележили прва десетлећа XIX века, издвајају се у првом реду М. Видаковић, Еустахија Арсић и Тимотије Илић.

МИЛОВАН ВИДАКОВИЋ (1780–1841) припада тзв. прелазном периоду, времену које је било „наивно“ а свет, по речима Павла Поповића, „безазлен, али врло безазлен“. Размеђе XVIII и XIX века је доба детињства српске литературе, њене сужене естетске платформе, крај свега, када су се писци, без решеног језика, „превијали у правим мукама“. – Д. Обрадовић је *Прикљученијама* имао родоначелни значај у романеској литератури, која је преузета из немачке књижевности, а ова из старозаветних легенди и митова. Видаковићеви витешко–љубавно–педагошки романи *Усамљени јуноша* (1810), *Велимир и Босиљка* (1811) и *Љубомир у Јелицијуму* (у три дела – 1814, 1817, 1823) су, исто тако, главна лектира српске маловарошке читалачке публике и литература која учвршићује српски роман као уметнички жанр. Забавне приповести о историји двоје заљубљених и о њиховом растанку и састанку, имали су своје љубитеље чтења у ондашњој младежи. Павле Поповић истиче да је Ј. Суботић као дете уживао у њиховој „чаробној простоти и безазлености“, и писао да би „и данашња деца могла осетити нешто од тог уживања ако би се ови романи прерадили за њих према данашњем духу“.

Врло популаран списатељ који уме да засмеје, Видаковић је подстицан да ствара од омладине и од својих ђака. Прештампавана и певана његова песма из *Љубомира у Јелицијуму*: „Појте, миље љубезне/ окол' мене све птичице./ Торжествујте и славите/ Света обновљеније/ Не завидим, уживајте/ Пријатности јестествене...“ наилазила је на широк пријем код младежи. Први српски романописац имао је циљ да омладину поучи и морализује. „Има неки романи који су отров морални за децу“, писао је у предговору *Велимиру*, „но такове не треба ни у руке узети.“

Нараџија творца српског романа је проста, чувствителна и нежна. У његовом стилу, пише Скерлић, има нечег кротког, благог

неоригиналан писац, својим преводима и прерадама је обогатио репертоар и са Е. Јанковићем створио прву библиотеку драмских дела код Срба.

Најдоследнији следбеник народног лученоше и аутора *Совјета здравља разума*, ТИМОТИЈЕ ИЛИЋ (1795–1851), није искорачио изван поетике смерности, честитости, рада и љубави према своме роду. Његове три предвуковским правописом прерађене књиге под насловом *Пријатељ србске младежи* (1840–1845) чисто су поучне приповести, мада им се не спори забавна нота. У предисловију, аутор се обраћа читаонцу молбом да књигу „пода сину“ и заједно с њим нађе „лепе, моралне и полезне науке“. „Душу ћеш твоју“, каже, „с њом увесељавати, срце облагорождавати и ум украсавати.“ Моли млади нараштај да слуша његов наук и клони се свега што не ваља и није по божјој вољи. Издава се прича „Дукат – повест за децу“ о двојици дечака с немачком ономастиком, певача и музиканата који, на крају, постају своји људи. Преведена и исконструисана на основама старе поетике, Илићева проза је без есенцијалне уметничке вредности.

Књижевно гледано, Илићево дело има своје место због његове читљивости и разумљивости. Илић је хладан писац и сав његов значај је у томе што стоји на самом челу српске дечје приповедачке речи.

Бранко Радичевић

Бранко Радичевић (1824–1853) је ускок у ново доба књижевности, нова и неочекивана песничка појава. Раскинувши са псеудокласицистичком поезијом естетски безимене масе песника, он властитом збирком стихова *Песме* – објављене звездане 1847. године – проглашава слободу стваралаштва, свежу, топлу и игриву реч.

Радичевић је први реформатор српске лирике, „велики почетак наше поезије, али не почетак у једном правцу него у више различитих праваца“ (Ј. Деретић) – од којих је један, несумњиво, усмерен књижевности за младе. Историјски и поетички посматрано, са њиме, као самониклом појавом, и његовом поетиком лирских пропламсаја, новина и лепршавости, додогодила се дечја књижевност, која је у то доба, парафразирајмо В. Каракића, мало дете у колевци које ваља пустити да протепа.

„Славуј српске поезије“ је песник за децу и младе, не по томе што стихове посвећује српској омладини – већ зато што је његова поезија инспирисана младалачким духом, животном слашћу, лепотом живота, игром и безбрежношћу. Песме карловачког дерана и необузданог јуноше, који је, по речима Мине Каракић, имао „неке благе дјетињасте веселости“, испуњава осећање и пламен младалачке екстазе. Многе Радичевићеве песме, које су ушли у школске читанке и антологије, постају узор песницима и пример поезије младих; темељ су на коме се диже грађевина српске литературе овога вида.

Радичевић је први дечји романтичар у правом смислу те речи. У јеку владавине сувог разума и пренаглашене васпитне усмерености, која књижевност ставља иза прага литературе као уметности, аутор „Бачког растанка“ одрекао се поуке и инаугурисао уметност чистих романтичних мотива, просте и дјетињасте имагинације. Игра, коју Л. Милованов најављује у својим критицама, не у поетском већ у њеном елементарном смислу речи, постаје благо његове поетске умешности. Бранкова величина је у преферирању лудистичког концепта и поезије чистог стиха.

Непобитно, Радичевићева поезија је задахнута младалачким духом, полетном и раздраганом маштом. Спев скакутавог стиха и ритма који уноси младалачки усклик, „Бачки растанак“, лирска је биографија лепоте ђаковања и ведре младости; уз „Тугу и опомену“, крунског венца његове поезије, по многим својим одликама је „песма над песмама“. Песме „Дете итица“, „Рибарчета сан“ („Циц“), „Ране“ – заједно са песмама о деци и за децу Л. Милованова „Мојој дјеци на мајалес“ и „На књижицу за новољетни дар“ – прва су и најчиšтија дечја лирика.

Стихови о ђачком животу, јутру, природи („Путник на уранку“) и цвећу, носе обележја најбоље дечје лирике.

Дечји карактер Радичевићеве поезије, који налази најјачи одраз у природи ауторовог лирског талента, илуструје песма дјетињастог наслова о неоствареном сну и радости:

Ал' се небо осмејива,
ал' се река плави,
а рибарче у чун снива,
јасно ко на јави.

Он' итнуо удичицу,
рибишу је стек'о,
метнуо на жеравицу,
па је тако пек'о.

„Жеравићо, 'де се труди,
немој тако споро!“
Рибица му веће руди,
готово је скоро.

Руди риба – јоште мало –
сад му је печена!
срце му се заиграло:
„Амо сад, милене!

„Доле ћемо јако сести, –
ал' ће да се слади!
Мор'о би' те, рибо, јести
и да није глади!“

Па је узе, па њом брже,
да примакне к усти...
Чун се љуљну... Он се трже...
Оде санак пусти!

(„Циц“)

У најпролећнијој поезији наше књижевности, природа је доминантна. Радичевић је песник града и варошке атмосфере, али је усхићен и занесен обожавалац природе и пантеист. Готово нема песме у којој не долази до израза његово радосно узбуђење гором, реком, извором, сунцем, граном, славујем, травом, ветрићем. Осећање природе је сасвим близко доживљају детета и његовој потреби да анимира и антропоморфизује сопствено окружење; дете поима њене романтичарске слике и, као и песник, лирски се идентификује с њеним бићем. Природне појаве су, као и за примитивног человека, жива бића и тајна која се једино маштом може докучити.

Жељан живота, милог и премилог света, описан стражиловским пејзажем, дражима шуме и сунца, обесни сремски враголан је песник весеља, ијујукања раздраганог света и опојне среће.

Радичевић је песник елегије, пролазности, туге и опомене, песник растанка од школе и самога живота. Читалац се не може отети осећању трагике, ишчезнућа и болних слутњи које извиру из стиха и песниковог крика за животом. У песми „Кад млидијах умрети“, „лепој као живот, а тужној као умирање“ (Миодраг Поповић), тужни тон, тихи и ледни епитети, слика тамне боје ноћи у густом наносу, близина смрти – сам „опис смрти као смрти“ – ствара депресивне емоције и „убија дечје расположење“.

Први романтичарски лирик пева под снажним утицајем народне поезије и њене непосредности и искрености. Његов стил, међутим, није грубо фолклоризован, већ уметнички несмирен и развијен у свој, самосталан израз. Народним језиком, у лексичко-граматичком смислу, једноставношћу и лакоћом усмене лирике, приближио је стих читаоцима, независно од њиховог узраста или искрушеног капацитета. Епитетима млади, бели, мили, дивни, лаки, живи, деминутивима блиским дечјем поимању и изразима „тек рођеним, још умотаним у свилу емоција“, аутор погађа тон дечје поетске мелодије и „поезије детињасте несташности“ (Ј. Ст. Поповић).

Радичевићев језик је жив и „чист као суза“, монументалан у својој једноставности. Мелодија је доминантан и конструктиван принцип који диктира песничку слику и метричко-ритмичку структуру лепе и дотеране поезије. „Ђачки растанак“ – синтеза песниковог певања и читавог нашег романтизма – песма живих ритмичких слика, лиричне фабуле, равномерних гласовних вибрација и амплитуда стихова, гради уметност сликовитог изражавања и по свом бићу акустичком. Песников стих асоцира на скандирање и доводи читаоца „у искушење да запева“. Магија поезије је у уметничкој версификацији и снази која долази од музике стила, сонорности и богатства разноликих интонација.

Раскинувши са поетиком окоштилих естетичких правила, старовремског призвука, хладног сунца и љубави без плама, Радичевић се показао као „радикалист у републици српског књажевства“. Новином мотива, лепршавим и понесеним стилом, милозвучношћу, он је уздрмао дотадашње књижевне стандарде. Ојачао је и прочистио књижевност; изменио је све: језик, израз, стих.

Чудесне и изузетне емоционалности, сва од ткива од којег се испреда најчистија лирика, поезија аутора „Ђачког растанка“

покренула је међу песницима занимање за дечју књижевну реч и створила младу читалачку публику.

Велики песнички таленат, Радичевић је оставио сјајан траг и у националној дечјој књижевности.

Настављачи

Радичевић се показао као заставник новог песничког покрета. Управо са њиме, јављају се песници који доприносе издвајању дечје књижевности као посебног књижевног ентитета. Пракса превођења и адаптирања одвијала се у континуитету. Песник Ђорђе Марковић Кодер (1806–1891) преводи Андерсенове бајке, Гаврило Поповић (1823–1886) преводи са руског, Јован Булагчић (1820–1872) и други, такође се исказују као преводиоци.

Сходно очекивањима, књижевност има превасходно циљ посредовања одређених идеја и усмеравања корака детета. Нудећи младом човеку прав и добро утрут којим може кроћити, она, и када је најзабавнија, носи, по речима С. Новаковића (1854), „највише украсну аљину [поезије] обученог морала“. Посматрање са највише тачке ума, претерано саопштавање и уразумљивање који су водили униформисању и механизацији духа, али и „забави за разум и срце“, препознатљив је стил Ј. С. Поповића (1806–1856), аутора прерађене драме „Вошебни магарац“ (1842), Матија Бана (1818–1903) као сарадника дечјих листова, Ј. Стејића, Тодора Влајића, аутора дела *Српски венац ог народни српски историјски и наравоучитељни прича, песама, басна, пословица и запохинетици* (1850) и Ј. Јаше Игњатовића (1882–1889) аутора прича блиских младежи, Владимира Красића (1851–1890) писца *Изабраних прича, дарак доброј деша*, Мијата Црнка (1859–1916), али и других стваралаца који су објављивали у дечјим листовима.

Никанор Грујић (1810–1887) својим *Светим Савом* (1861) и *Пастирском посланишом* (1890), Ђорђе Дера (1844–1917) црквено-поучним делима и други аутори, граде књижевност пројекту шаблонским подукама и духом хришћанства, писану реч, која је лектира за „добру децу и ђаке“.

Узимају се за тему велике позе, животни преокрети и крупни догађаји; аутор се не задржава на неком доживљају, већ описује целу повест, од рођења до смрти. Радња је једноставна и проста, а

личности окарактерисане у крупним потезима. Јасно се види да су дечаци и девојчице шифре. Песници мањом без особите вокације и осећања за поезију, стварају дела чији рефлексивни елементи дисковалификују његову лепоту.

ЈОВАН СУНДЕЧИЋ (1825–1900), уредник, свештеник, романтичарски песник и приповедач скромног талента, творац је прве дечје збирке песама у српској литератури: *Низ драгоценога бисера или духовне и моралне Џесме за дјецу* (1856). У предисловију песмарице једноличних и укочених циклуса „I Џесме духовне“ и „II Џесме моралне“, аутор читаоцу нуди „најживље искрице, које у [његовом] љежном срцу ако зажели пробудити могу како љубав к свевишњем Творцу, тако и љубав и свemu што се честим и управо корисним назвати може“.

Песник подучава љубављу према вери, својој земљи, међусобном разумевању и оданости. Сундечић је, као и Змај, претрпео породичну трагедију, и зато његова поезија носи траг туге, плача и болне јадиковке: обујмљује тугом и пријатно–болном музиком. Историчар српске књижевности за децу Д. Јекнић, оспоравајући му самосвојност ствараоца, из круга моралних остварења, издваја његову песму „Мати“ као прву антологијску песму српске ауторске дечје поезије. Сундечић који је певао народски, „слатким матерњим језиком“, неусиљено и просто, пригодан је књигописац, те је његову поезију, готово, тешко узети за уметничку.

ЂОРДЈЕ РАЈКОВИЋ (1825–1866) био је учитељ, есејиста, уредник педагошког гласила *Школски лист*, хумористичких и сатиричних листова, међу којима Змајевог *Комарица*. У младости је писао песме, и међу првима је критички проговорио о дечјој лите-ратури. Као Суботић и Натошевић, он је утицао на Змаја да пише за децу. Мисаоно настројен, Рајковић је, на чисто народном језику, певао нерелигиозне, морализаторске и родољубиве сликове и „песме–приче“ сладуњавог призвука, без снаге и изворности. Његове басне, загонетке и „слике“ су такође неоригиналне.

Рајковић је педагошки прегалац. У свом делу *Јег и меј* (1858) проговорио је о литератури с аспекта користи коју она доноси деци. Лепа књижевност и педагогија, по њему, треба да буду у „свези“, при чему поука не треба да доминира над уметношћу; обратно, боље је да поезија има утицаја на њу. Држећи до нераздружености

У српској књижевности име Јована Јовановића Змаја је појам песника за децу, а његов лик симбол дечјег живота. Ј. Ј. Змај, са Ђуром Јакшићем, Лазом Костићем и Војиславом Илићем, припада роду великих песника друге половине XIX века. Својим богатим и разноврсним опусом, он је ушао у историју српске књижевности и, како је сразмерно дуго живео, постао цела једна књижевност. У нашој књижевности, дечјој превасходно, мало је примера чистијег, снажнијег и потпунијег песничког генија од њега.

Раскинувши са старом поетском климом, Змај исписује најлепше странице дечје књижевности. Уводећи у књижевност литерарну врсту која је, мање–више, постајала као некњижевна, велики мајстор је уздиже на пиједестал Ератине лире.

Одсликавајући у својим зеницама дечји свет у свим његовим облицима, разноврсним значењима и зрачењима, подаривши му уметничку аутономност и рељефност, заоденувши га у игру и чаролију, он је, у великому стилу, промовисао ново поглавље у националној књижевности.

Јован Јовановић је рођен 1833. године у Новом Саду. Основну школу је завршио у свом родном месту, а гимназију у Халашу и Пожуну. Правне науке је студирао у Прагу и Пешти, где је завршио и медицину. Обављао је лекарску праксу и радио друге јавне послове.

Мали Јова је, изгледа, био предодређен и васпитаван за песника: у детињству дадиља му је певала шаљиве песме и приповедала приповетке, а отац му, пре поласка у школу, спремао библиотеку. Будући романтичар почиње да пише веома рано, још као ћак и студент. У њему је, чини се од рођења, тињала, као пепелом прикривена жеравица, склоност према мелодији дечјег језика.

Рођени дечји песник, на почетку своје књижевне авантуре постаје марљив сарадник *Школског листа* Ђ. Натошевића и

Радован С. В. Поповића. Бављење књижевним стваралаштвом проширио је на уређивање сатиричних и дечјих часописа и листова: *Комарац*, *Лавор*, *Змај* (по коме добија надимак). *Жика Илустрована ратна хроника*, *Старали*. Најдуже је уређивао *Невен*, најважнији дечји лист српске књижевности.

Змајева биографија и друштвени миље у коме је стварао, објашњавају, на одређен начин, настанак и природу песниковог дела; у сваком случају, од значаја су за разумевање његовог заслужног рада и живота који га је учинио песником. – Критичан тренутак у Змајевом животопису био је губитак породице. Али, зао породичан удес, превелика туга и бол за рођеном децом и растуреним породичним гнездом, нису прекрили његову поезију трагиком и сивим пејзажем природе. Песник је састављао стихове „за споменик деци својој и за мелем тузи својој“ („Туга материна за првенца“, „Што ме људи тако гледе“), певао је трагичне стихове:

Ох, како је сиво, тамно,
Ко да није данак свано;
А небо је тако мутно
Као око исплакано.

(из *Ђулића увелака* XXII)

– али није клонуо духом, нити се предао тузи. По несрећној судбини, у највећој пустоши и жалости, уређује хумористичке листове и пише ведре песме. Песмом се бранио од несанице и меланхолије.

Змај је за живота објавио: *Чика Јова српској деши* (1890), читанчице *Предневенче* (1898) и *Међуневенче I, II, III* (1891–1894), *Чика Јова српској омладини*. Била су то песничка дела која су замењивала читаву библиотеку дечјих књига.

Живео је до 1904. године.

Као човек и песник који се целог живота бавио дечјом поезијом, са својих хиљаду и више песама, Змај је стао на чело праве дечје књижевности као посебне литерарне уметности, и допринео њеном учвршћењу и месту у хијерархији књижевних жанрова. Скренувши својим делом пажњу културне јавности и књижевне критике, он инспириса и установљује теоријску мисао о литератури ове врсте.

О аутору који носи титулу најбољег песника и поезији као расаднику песничке лепоте, писали су његови савременици: Ђ.

Натошевић, М. Нешковић, Милан Јовановић, Антоније Хаџић, С. В. Поповић, М. Шевић, а потом готово сви значајнији српски књижевни проучаваоци. Изузимајући негативан суд песника Л. Костића и естетичара Б. Поповића, који има све одлике изолованог мишљења и који на песнику није оставио ожилке прогона и проклетства, Змај добија високу оцену од критичара свих генерација. Од редакцијског текста у *Јавору* (1878), по коме нема на свету дечје књижевности која се може „поносити да јој на поетичном делу ради такав песник као што је наш Змај“, до огледа, есеја и књига савремених проучавалаца – стоји једнодушна оцена да је самосвојност песниковог дела за децу и младе превазишла уметничку вредност, иначе високовреднованог, целокупног његовог песниковог опуса.

Љубомир Недић је први о Змају студиозније проговорио. Истакавши да је Змај „учинио услугу српском подмлатку, најлепше што му је песник могао учинити“, пророчки је рекао да ће му дечје песме – „име сачувати пре свију других, или још боље: његово ће се име поред њих и заборавити, те се неће знати ко их је испевао, но ће се мислiti да их је увек било“. М. Богдановић је естетском анализом указао на њега као на „песника са несумњивим осећањем чисто песничке вредности форме“. Издава се суд Ј. Скерлића, аутора *Историје нове српске књижевности* (1914), по коме је Змај испевао „најбоље дечје песме у српској књижевности, где су велике истине, људска и благородна човечанска осећања казивана приступично, лепо и просто“. – „Кроз његову поезију смо сви прошли и попили нешто од њене мудрости и лепоте“, каже И. Андрић, и додаје да смо из *Певаније* први пут сазнали за магију риме и римовања. И савремени критичари, историчари и ствараоци: М. Лесковац, Вељко Петровић, Марко Цар, Сима Џуцић, М. Поповић, С. Ж. Марковић, Божидар Ковачек, Владимира Миларић, Д. Огњановић, Милан Пражић, М. Данојлић и други, скренули су пажњу на лиризам, стилску једноставност и естетску вредност његовог песништва.

Змај у доба око 1860.

Како многи велики европски песници, Змај пева по угледу на народну поезију. Знајући шта нас је одржало и чему следује хвала, он се окреће поезији која је живела на уснама народног певача, њоме се инспирисао, богатио и развијао.

Доводећи у везу сопствен уметнички израз са елементима анонимног уметника, обилато се користећи његовом поетском речју, песник је, до непрепознавања, погодио бруј, ритам и тон народне песме. Покренут врелом и чарима усмених врста, посебно оних произишлих из дечјег света сна и игре, испевао је стихове који су блеснули на светlosti дана, на сасвим нов и виртуозан начин. Сновије: „Смиље“, „У глувој ноћи, око поноћи“, „У сокола око хајдука“ и друге „нови [су] листови ловора у венцу славе“ његове.

Уметничко-народни поетски израз Змај-песника, као наставак дела народног ствараоца и лиричара, прерастао је у усмену дечју поезију и имао нарочити одјек у народу. *Певанија* је још за песниковог живота имала вредност колективног блага. По популарности, његове су се песме такмичиле са народним. Неке су од њих на страни, конкретно у Француској „Гусларева смрт“, „Светли гробови“ и „Три хајдука“ (Душан Јањић), превођене као народне. – Обистинило се Недићево предвиђање да ће се многе Змајеве песме певати као народне.

Змај је свестран уметник, по Скерлићу, „најобилнији и најуниверзалнији песник српски“. Са становишта тематске и жанровске разноврсности, његов опус је литература у малом; на најразличитије животне изазове реаговао је лирском, сатиричном, политичком, рефлексивном и хумористичком поезијом; састављао је поеме, баладе, пародије, приче, бајке, басне, анегдоте, хумореске, драму, једном речи, све гране и огранке тадашње поетике. „Нема ниједног забрањеног плода имагинације што га Змај као дечји песник није окусио“, писао је М. Данојлић у свом огледу.

У средишту књижевног опуса песника велике етичке и интелектуалне лепоте, стоји дете и детињство у свим њиховим испољавањима и свакодневним догађајима. Имао је дара да уочи и рељефно уобличи типично дечје црте. Уносећи се у дететов живот и његову интиму, он се идентификовao са дететом и прилазио му као себи близком и равном.

У чарима дечјег света и радости живљења, поетизованој и стварности улепшаној нитима маште, ведрим и јасним бојама, Змај

је сликао профилисане ликове битним ознакама младости. Његови протагонисти, било уљудни или непримерени грађанским нормама пристојног понашања, нису типови те-и-те нарави, морални антиподи или упрошћене личности, већ симболи дечјег живота и бића у којима се деца препознају. Створио је галерију топлих лирских медаљона: безазлених, непослушних и послушних, шаљивих и веселих, богатих и сиромашних – свакојаких дерана и лола са којима читаоци живе као са својим љубимцима.

Читалачка публика је с подједнаким симпатијама прихватаила и ведре и тужне, и позитивне и негативне Змајеве јунаке. Иако „сав у знаку бономије“, сликао је, са дозом благог хумора и ироније, неваљаце и лењивце, дембеле и осионе лоле: портретисао је васпитно запуштене и беспризорне типове и бангалозе од којих се „сваки живи клони“. Деца и млади уживају у каприцима, размажености и јогунлуку антијунака као што су Лени Гаша и Лени Рава, Пура Моца, Кржљавић Љуба, материна маза, неспремна Ана, Рашико непослушко.

Ведрина је доминантан Змајев мотив. Али, ганут немилом социјалном сликом дечјег живота, аутор свраћа пажњу на сироту децу која се носе са тегобама живота. Друштвена неједнакост је одсликана у песмама „Сиротињски јади“, „Општинско слушче“ и „Шегрти“. У лицу малог Ђуке, са оним његовим копораном–бруком („Мали Ђука“), дочарана је тежина сиротиње и деце која трпе малтретирања и својим рукама зарађују хлеб.

*Сајица и драч,
Сај-нами конјаник.
Драч у панчаци,
Басаки.
Драч као саја,
Саја саја као драч,
Ко славијак пади,
Басаку саја драч, драч,
Пад и саја хвачи.
Драч и саја драч,
Зак и саја драч,
Мо у саја саја саја драч,
Драч им не дади.
А они се ако даду,
Ту жејаша даде,
Пријејаша даде,
Дујајаша даде.*

Змајев цртеж и рукопис

Знајући за све могућности и магије песничке вештине, Змај је опевао детињство у свим његовим стадијумима: његова поезија је својеврstan лирски дневник младости. Дубоко осећајући поезију живота младих, обједињујући машту, игру, смех и онсенс, ритмички уобличеним стиховима згодним за памћење, обраћао се сасвим малој деци. Састављао је песмице о детету које проговара, о ћацима-правцима, о птицама, бубамарама и животињама; о воћу, секи, куми, баки. Топлином тек рођеног дечјег осећања, богатством вокала и постском орнаментиком, жуборивим и певљивим тоном, наивно-игриво, хедонистички и ведро, умео је да приђе сасвим малој, тек рођеној деци. Он је аутор ненадмашних песничких јединица о игри мајке са својим чедом („Таши, таши, танана“) – рекло би се, прве мелодије коју дете чује после откуцаја мајчиног срца. Изразите поетске вредности су песме у духу дикције, тона и метра народних ташунаљки, тепалица и успаванки: „Љуљо моја молована/Успавај ми Радована./Љуљај ми га, љуљо лака/ Мог брацу, мог јунака“. – Или, песма која се сама надовезује:

Буји, паји, моја мила снаго,
Чува мајка своје чедо драго,
Чисто срце ка зеницу гледи,
Душу пази да се не повреди,
Да остане као роса чиста,
Као капља сред зелена листа.

(„Мати сину код колевке“,
Булићи LXIII)

Књижевни критичар и хроничар не може одолети а да не помене маштовите стихове о „малом коњанику“, који се читају одмах по савладавању азбуке. Крећући посредством маште, из свог свакодневног живота, на далеке путе, играјући се на столици, дете се, у својој уобразиљи, уноси у улогу јахача и ствара оно што му недостаје. Полетном маштом и илузијом, ритмом и мелодијом стиха, усаглашеним са њихањем љуљке, сан је остварен. Живе и неживе ствари су поистовећене, све је покренуто и коњаник-сањар само што не полети. Не одустајући од свог пута, уз имитацију коњског каса и заноса игре, коњаник овако кори своје кљусе:

Раго једна, баш си лена,
Зар те није срам?
Ако нећеш ти да скачеш,
Ја ћу цупкат сам.

(..Мали коњаник“)

Песма „Мали коњаник“ је химна страствене дечје жеље за игром и бекством од једноличности.

У ретко успелој песми, монолога набијеног драмским елементима и живе радње, „Циганин хвали свога коња“, необично је атрактиван Цига шерет и весељак, који, у ствари, не продаје свога ата, већ се богатим и бритким духом брани од своје сиротиње.

Змај је маловарошки и градски песник, па ипак, пролеће, зимска идила, ветар, храст, јела, славуј, бубамара, сва природа, предмет су његовог надахнућа.

Лепота природе која човека окружује, исказана је кликавим и полетним стиховима истинске, дубоке животне радости, живог и динамичног ритма. Химничко–дитирампски однос према благостању природе изражен је *Ђулићима* (XLII), у којима прште радост и задовољство, лепршавост и дивота живота:

Ала ј' леп
Овај свет, –
Онде поток,
Овде цвет;
Тамо њива,
Овде сад;
Ено сунце,
Ево хлад;
Тамо Дунав
Злата пун,
Онде трава
Овде жбун.
Славуј пева,
Не знам гди, –
Овде срце,
Овде ти.

Стварајући у доба велике родољубиве традиције и србовања, Змај се испољио као слободољубиви песник и национални радник у најбољем смислу те речи. Песме „Три хајдука“, „Светли гробови“, „Ја бих био“ одиграле су највећу патриотску улогу у нашем народу.

„Дед и унук“, „Гуслар и деца“, потом песма „Дижимо школе“ – по Скерлићу „цела једна народна задужбина“ – и други наслови о јунацима и бојевима из наше прошлости, дају највише стандарде љубави према својој земљи и борбене поезије уопште. Величајући патриотска осећања и занос, мирољубиви песник, неретко, подлегне књишикој декларативности и бомбастој реторици.

Иако је устајао против манастирске братије и њихових „грехова“, Змај је писао верске стихове у духу хришћанског схватања света и живота. Готово трећина опуса са религиозном нотом (молитве, захвалнице, пригодне песме за црквене свечаности) чини га побожним аутором. Узрок томе ваља тражити у друштвеним околностима и религији као неодвојивом делу школског образовања – свакако и у песниковој пакленој судбини и животу који га је разочарао и поразио.

У позним годинама Змај објављује приче, бајке, басне, хумореске, досетке, прозанде. Знатније су приче настале под утицајем фолклорне књижевности: „Свети Сава и дете“, „Свети Сава и врба“, „Ружа“, „Прича о гуравом кројачу“, „Гавранова поезија“; затим бајке „Добрица и свети Петар“, „Снежевак или висибаба“ и друге причице које усмеравају рецепцијску радозналост. У баснама као својеврсној посебности његове литературе („На суду“, „Игла и конач“, „Мајмун и слон“, „Коњ и мазга“, „Лисица остаје лисица“, „Милостива врана“, „Жаба и глиста“) знао је да погоди тон и поенту, да гаће читаоца и упути му поуку и корисно искуство (Б. Ковачек). Његовим драмским радом, „украденим“ од народне приповетке, „Шаран“, започињу театрски текстови; његова, исто тако, луткарска игра гротеских песничких слика и чудесне фантастике „Несрећна Кафина“, први је текст за извођење у „позорушту од кромпира“. Прозне књижевне структуре о животињама, предметима и мотивима из дечјег живота, растурене по листовима и часописима, извесно су још остала несигниране.

Сваком новом нараштају Змајева поезија је пружала радост и ведрину. Читаоци су хвалисавог ћурана коме се врабац смеје, жабу која чита новине или крекетом помрачи сунце, миша коме мачак иде у сватове, јунаке који праве чизме од шешира и многе друге, прихватили као извор разоноде, као слободну и драгу игру.

Духовит, шаљивија, са изванредним смислом за карикатуралне слике и чудесан амалгам игре, маште и фантастике, аутор

песме „Циганин хвали свога коња“ код реципијента изазива смех и осећање живости и блаженства. Његов хумор је ведар, безазлен, лак и благонаклон; у свом чистом елементу нагиње уметности. Понет маштом и игром, читаоцу приступа с разумевањем и симпатијама, тежи добром и племенитом.

Игра је примаран поетски елеменат који је песник носио „за појасом“. Њоме исказује безазленост и љупкост дечје фантазије, чедност дечјег страха и занос несташлука. Слободном интелектуалном уобразиљом, језичким чарањем и плетисанком: стиховима малко нарушених граматичких правила или правилности израза – брзим и окретним ритмом као игра – песник пружа лагодно осећање импровизације ослобођено стега и логике рационалног мишљења. – „Мачак иде мишу у сватове“, „Чемер дека, пелен бака“, „Циганин хвали свога коња“ и друге непоменуте песме, прожете добродушним и разиграним хумором, дарују младом бићу естетску забаву и чулно задовољство.

Змај је први донео тзв. поезију нонсенса као нову варијанту смеха и упесмљену игру речима. Поезија игре, хумора и парадокса, раскошних слика и метафора, дугује њему као уметнику који судбину модерне дечје књижевности и данас држи на својим плећима. Настављајући рационалистичко-реалистичку жицу, какву је неговао благородни и разумни учитељ Д. Обрадовић, потом Ј. Ст. Поповић и писци који су му претходили, следећи поетски дух времена, он је лирику подводио разуму и мудrosti. Али је поука, у поређењу са ствараоцима његовог времена, занемарљива и непретенциозна. Учећи љубави према своме роду, добру и истини, одважности и машти, песник се не прилагођава теми, нити „пење на катедру“.

Природа Змајеве етичко-дидактичке усмерености је на противној страни од интелектуалне интенционалности, која налази погодно тло код аутора који циљеве остварују на крут и сув начин, без боје и уверљивости. Слојевитост и полифоничност његове песме је у срећном интерполирању васпитних импликација, у толерантној, идијектној тенденциозности и премошћавању разлике између дидактичке и естетске усмерености.

Песник је веровао у хуману и катарзичну функцију поезије, у њену моћ да управља, снажи и зближава људе. Песма је пратилац човековог живота у добру и у злу. Она бодри, даје снагу, улива веру и наду; оплемењује и обеснажује тугу и бол;

Где је бола, где је јада,
– Песма блажи;
Где се клоне, где се пада,
– Песма снажи;
Где су људи добре ћуди,
– Песма с' ори;
Што не можеш друкче рећи,
– Песма збори;
Где утеше нема друге,
– Песма стиже;
А где сумња све обара,
– Песма дике.

(„Песма о песми“)

Змајев дидактички аспект, прожет осетљивошћу за лепо, није производ нефикационалности стиха: без посебне је штете по уметничку вредност, мотив, форму и фактуру дела. Превладавањем поетске интенције, песник васпитава за један боли и веселији свет.

Мишљу подигнутом на ниво естетских чињеница и вредносног важења, којом подстиче имагинацију и наводи на игру, лишеном ангажованог тона, Змај је понудио образац поезије и уметничке речи. У томе је и његова поетска величина и непролазност његовог дела. Живећи, међутим, у времену када се дидактика, преузета из европске традиције, ценила као пресудан књижевни квалитет, и певало у складу са потребама историјског тренутка и националистичке агитације – велики песник није могао а да своју лиру не стави у службу народа. Штавише, он отворено „свој велики песнички талент раскива у ситан новац и обилато га троши на дневне потребе свога народа“ (Ј. Скерлић).

У лепој књижевности намењеној подмлатку, Змај већма усмерава стих на поучни колосек. Песме „Учимо се“, „Сади дрво“, „Чистоћа је пола здравља“ и друге из тога реда, одaju аутора који не преза од непесничких и букварских поука. Откривају песникову склоност да разјасни, поучи читању, послушности, хигијени, да подстакне на рад и родитељски изгрди. Транспарентно моделовање стварности према захтевима и обзирима читалаца, преферирање подстичајних и васпитних порука, смели, поправљачки хумор, често непотребно истицање поенте, чине поезију детерминисаном и утилитарном.

Аутор *Леваније* се исувише узвисио да би се његова појава и вредност његовог дела објаснили туђим узором. Не може се, ипак,

рећи да није полазио од досегнуте поетике и да на њега претходници нису утицали. Ниједан песник, рекло се, није искључиво творац својих дела. Као значајнији његови претходници и учитељи по интенционалним и родољубивим стремљењима, могу да се помену Јован Хаџић – Милош Светић (1799–1869), Владислав Чикош (1805–1844), својим песмама сличним дечјим, и П. Поповић Шапчанин (1827–1847), кога је још у детињству читao са занимањем. У песниковом опусу препознаје се мастило и других беззначајних имена окупљених око *Славјанке*. Евидентан је на песниковом делу одејај поезије Л. Костића и Ђ. Јакшића; од страних Петефија, Беранжеа и Љермонтова. Најснажнији је уплив слика, мотива и ритма Б. Радичевића. – Малочас поменута песма живота, усхита и ритма „Ала ј’ леп овај свет“, у стилу је и маниру „бесмртног карловачког Ђака“. Мелодијско таласање и звук учитељевих лира су препознатљиви – али он није ишао механички за туђим узорима и подстицајима.

Змај је средишњи песник и „геније–мајка“ који храни песнике. Снагом плимне струје, богатом маштом, привукао је у своју орбиту све ствараоце. Готово у свим књижевностима јужнословенских народа је прихваћен као свој.

Јаком индивидуалношћу, песник се издвојио од уметника свога времена. Упоредо са њиме, чини се несмањеном енергијом, пишу многи аутори, али без оне песничке снаге и моћи продирања у душу детета. Истога кова и кола, они су, пише *Даниша* 1860. године – док је песник још у замаху – могли да се на њега угледају и „поред њега слаботињу своју видети“.

Сви су му дужници, од оних који су га преписивали, или штампали стихове који су код њега читани, до бОљих и најбољих. Многи су, захваћени традицијом, дубином и вишеслојношћу поетске речи, далекосежно искорачили. – Нема српског поете који није обасјан његовим чудесним стихом.

Превођен на многе језике, Змај је и сам био плодан преводилац. Преводио је и препевавао популарне мађарске, руске и енглеске песнике, највише немачке, међу којима посебно дечјег песника Роберта Рајника (1805–1851). Преузимајући туђе стихове, он није одступао од духа и магије звука песме, и духа близком творцу кога превodi. При препеву, преузима улогу полуаутора, неретко је надвисио оригинал и стварао нове, препорођене песме. То, често, није превођење са једног језика на други, него „намерење песника на песника“.

Посебно се може посматрати ауторов језик и стил. Као уметник стиха, превладао је стари начин певања и прибегао новој поетској артикулацији и друкчије обликованом изразу. Избором речи, као што чини истински стваралац језика, изражајним иновацијама, измишљеним, смешним и необичним речима и епитетима, сликовитим компарацијама, метафорама и версификаторском лакоћом. Змај је прилагођавао композицијски поступак, ритам и мелодију, особеном дечјем доживљају уметности. Сосмехом доброћудног чике, чаробњачки барата речима и осмерцима као дечјим бројаницама, успоставља естетску комуникацију са мишљу и емоцијама читаоца. Ствара по унутрашњем диктату, занимљиво и лако, као што дише. Општи језиком детета, доводећи, на моменте, реципијенте у уверење да је све то писао млади човек. – Испод уметниковог пера извиру пенасти стихови, шиба млаз праве поезије.

Зналац речничког блага, Змај је певао чистим, неконвенционалним језиком свога рода. У његовом стиху, истина, мешају се остаци неких особина оног језика који је био упала формиран као белетристички стандард и елементи народног језика који се наметнуо (употребљавао је књижевне архаизме и туђице са аутентичном локалном бојом, дијалектизме варошког и сељачког типа, локализме, плеоназме) – или изврона чистота лирике није изгубила од поетске грације и оригиналности, од дубине, читљивости и истинитости израза.

– Код толиког опуса и дела које се сврстава у сам врх светске дечје поетске речи, незахвално је тражити подбачаје и узмаке. Па, ипак, пропусти су ту. И велики песник је имао падова и клонућа, те његово дело – не као целина већ у појединим сегментима – није без пега и недостатака. Л. Костић је међу првима указао на „разумску“ жицу његових стихова и дубокомислене речи, које само „одрасло чељаде може скроз осетити“. Критика која је уследила, ценећи његову поезију, не прећуткује плаћени дуг моралној хигијени, стихотворство и друге песничке несмотрености. Лакоћа стиховања која прелази у површину и суво моралисање, прелажење из патетичног у прозаичан стил, у непоезију и голу прозу, извесна небрижљивост, мелодијска неправилност и испадање из ритма, певање по туђем обрасцу, и друге мане које јако опомињу – тривијализовали су и сиромашли чика Јовин стих.

Био је виртуозни преводилац; препев је био његова специјалност, али је, гдеkad, превод блед према оригиналу и изневерен ритам препева.

Змајеве мане су, међутим, резултат вишеструкости и обимности његовог дела, а не скромности или усахнућа песничког потенцијала. Осим поезије и прозе, посрблјивања и прекрајања, стиховања питалица, народних загонетки, писао је научно–популарне текстове, илустровао, састављао рачунске проблеме, ребусе, одговарао на писма сарадницима. Писао је за тему дана. Стварање из редакцијске нужде и робовање временским оквирима, спутавали су замах визије и слабили снагу уметничке речи. – „Има ли још кога у широком свету“, јадао се, „где уредник мора од првог слова па до последњег све да напише, и у прози и у стиховима, и поуку, и шалу, и збиљу!“

Али, вальа констатовати, вишеструкожу свога рада, уређивачко–издавачком делатношћу. Змај је задобио велики број читалаца свих узраса, продро у све социјалне групе и постао најомиљенији песник и ђачки љубимац; свима драг пријатељ који воли да се игра и доноси радост.

Рано скренувши на себе пажњу уметника, Змај се дечјој поезији посветио без остатка. Његово дело, фундирано на богатству идеја и осећања, стилској разуђености, испреплетено чаробним нитима маште и смислом за игру, неочекиваним обртима и контрапунктом: сан–јава, могуће–немогуће; прожето смехом, шалозбиљношћу, иронијом, пародијом, распеваношћу, језичким каламбуром – поучношћу – послужило је као основа за конституирање наше дечје књижевности.

Без поезије Ј. Ј. Змаја данас је тешко замислити органску конструкцију српске књижевности за децу и младе. Она је најтврђа кичма, стуб носач старије дечје литературе. Посматрана из данашње перспективе, она заузима високо место међу савременим нашим ствараоцима. Змајево дело је синтеза поуке Љ. Ненадовића, градског амбијента А. Вуча, природе и љубави Д. Максимовића, ђачких несташлука Б. Нушића и Б. Ђорђића, хумора и игре Д. Радовића и Љубивоја Рибумовића. Ни тематска преокупација ововремених аутора не иде изван песникове естетике. О свему је стигао да нешто каже. Свет модерне поезије је, чини се, одвећ нереалан, икрив, намештен, униформисан. – Змајев је животнији, природнији, ближи маштовитој стварности.

У песниковом летопису детињства, читалац је, наспрот малопрећашњим запажањима, склон тврђи да нема рђаве песме: све је то данас естетички живо. Чувена песма „Светли гробови“

која, као и неке друге, није типично дечја, али је младима блиска, „Жаба чита новине“, „Пачија школа“, помињана „Циганин хвали свога коња“, поезија је после које се – намах се учини – нема шта рећи. „Висибаба“, ода цвећу, „Свет“, химна животу – једна од најбољих дечјих песама уопште; стихови: „Дижите школе, / Деца вас моле“, који, ушавши у ризницу песничког памћења, снажно живе у свести старијих, и низ мудро испеваних песама, дела су од истинске вредности.

„Песма о песми“, ненадмашина у својој врсти, универзалан је Змајев песнички програм и поетика у малом:

...
Али песма не сме бити
Пуста игра.
Песма мора бити света,
Бити чиста,
Баш ко звезда у висини
Што се блиста.
Мора бити богомдана,
Племенића,
Мора бити обасјана,
Истинита,
Мора тећи из дубине,
Срца здрава.

Змај је аутор *Ђулића и Ђулића увелака*, прожетих најчистијом људском радошћу и најдубљим болом; остварења која су знамење дечјег књижевног жанра.

Змајево дело је „национална читанка“ XIX века, „својеврсна и непотпуна антологија средњоевропског песништва тога доба“ – огромно „невен–stabло“ поезије српској деци уз које ће она одрасти, васпитавати се и усмеравати свој поглед ка небеском плаветнилу; ремек–дело, не само у значењу и просјају који је имало за своје савременике, већ и за поколења која су дошла. Има у њему захвалнијих стихова за данашњег читаоца него, можда, у време њиховог појављивања. Песникове мелодије се више од једног века преноси из епохе у епоху и учествује у формирању нових песника који га предају и завештавају другима. Високо оцењивана, хваљена, превреднована, певана и слушана, преносена „од уста до уста“ – ретко потцењивана и обезвређена – поезија је која зрачи кроз своје време, шаљући поруке српској деци.

Лиричар дечјег срца, који гранитно стоји међу звездама на небу дечје књижевности, као што су Керол, Колоди, Твен, Франчули, Елин, Сент-Егзипери, Змај је подигао српску дечју литературу на европску раван. У књижевноисторијском смислу, он је главна личност и најгласовитији песник друге половине XIX века.

Змајевим трагом

Књижевност окренута млађима добија у интензитету и акцелерацији, јача њена тенденција да се одржи као одељена књижевност. У томе је Змај имао светионичку улогу. Неослобођена, међутим, Змајеве гравитације, његове фактуре и версификације, упркос извесном помаку, она није добила у уметничкој лепоти. Артифицијелни, поетично–декламаторски акценти и позноромантичарски реквизитариј, остављају је у границе конзервативног укуса и емотивно безбојне речи.

Продукција о природи, као мајци свих животних манифестација, о свету животиња, школи, укућанима, домовини, закићена је и зачињена песничким метафорама и чикајовински милозвучна. Досад познати мотиви, радња једнолинијска, сводљивост ликова на једну карактерну црту (плачевни јунаци који немају снаге да зауставе навалу туге која им обузима срце), пуста машта – одавали су лик познате књижевности. Не приближивши се читаочевом уху, духу и слуху, аутори као што су Чедомир Мијатовић (1842–1932), Јован П. Јовановић (1865–1935), Лука Гргић Бјелокосић (1857–1918) својим шаљивим пртицама и књижицама за Српчад; потом Иван М. Поповић (1867–1897) властитим песмама: *Босиље* (1892), *Иконише Светог Саве* (1893) и *Песмама за децу* (1895), Михаило Јовић (1856–1935), аутор *Златне књиџе за децу* (1895), *Малој ивећа за мале ђаке* (1889), *Сунокрећа* (1901) и уредника *Родољуба* и *Зорише*, или Петар Стојановић (1868–1908) аутор *Ђачке ћесмарице* (1898), сви они, продуктовали су поезију низгјернга. Трећеразредни писци, неискрени, правећи се слатким, не могавши да одвоје намештено од истине, уместо песничке истине, продуктовали су причице и песмуљке којима је, тако рећи, недостајало све па да буду поезија. То је лаж сахарина, чист занат и дактилографија.

Аутор гледа на себе, малтене, као на педагога и природњака. Он је „научник“ који види свет заточен у хладним природним

законима. Велелепне декламације, критичко–есејистички пасажи у императивном облику – своде причу на регистровање појединости противних целини и смислу, неповезаних у нову слику. Свакочасовно интервенисање, како би се веровало на јунакову реч, исукани прст педагогије, недопуштање читаоцу да сам пронађе решење, лишава адресата поетског доживљаја. Сва у знаку рефлексије одраслог човека и апологије учења и рада, то је била пре књижевност упућена родитељима. – Штампају се књиге у духу „народних потреба“, као што су народне читанке песника Луке Лазаревића (1857–1936) *Српска историја са сликама* (1900), или Живојина О. Дачића (1847–1920) *Дејте у породиши и школи* (1902) и *Да нам буде боље* (1914).

Наспрам писаца неослобођених стармалачки промуђурног казивања, глагољивости и неделотворне стилске кићености, некадрих да живот преточе у уметност, песници Љ. Ненадовић, Јелица Беловић Бернаџиковски, Милорад Ј. Митровић, Михаило Сретеновић и други, пишу са ображеније когнитивно–имагинативним читаочевим потребама. Има наслова који од првих стихова јевају душу. Могао би се поменути и Вукашин Гаковић (1865–1914) са његовим поучним и родољубивим песмама. Достојан је сећања Љ. Лотић који, у периоду од 1889. до 1907. године, објављује стике из народног живота и песме и приче за школу и дом.

Књижевно образован и зналац језика, ВЛАДИМИР М. ЈУВАНОВИЋ (1859–1898) је поседовао вештину стихотворца. Рутина, занатска недорађеност, одсуство квалитета, и мање које иду заједно с тим, удаљавају од читаоца његове мотивски разноврсне песничке радове. Збирку песама *Из дејашњиства* (1890) срочио је да ће овољи дечје „потребе“ у ужем смислу речи.

Јовановићево стармало и сведено дело карактерише наивно–реалистички, лирски краснопис, без дубљих мисаоних и поетских значења. У свеукупној његовој књижевности се осећа утицај Радичевића и Змаја, као и европских романтичарских литерата које је преводио. Запљускујући младеж корисним истинама, искусством појуком у најтранспарентнијем виду, писац открива у себи тештество Љ. П. Ненадовића: Скерлић каже да је он „ново издање“ аутора *Мемоара*, или без песничке жиљке и оне ненадовићевске проповедне ведрине и пријатног књижевног стила“. Настала из поетичких потреба, Јовановићева поезија није искорачила из поетичког тока и осредњости свога доба. Наивне слике и дидактичка ствар забрављују врата живој књижевној речи.

Постзмајевски период, са свим својим особеностима, закратко је трајао. Идући утртим путем академске класификације, којим се периодизација заснива на временски одређеним етапама или неким спољашњим факторима, литература намењена деци и младима од Првог до Другог светског рата, сврстава се у тзв. међуратну књижевност. У атмосфери превирања и противуречних књижевних струјања, праваца и изама, песничкој плими неуједначене вредности и писаца различитих оријентација и талената – стварана је, у односу на претходно раздобље, нешто друкчија уметност речи.

Тридесетих година, као разнотипна динамичка стваралачка клими и књижевним гибањима, литература, која са Змајем поприма потпуније одређење и легитимитет, добија у замаху. Нова генерација орошава поља пострадала од дуге суше; нађене су друге теме, друкчији садржај и израз. Са поезијом Д. Максимовић и А. Вуча, романом *Хајдущи* Б. Нушића, потом прича Б. Ђопића *У парситву лејтирова и медведа*, и остварења других писаца – реч усмерена младима квалитетом обележава властити пут развоја и налази критички одзвук.

Напредовању књижевности, њеном врењу и сазревању, погодовао је општи друштвено-економски и културни развој. Здрав однос према детету, као главном саодређујућем чиниоцу при формулисању појма дејчеје литературе, радикално мења свеукупан однос према писаној речи. Узрасна самосвест, интелектуални развој когнитивних структура детета, испуњеност детињства догађајима и искуствима која се стичу из лектире или упијају из живота, дететов ход с временом – доводе до промене односа према поетској речи и уметничком доживљају. Увиђа се да је дејчији свет, зависно од његовог степена развоја, привидно мали и без димензија, и да младо биће није непробирљив конзумент који тражи сразмерно мало, већ институционализован и компетентан читалац.

Позитиван однос према литератури показује се кроз одређене друштвене и културне институције. Покреће се издавачка продукција, оснива дечји театар, читају се на радију песме и приче, отварају изложбе слика. Књиге за децу и младе издају: *Књижара Цвијановић*, *Народна просветна Књижара Гене Коне*, *Свесловенска књижара*, *Књижара Рајковића* и *Буковића* и друге. Покренуте су библиотеке: *Златна књиža*, *Кадок*, *Дечји класини*, *Омладинска књижевност*. Објављују се колекције и збирке у којима се штампају оригинална дела домаћих и страних аутора: *Радосић*, *Дечја књиža*, *Нова зора*, *Мала деčja библиотека*, *Школски писци*. Светски класици: Амичис, Андерсен, Купер, Киплинг, Дефо, Сјенкјевич, Дикенс, Хофман, Сервантес, Свифт, Ж. Верн, Чапек, Крилов, Пушкин, Тургењев, Достојевски, Толстој, Чехов и други, вишеструко су заступљени у односу на домаће ствараоце. – Књиге „за децу“, или „за децу и родитеље“ и деčja штампа, постају свакодневна појава.

Издавачка продукција, зрелошћу и разноликошћу, све више одговара нараслим потребама. Штампају се илустроване књиге за мале читаоце и децу уопште. Цртеж и слика као вербални израз и облик споразумевања, особен су знак књига и периодике. Илустрације имају декоративну функцију, али су и ненадокнадив извор естетског уживања и разоноде. Писци, као Б. Цветковић и А. Франичевић своје песме и приче, лиричним, помало наивним цртежима сами украсавају, чиме наводе реципијенте да учествују у игри. У листовима се налазе стриповане песме.

Следствено искуству старијих аутора, у чијим су књигама помешане лекције из природних наука са баснама, анегдотама, стиховима, дијалозима пуним старачке мудрости и сваким разнолијама – објављују се издања разноврсних жанрова (приче, бајке, народне песме, научно–популарни састави), којим би се деца најлакше приволела на уметност (и науку) подешену њиховим потребама и, у исто време, одбила од књига за одрасле. На срећу, почетком 30-их година, са организованијем и критичкијем издаваштву, напуштена је негативна пракса меланџа забаве и непосредно изрекнуте поруке.

Периодика

На страницама штампе, на којима је почела пупити литература намењена деци, огледа се међуратни живот књижевности овога вида. У Новом Саду *Дечје новине* (1918), *Наша Деца* (1920); у Београду *Зрази* (1921) и *Наши листи* (1921), *Гласник подмлатка* црвеног крста, *Дечји листи* (1928), *Политика за децу*, подлистак (1929), *Лудословенче* (1931), *Мирољуб и Весели чећвртијак* (1932), *Мали Бобољуб* (Сремски Карловци, 1934), *Микијеве новине* (1935), *Чика Андрине новине* (1935), *Мика Миши* (1936), *Добро дете* (1936), *Црвени врабац* (1936), *Дечје време* (1937), *Политикин забавник* (1939); *Бачка дружина* (Крушевац 1923), потом, гласила из јужне Србије: *Вардарче*, *Глас омладине са југа*, *Завичај*, *Југ*, *Планичак*, *Српско Косово*, *Битољски рацун*, *Мали мисионар* и листови из других наших крајева – нису само изузетна појава у стваралачком, ликовном и педагошком смислу, већ институција културе српског народа и живи сведок његовог богатства. Окупивши широки круг стваралаца, листови и ревије својом целином усмерене младима, богате књижевност, стварају читалачку публику, негују књижевну културу. Уметничким и синкретичким текстовима, отварају се нови видици, подиже естетички укус и проширују могућности за игру, деčju писменост и језичку културу. Деčja штампа служи и да подмири друге потребе, дружења и учења деце, на пример. Као и пре Првог светског рата (*Савезник–чећник*; 1911; *За нашу младеж*, 1911), штампа се периодика политички и верски обожена: *Млади борац* (1925), *Мали Бобољуб* (1934).

Дневни листови *Политика*, *Време*, *Правда* уводе деčje стране и деčje углове у којима основци, гимназијалци и ученици учитељских, богословских и трговачких школа објављују своје прилоге и преводе. Излазе и листови у којима сарађују искључиво васпитаници: *Бачки рад*, *Зидне новине* и други. Периодикум је књижевно вежбалиште на коме деца размахњују властите инвентивне снаге.

Иако доминантно под строгом уређивачком концепцијом дидактичара усих књижевних назора, бременита зоологијом, биологијом и сувом историјом – толико да добије обележје уџбеника познавања природе и лепе књижевности – деčja периодика је имала утицај у подстицању и ширењу песничке речи. Многи текстови

штампани у листовима или рубрикама за децу дневних публикација, у то време афирмисаних писаца, остали су неукоричени у књиге.

Мотиви и идеје

При датој чињеничној консталацији, на књижевност овога вида се гледа разнолико. Размахнуте опречности иду од глорификована њене власнитно-уметничке вредности до тенденциозног омаловажавања; у сваком случају, она није без значаја у односу на општу књижевност. У етаблираним тумачењима и озбиљним студијима М. Ристића, М. Богдановића и других проучавалаца дају се о њој позитивне вредносне оцене и ставови. На бављење дечјом белетристиком, узето у њеном прецизном значењу речи, не гледа се са резервом, као на нешто непримерено лепој књижевности, као некада на занимање за народну усмену реч. Књижевност за децу је истинска уметност – што сасвим добро сведоче писци и критичари од угледа који се њоме баве. Речи М. Цара, свакако, имају егземпларни смисао: „Делећи погрешно мишљење многих наших људи оног времена, ја сам Змајеве дечје песме сматрао као мање вредан део његове поезије, те их према томе посве слабо читao. Мени је у тим годинама“, каже Цар, „изгледало као да су песме за децу, уопште, једно злоупотребљавање поезије у сврхе педагошке и дидактичке.“

Књижевна наука апострофира литературу за младе не као жанр који се издава од своје мајке естетском недозрелошћу, већ као белетристику посебне уметничке физиономије. Иако у служби тренутка који је обележавао развој уметности и културе, и независно од оспоравања и негативног суда који је долазио и са мериторне стране, она заузима приметније место у матици литературе и примерен статус са другим облицима исказивања књижевно-уметничке речи.

Уметничко дело је прозор кроз који се открива видик читаоцу и средство које утиче на његов развој, те је, као и раније, белетристика садржински идејно детерминисана и сразмерно разноврсна: дете у „лепом кругу породице“, дом, домовина, бог, плодови школе, свакодневица из школског живота, најразличитији предмети из дечјег окружења; рад као задовољство, а не неправда и морање, добра дела као велики људски циљеви, захвалност

старијима као заштитницима за живот и хлеб који породу дају, мајка брижни чувар породице; тематику, затим, чине добра која олакшавају живот: сијалица, електрично звонце, радио и слично.

У каталогу већ начетих тема природа заузима средишње место. Биље, цвеће и звериње су одувек издашни и привлачни садржаји. Дечји писац је неодвојив од природе; као да је баш он позван да је овковечи. „Ботаничког нерва“, он према природи и селу (град је изузетак) гаји култ: природа се, као и човек, рађа, расте, зри и умире; она није загонетка, посна голет или дивљина, каква је на почетку Дантеовог *Лакла* или у Елиотовој *Пустој земљи*, сурова и са потајним силама, већ расцветана, пуна сунца и плавих висина. На страницама књига и листова флора и фауна је распевана, вреле даљине светлуџају, белина снега блешти. Велимир Н. Вилимановић (1901–?) објављује три књиге о годишњим добима. Зоомотиви су доминантни. Упркос критици да разне зеке, цице, жабице, лутке и маце, гурају књижевност ка старим водама – царују четвороножни и пернати јунаци. Књижевност је врт шумских и домаћих становника, који код деце стварају прирођену симпатију и у њима буде природну љубопитљивост. Јелена Билбија, Д. Максимовић, Милица Јанковић, Б. Ђорђић и други, приближавају се значајним представницима анималистичке прозе: Радјарду Киплингу, Џеку Лондону, Кенту Диксону и Ернесту Томпсону.

Смисао литерарне креације исказује се, поред осталог, у неговању правдољубивости, родољубља и отпора према непријатељу, у скромности и радиности. Јачање особина воље и карактера, личне части и несебичног пожртвовања, један је од њених примарних задатака.

Будући да је књижевност под утицајем институције просвете, превласт имају наслови који директно побуђују на добро и мотивишу на лепо понашање и учење. Писци се клоне тема о крађама, подвалама и примера од којих долази опасност рђавог утицаја на дечји карактер, или подстицај на предступничке акте. Уколико не служе као парадигма – како не треба чинити, одбацију се беспризорни ликови који код младих формирају романтички и сањалачки дух, навику за доколицом и нерадом. Анулирани су текстови који развијају склоност за пасивна уживања, узношења самога себе, кидање и ломљење живаца, и који могу да имају друга корозивна дејства.

Уметници се инспиришу научним достигнућима која су некад постојала само у народној уобразиљи. Забавља се и узбуђује читаочева имагинација приповестима о чудесним путовањима, о животу на другим планетама, лету на Месец, летећим тањирима: о морепловцима, морским дубинама, проналазачима нових крајева, бродоломима, гусарењу и тражењу закопаног блага; причама о дешавањима у неиспитаном простору и изван сваког домашаја. Децу, развијеног сензибилитета и бујније уобразиље, привлачи узбудљиво штиво типа авантура каубоја и маштовитих јунака из вестерн-романа.

Уопште, круг мотива је, у односу на ранији, пространији тематски разуђенији и богатији. И слика аутономије детета је поетичнија. У занимљивој и мотивисаној причи, непробојно за идеје као што су „служба школи“ и „поуци“, аутор држи пажњу читаоцу и у њему налази саучесника и сапутника. Детињство је захваћено целовитије: лик детета подударан са сликом света малог реципијента. Нушић је, каже Јован Љуштановић, један од писаца који је у нашој дечкој литератури „најкомплексније описао колективни идентитет и социјалну, културну, психолошку аутономију дечје групе“. Сегменти, међутим, који ће, деченију–две, довести до преокрета у садржинској естетици, примерице, игра као наглашенији део детињства – несрећно је скрајнута у други план. Недостају, при свему томе, дела која и у одраслом читаоцу распласавају животни жар и која могу да задовоље неиспуњене делатности његове природе и његове неостварене жеље.

Далеко је, ипак, од помисли да су, поготову у првој половини овога раздобља, превладане традиционалне слабости. Спутана ауторитетом традиције, клеџавог корака, компромисна и угњежђена у педагогију, без сјаја и трепета – дечја литература је на читав пушкомет у односу на књижевност у целини.

До половине 20-их година XX века није дошло до преокрета. Књижевност пати од старих мана. Слика се сиромашно и несрећно детињство, деца без родитеља, запуштена и изгладнела; приповедају се приче са жалосним завршетком. – Повампирују се мотиви болести и смрти као личности и други тзв. гробљански мотиви који нарушавају безбрежно детињство, озлеђују и престрашују. Стављена је једино тачка на приче о вукодлацима и вештицама које

долазе ноћу да плаше децу: на опасне човечульке и демоне што, као ројеви зольја, наваљују на недужну человека.

Наглашена тенденциозност, декларативност, непотребна болећива добронамерност, повлађивање наивном и невином свету – и упропићеност испод очекивања дечјег хоризонта, чини белетристику за младе – обратно малопрећашњој оцени – белетристиком ниског нивоа и без статуса праве уметности. Спретно развијање одређене тезе и паметовање, одгајају читаоце према диригованим васпитним назорима; „моралистички заглупљујући утицај вршен на децу путем књижевности“, како је писао М. Ристић, сејање умности у духу, стављање наочара на очи – сводило ју је на занатску вештину и метод саопштавања мисли. Изоштрена ауторова интенција, конзистентна рефлексивност, приповедање које води јунаке буђењу свести, сваковрсне дидактичке импликације – дезинтегрише композиционо јединство текста и нарушају његове имагинативне слојеве.

Угушена дидактиком, бледа и детињаста, огольене емоције, незаоденута уметничком речи, дечја књижевност егзистира затомљено и изван критичке пажње, што се види из чињенице да часописи, нажалост и дечји листови, немају критичке обзире према њој. Књижевна критика, управо она оријентација која има разумевања за ванпоетске идеале и поучно импрегнирану реч, налази у њој помоћни едукативни инструмент – „васпитну њиву наше деце“. – Из видокруга није испуштана педагогија и наивност као начело старе школе. И писци који се узимају као обрасци модерне школе, смисао поезије налазе у синтези поучног и поетског, васпитног и етичког духа.

Неоспоран образовни потенцијал књижевности, њена нехотична подесност потребама наставног програма, предодређеност да преузме дужност породице и школе, скренули су, природно, пажњу школским трудбеницима у широком смислу те речи. Ношени уверењем да књижевност нуди могућност учења „благе руке“, „уз разоноду“, просветни радници се бацају на писање за школску децу. Писци полазе од обавезујућих норми и мишљења, подређујући песнички чин моралистичким мерилима. Екстремисти који имају узор у својим васпитачима: Русоу, Доситеју, Макаренку, Ушинском, руским педагозима пре свега, као и у поборницима књижевних идеја С. Марковића, списатељску активност поистовећују са васпитним

чином. Будући у нераскидивој вези са младима, они полазе од става: чemu служи белетристика уколико није едукативно управљена; од колике је користи дело ако у њему није уgraђена поука? Отворен педагошки рад, литература у којој провеђавају учионичке методе и видно уздигнут прст, састављање прилога са свим наставничким особинама: солидна фактографска вредност, дисциплина мисли, искључивање вишезначности, уgraђивање моралне основе – претварали су писану реч у „педагогију“ и књижевност за „лепо васпитану децу“. Писци-учитељи: В. М. Јовановић, М. Петровић Сељанчица, Ј. Миодраговић, М. Јовић, Пера М. Јовановић, Димитрије Глигорић Сокољанин, Д. Ђурић, М. Чудомировић, Д. Бандић, Живојин Д. Карић и многи, сричу педагошки беспрекорне, али уметнички невеште и слабокрвне песме, приче и драмске радове.

Непорециво когнитивно усмерена мисао је у функцији службене педагогије. Неприкривен ангажман, тежња без престанка поуци, доводе до потпуног застоја и пада квалитета. Критика и лекције о понашању, примитивна, папирната мудровања – додавање посебног коментара, из несигурности да поука у имплицитном тексту није довољна, или се не може открити – гради упућивачку књижевност у школском смислу.

Тако се дечја литература изнова нашла у заточеништву тврдих канона школске репресије. Утхе ради, стање није другачије у Русији, Француској, Немачкој, Италији и другим европским земљама. Књижевност се нашла у кризи којој, треба рећи, нису кумовали једино просветари као специјалисти за лепо понашање (у антологији дечје поезије Ж. Д. Карића, од 42 аутора, готово су сви учитељи), већ и protagonisti старе школе, писци-занатлије, суви хроничари, моралисти, амбициозни и начитани појединци, јавни радници и њима слични добронамерници.

Поред писаца који – можда невољно и не без отпора – гуше у себи песника и од литературе готове „здраву и течну храну“, јављају се даровитији ствараоци, којима не оскудева смисао за оригинално. Суочени са чињеницом да поука може једино да засија поетском сликом, и да је учинак дубљи преко доживљаја који дело ствара, неки се постепено одричу дидактичке едукације. Ослобађањем од слабости, брже и радикалније него што се обично мисли, стваралачком диспозицијом, исказом и суптилнијом фигуративношћу, превладана је традиционална поетика миметичког певања

и поетски детерминизам. Генерација која се приближава уметничким вредностима Д. Максимовић и А. Вуча, показује разумевање за новину књижевне структуре и израз несведен једино на подручје „дечјег“ и „наивног“.

Дечјег песника и приповедача, зависно од његове књижевне снаге, етике и темперамента, краси дар за естетичко објективирање, одбира мотива и њихово материјализовање до очигледности. Уметнички таленат се огледа у описивању догађаја који имају општи значај и добијају на тежини; очитује се у хумористичком разигравању, живом и микроскопском осећању ствари и појава, често дотле сматране ситним и незанимљивим; дар је и у богатству лексике, једноставности и лакоћи израза.

Писци и дела

Међу остварењима овештале садржине, неослобођених пренаглашене друштвене резонанце и окова строге версификације, находе се дела која дирну поетском речју. Збирке *Чикими дарови* Исаја Митровића, *Испашнице приче о деци и за децу* Милице Јанковић, *Дечја збирка ћесама* В. Илића, *Чика Андрине ћесме* А. Франичевића, *Бранине приче* Б. Цветковића, *Млади дани* Светолика Р. Милосављевића, *Родољубиве ћесме* М. Петровића Сељанчице, *Уграду радосћи* С. Бешевића, и других аутора у чијем стиху заискри бесцени бисер – могу да нађу реципијенте и међу данашњом читалачком публиком.

Стихована поезија Андре Гавriloviћа, В. Илића Млађег, Јована М. Поповића (1868–1935), Милутина Радотића (1870–1923), Радована Кошутића, књижевног критичара и компаратисте, потом Драгољуба Филиповића (1884–1933), Душана Андријашевића (1887–1959), Жарка Јанчића (1887–?), Ђорђа Глумца (1891–1939), Перише Богдановића (1897–1954), Драгомира Н. Ивановића (1899–1961), Михаила Д. Петковића (1894–?), Боривоја Јосимовића (1894–1963), Јурија Офросимова – чика Ђуре и њих још – литература је претежно усмерена илустрацији живота и животној, уместо поетској истини.

Песме, међутим, из *Врїаа деїшињства* Д. Максимовић, *Царсїва мале Срмене*, *Веселих друїара* и *Чобанске фруле* Г. Тартаље, Подвига дружине „Пет петлића“ А. Вуча, евентуално

других аутора који се издижу од просека, данас улазе у школске читанке, хрестоматије и антологије.

Узето у тежишним цртама, поезија као квантитативно заступљења продукција, функционално је опредмећена априорним педагошким моментом. Анегдотско-хумористичке, бајковите кодирање слике природе и елегично-баладична евокација, обележавају традиционални поетски ток. Плаве стихови и строфе у стилу цица-маца, китњасте гирланде и деминутиви типа кошуљица, главица, цветић, лептирић. – То је композиција многобројних и уоквирених слика препознатљиве и преживеле поетике – упадање у шаблон и вртење у круг истих форми.

С разрадом теорије игре као синтезе свих уметности, феномена који својом животношћу и животодавношћу најаутентичније оличава човеково постојање и дијалектику његовог живота и његову слободу, уследиће замах модерног, нонсенсног жанра песништва. Приступ с аспекта игре, чије је подручје језик, васпитање карактера и интелигенције, уноси живот и даје поезији нову димензију. Реч и стих улазе у власт плетисанке и апсолутне игре, изнад границе обичне животне колотечине. Ствара се по законима смешног, како би се дете орасположило и насмејало. Радња је динамичнија, слике необичне, ликови исто тако. Нушић слика дејџи живот на хумористички начин. Цицибанска радозналост, раздраганост – падање „на нос на врат“, постижу се новим средствима. Имена јунака нису пука номинација, већ повезана са особинама и карактером понашања оних који их носе, врло често, комична ситуација, карактер или заплет, појачавају се надимцима као уочљивим знаком распознавања, у исто време, помоћним стилским проседеом.

Прозну продукцију, израслу из миљеа сеоске и народне приповедачке традиције, обележавају истоветна својства. Сеоска реалистичка приповетка успореног ритма, окренута спољашњим аспектима деловања и догађаја, једноставне лексике, рефлекстује се на причу и роман, као и на краће прозне јединице. Просечну производњу карактеришу поједностављене и упрошћене слике рустикалне идиле са дететом у центру. Испуњена порукама далеко од срца, пукотинама и симптомима који нису резултат уметничког поступка, она је првенствено усмерена одгоју, проширивању и подизању духа младих. – Код мањег броја стваралаца, детињство је поетски надграђено, природа жива и у покрету. Као у мудрој

приповеци народног приповедача, покренута стварност је трансформисана у реализовану метафору, остварена је дејча фантазија и доживљај илузије.

На овом ступњу развоја, ауторска бајка је типична врста писане презентације. Усмена бајка, која није само део фолклора већ интегрални део белетристике, доживљава властиту трансформацију у индувидуалну естетичку творевину. У XVII веку у Европи, са грађанским и културним уздингнућем, појављују се *Приче и бајке из праоих времена са моралним поуцама* (1697) Шарла Пероа и много касније *Бајке* браће Грим (1812), потом бајке Пушкина, Андерсена, Гетеа, Новалиса, Хофмана, Колодија, Керола, Чапека, Вајлда, И. Б. Мажуранић, Пелина и значајних имена чија су дела, већ два–три века, незаменљива лектира деце свих меридијана. По угледу на европске писце и анонимног приповедача, јављају се наши бајкописци: И. Вукићевић, Милош Матовић, Ђ. Глумац, М. Сретеновић, С. Бешевић, Д. Бандић, Андра Лојаница, Божидар Ковачевић...

Коресподентност са семантиком Вукових бајки, занимљивост и изузетност јунака, брзо смењивање слика и догађаја, богатство ауторове визије света, сновидовност, привлачност фантастике – надилази, у неким сегментима, класичан образац бајке. Маштовитост и чаровитост, чудесност, апстрактност времена и догађања радње, натприродна дешавања изван границе физичког света, непризнавање смрти, плене читаочеву пажњу. Али, унапред пројектовање исхода, исценација и илустрација идеја, давали су причи моралистички и сазнајни призвук. У сваком случају, упоређена са другим врстама, уметничка бајка је бистар извор естетских перцепција и емоција деце и одраслих подједнако.

Као приповедачка остварења која су имала успеха код читалаца, апострофирају се: *Зачарани шећрт*, *Пуна кола прича и друга дела* Д. Бандић, приче *Косовка, Нови дани и Другови* Даринке С. Ђосић; *Вилински снови I, II* и *Зачарана шума* Ђ. Глумаца; потом басновита проза Милана Вукасовића, приче Ј. Билбије, Б. Ковачевића и Гвида Тарталье. Прозна дела Д. Максимовић и Б. Ђорђића имају, мерења и садашњим критеријумима, крунски уметнички значај.

Крајем 1930-их година, роман, по обиму сложена и семантички вишегласна уметничка проза, постаје привлачнија књижевна форма. *Црни дани* М. Сретеновића, *Циркус*, *Спорт клуб кликер С.*

Петковића, *Сироче и бодљачани* Н. Трајковића, *IV в најпред* С. Џуцића. *Преображенска ноћ* Ж. Вукасовића, *Пилот–поеторучник Кнайбрани Београђан* Б. Сучевића, *Оке и Јеђиље* М. С. Петровића, јесу романсијерска остварења која су избегла судбину промашаја и просечности. Но, једино су *Хајдуши* Б. Нушића дело од естетичке вредности.

Драмски род је најслабији. Почетком овога века, ипак, с театрским искушавањем нових изражajних могућности и поетских простора, текстови писани ради извођења уз помоћ глумаца слободнији су и разуђенији. Квалитативан помак се осећа са анимирањем ћачких позоришта и школских приредби или свечаности, као редовних облика рада у школи, поименице са основаним Малим позориштем (1904), првим сталним српским дечјим театром. С обзиром на то да је сцена без домаћег репертоара, то се, поред оснивача Малог позоришта, Б. Нушића, Б. Цветковића и М. Сретеновића, јављају драмски писци, као што су: Жарко Алексић, Јован Живковић, Вукашин Поповић, М. Шапчанин, Стеван Ј. Јефтић, М. Симић и други чији псеудоними остају неоткривени. Ту су и ствараоци који не скрећу на себе пажњу.

Године 1937, са отварањем Родиног позоришта, опет на идеју Б. Нушића, те претходно са оснивањем аматерских соколских луткарских позоришта, драмски књижевни род је интензивиран у већем степену. Родина позоришна библиотека за децу у двадесет светзака, са илустрацијама и нотама за певање и свирање, као и упутства за режију, има у летопису српске културе и књижевности посебан друштвени значај. Литературу, из које је компонован Родин репертоар као и других позоришних трупа, сачињавају текстови релативно самерени дечјој пажњи. У свеукупном избору, ређи су драматид динамичних слика, топлог и благородног тока радње, „који деци звуче као вилинске речи, а за одрасле крију свој иронични призвук“, као што је казано за стиховану комедију „Пепельуга“ Ж. Вукадиновића – која се, узгред, и данас одржала на даскама позориштанца. Релативне су естетске носивости дела Б. Нушића: „Пут око света малог Јованче Мицића“ (драму довршили М. Предић и Ж. Вукадиновић), „Лекција у шуми“, „Наша деца“, „Мува“, „Кирија“, „Географија“, „Пуслице“, „Један слободан час“, „Под старост“; или његови драматизовани *Хајдуши*, односно сцене из *Аутообиографије*. Писање драмских текстова за децу, Нушић, каже

Љубиша Ђокић, „није схватио озбиљно“; њима се бавио у тренуцима одмора, што говори чињеница да их се аутор одрекао, као што су то чинили и многи други. У истој равни, сразмерно занимљивих ситуација и радње, јесу наслови из Библиотеке малог позоришта: „Сеоба Срба“, „Немања“, „Гобојри истину“ и „Јосиф“; потом „Цар Ђира“ и „Живе лутке“ М. Сретеновића, „Риста Робинзон“ Љубинке Бобић, „Патуљци“ и „Дечја соба“ Д. Максимовић (на основу чијег текста је 1940. компонована прва дечја опера код нас), „Дан примања“ Г. Тартаље, као и дела осталих аутора који се оглашавају: Б. Цветковић, Светислав Поповић, Мића Димитријевић, Стеван Загорчић и други.

Ликови носе сва обележја стилске формације. Позитивних или негативних карактерних црта, постављени су с лица, и ојртани кумулативним поступком, у целокупној њиховој спољашњој датости. По Змајевом обрасцу, деца обилују врлинама као у бајци: послушна су, помажу сиротињи, враћају нађене ствари, моле се богу за себе и за своје укућане. Деца сама преузимају терет живота на својим плећима.

Да би служили као лош пример и показали у чему се греши, јунаци су са снажно наглашеним менталним, емотивним или моралним недостатцима. Осуђују се црте актера које могу да изврше рђав утицај на духовни одгој претпостављених читалаца–корисника: несмртеношт, непослушност, распуштеност, бежање од куће и од школе, раскалашност, јогунлук, грамзивост, неутажива халапљивост, агресивност; где се неопрана, рашигчупана и распојасана деца. Из истих побуда, сликају се сиромашна, подерана и куштрава деца. – Тек ће, са појавом писаца слободније маште, међу префињене малишане и господичиће очешљаних и подрезаних ноктију, чистих и уљудних, банути ленштине, понављачи, хвалисавци, мали сиљеје, откачењаци и чупавци, нездадовољници и пробисвети као што су Вучеви петлићи; са слапшћу и имагинацијом се прича о дечјим ситним грубостима, неподопштинама и мангуплуку. Нушићев Брба је иницијатор негативаца и социјално деструктивних типова – али сада према захтевима које поставља техника радње и исход поенте, тј. служба уметности.

Сумарно узев, литература пати од многих недостатака. Превласт конзервативне поуке и моралне детерминанте, развучене и несрећно повезане сценске слике, као у Нушићевој комедији у

дванаест слика „Пут око света II“: нереално представљање ствари – „штура регистрација животних чињеница које не региструју рад детиње маште и не развијају његову осећајну фантазију“ (Ели Финци) – карактеристика је највећим делом књижевних родова.

Представљање живота младих са свим његовим противуречностима, комбиновање стварности и бајке, љубави и игре, лепоте и радости; слике са радњом фуриозног темпа налик цртаном филму – чекаће на плејаду дечјих модерниста.

Преводи и прераде

Негаторски однос традиције, егзистенција изван надлежности критике, препушта дечју литературу на старање социолозима, психолозима, специјалистима за школску педагогију или стручњацима за масовну културу – уопште – широком кругу медијатора и истраживача.

Публикују се немилице дела ограничена значајем на доба у коме су настала, тако рећи књижевно сахрањена одмах по њиховом настанку; издају се збирке и прилози лишени животног смисла, престилизоване и крајње сведене стварности. Чује се смех без гласа – плач којем недостају сузе.

Носећи мрско бреме прошлости, стихијна и фрагментарна, несинхронизована са правом књижевношћу, са много недостатака који се – и поред најбоље жеље – не могу одбацити, дечја белетристика се нашла на брисаном простору.

Млако интересовање за књижевност усмерено младима од стране аутентичних стваралаца, с једне стране, све израженији захтеви за уметност друкчије природе, профила и тежине, са друге, наметнули су – као у почетној фази развоја – потребу превођења и прераде страних дела. У Европи су, осим превода, скраћивање и саображавање романа и прича одавно ушли у обичај. У Енглеској (где се, успут буди речено, у XVII веку тражи забрана Шекспирових представа зато што кваре децу), постојале су колекције *Шекспир за децу*, *Дикенс за децу*, *Скот за децу*. Преводе се на српски језик *Том Сојер*, *Давид Котерфилд*, Андерсенове бајке, дела руских, бугарских и других познатих стваралаца.

Услед недостатка правих сценских комада, приступа се превођењу и исценацији прозних или стиховних остварења, домаћих

или страних аутора. Драмску библиотеку богате преводи и адаптације из француске, руске, бугарске, немачке и, евентуално, других литература. Преводе се Гримове бајке, дела Кестнера, Карадиличева, Корона, Јевгенија Чорна и других. Са оживљавањем Мајоћ позоришта, и аматерских и ћачких позоришних дружина, и са приметнијим културним животом младих, подстиче се оригинална драма. Библиотека Малог позоришта (1906) штампа, поред текстова оснивача Позоришта, „Рађање Христово“ Ж. Алексића, „Сунчаницу“ М. Јакшића, „Милоша у Латинима“ М. Шапчанина и друге радове са којима су се, по њиховом сценском упризорењу, мали гледаоци упознавали. Као преводиоци издавају се Косара Цветковић (1867–1953), Петар Богдановић (1875–1927), Душан Богосављевић (1888–1957), Јован Ј. Јовановић (1888–1932), Зорка Карадић (1893–1964), Станка Глишић (1857–1942) и други.

Адаптација и сажимање сложенијих и „тешких“ књижевних форми, радикална обрада лишена нагласка на голој фабули и чистој забави – имали су своје оправдање и подршку у схватању по коме овим делом, не губећи од своје оригиналности и естетске дражи, младима отвара врата правој уметности, једновремено их припрема да се сигурним корацима запуте према књижевности. Изговор је да се оваквим успостављањем комуникационог канала, мали читаоци упознају са великим уметношћу, а кад буду одрасли, уживају са већим апетитом у аутентичном белетристичком облику дела. Тиме би се, каже прерађивач Његошевог *Горског вијеница*, Пой Ђире и Јој Сијре С. Сремца и Гундулићевог *Османа* Душан Богосављевић, „код младих лакше и сигурније подигао укус за лепу форму и високу садржину [и], вероватно, створила добра читалачка публика у будућности, кад је у садашњости све мање има“.

Преобликовање, екстраполација и интерполација целовитих структурних јединица, преиначице крајње довршених остварења, међу којима, као што се види, дела класика из реда велике литературе, имали су свој резон и своју прагматичну страну. Преводи и прераде утицали су на развој и ток авантуристичке, историјске и бајковите књижевности – али, само под претпоставком да се тиме мењају вредности и дело, у односу на оригинал, добија нови и лепши облик, тј. да „младима изгледа сасвим блиско, а старијима нимало удаљено“. Међутим, манир преправљања проверених уметничких вредности у име актуелних садржајних, естетичких, едукативних,

психолошких и других некњижевних побуда (трговачких, на пример), није допринео очекиваним захтевима. (Транспоновању, поједностављању и разривању структуре уметничког дела посебно се опиру остварења изразите оригиналности.) На овај начин је, много кад, гашено извршно стваралаштво, удаљаван прималац од уметности и грубљен његов укус. Дете доцније, као зрео адресат, задржава индолентан и негативан став према класици коју је, у упрошћеном и искривљеном облику, упознао у раној младости.

Стилски израз

Треба приметити да су небелетристички наноси и дисертацијска умовања, најдиректније рефлексковани на поетски исказ. Глобални естетички учинци у лексиколошком, метричком и музичком изразу нису у порасту. Крута педагогија и слаба конструкција конотирају са схематичким и суженим лексичким фондом, без нијанси и сенчења; с језиком као „средством споразумевања“ и у функцији испомоћног елемента рутине. Наративност, усклађеност ритма, риме и стиха са садржином, тежишна су ознака свеукупне поезије; у прози, зависно од садржајне потке, наративно-есејистички слој егзистира као дискурзивна експликација.

Фолклорни глосаријум, језик у границама стандарда, разумљив и јасан стил, рухо су наративних целина без елеганције, стихова неуглађених и дивљих. Нема писца који није дужник народној поетској речи. Нашавши се, међутим, у руци добrog песника, реч је зазвучала новим звуком и блеснула друкчијим сјајем. Језик Д. Максимовић је јасан, бисеран, музикалан, лаконске и чедне (не спартанске) лакоће. Њиме су изражена најтананија осећања, и дочаран „пој птица“ и „мирис љубичице“. Израз Г. Тартаље је такође разуђен и комуникативан. Ђопић приповеда богатом народном лексиком, живописним и резонантним изразом. Најбољи уметници прилазе са пуним поверењем снази и моћи народне речи и језику као „јединој домовини песме“.

Не напуштајући традицију, Вучо проговара градским језиком. Редукција романтичарскога, стајаћих места и фреквентних лексема које се утапају у сладуњавост и лажну идиличност, отклон деминутива и хипокористика, усмеравају ка зачињању новог формалног квалитета. Раскид са узусима непосредног ангажмана обогаћује и иновира израз у правцу деструктивно-конструктивног

поступка, надреалистичке слободе и дијалектичког скока у форми и изразу.

Међу ауторима, које одликују многе заједничке црте, при чему неки од њих имају своје засебно књижевно обележје и своју путању, издвајају се: Г. Тартаља, А. Франичевић, М. Петровић Сељанчица, М. Вукасовић, Б. Цветковић и други. Б. Нушић, потом А. Вучо, Д. Максимовић и Б. Ђопић су снажне ауторске личности чија дела чине срж литературе овога доба – који, сем Нушића, главнијом свога рада, припадају најновијој нашој књижевности.

Коначно, дечји песник није изван критичке пажње: бављење писаном речи за младе, истиче се, служи аутору на част. Жигошу се неталентовани писци и анонимуси који литературу своде на обично фразирање и шаренлажу, и због којих критичар 30-их година исписује речи које сузно разочарају: наиме „да власти стану на крај овој појави [писању за младе] која носи нашу децу“, те „држава донесе закон у том смислу, који ће сузбити свако штетно писање“. – Као да се дечјој литератури желело пријати важност државног питања.

На крају, ако до појаве Д. Максимовић и А. Вуче стваралаштво за децу егзистира као споредан уметнички дериват и сегмент укупне духовне надградње, сада се, ширином захвата и опсегом приближавања према детету, уздиже у својој вредности. Раскид са старинском поетиком и естетским академизмом, одбаџивање преаглађене и нападне друштвене резонанце, стварају дела од трајније вредности. У односу на змајовинско стање, литература добија место које јој припада; она постаје књижевнија и уметнички зрелија. Сведено говорећи, писци за децу су дали оно што је књижевност могла дати.

Ка новим песничким стремљењима

Међуратна књижевност је осетно повисила уметнички захтев. Машта и хумор, лудичко-нонсенсни сегменти, игрив вокабулар, постaju њене суштинске манифестације. Ређају се остварења комплетне фабуле и затворене конструкције, приче и песме невине ауторове визије, стилски чисте, и које делују одлично и поетично.

Међутим, књижевност као целина није донела неке веће новине. Хладни тон известиоца и безазлена простодушност сугеришу тематско–идејну усмереност. Развијањем теме које личи на дијалектику теоријског расуђивања, млади се уводе у свет природних и друштвених појава. Средишњи топос је чиста и здрава природа, пејзаж обасјан и натопљен мирисима цвећа; један засебан и самодовољан свет сеоско–фолклорног хронотопа. Дело учи љубави према породици и ближњима, буди осећање за правду и милосрђе. – Развија се „фактографска књижевност“.

Васпитна тенденција се исказује у формирању читаочевог карактера и одређених хигијенско–културних навика, или у постизању других жељених резултата. Тежи се по сваку цену, уздизању детета књигом до разумно социјализованог и полно зрелог бића. Традиционално–реалистички проседе, хронолошка композиција, радња која почиње без нарочитог увода, нагло финале – уместо истине, слике и метафоре – нуде исконструисану стварност. Неискрено и немотивисано мешање и преудешавање стварности, недостатак вештине да се пренесе мисао и доживљај, почесто копирање и неукусно подржавање туђег, водили су бајкословним и ћачким причама, на граници документаризма и свилено испредених стихова.

У хору песника „пробављијих“ стихова и наративних прослава, ретко пробије дисонантан глас. Али се не могу заобићи имена Миленка Ђурића (1894–1945) са његовим *Пјесмама за децу* (1910) и *Миленковим пјесмама* (1920), Душана К. Андријашевића (1887–1956) са шаљивим причама у стиховима *Ћира и Сирија* (1921), причама и песмама *Мала Вера* (1930), Чујавко Станко – по *Хофману* (1931) и другим његовим делима; потом песници Милутин Радотић (1870–1923), Светолик Р. Милосављевић (1885–1951), аутор *Лечјих песама* (1925) и *Младих дана* (1932), песник Бранко Бајић (1911–1942) и други. Достојни су помена и прозаисти Живојин Алексић (1884–1936), Ђорђе Којић (1860–1945), или Јован Геџ (1894–1962) на првом месту као драмски писац *Сијаза* (1923), *Мојих ћећића* (у коауторству, 1940) и *Црних и белих Цићана* (1940) – по Ж. Вукадиновићу.

У прозним остварењима са свесном инсценацијом поуке, којима се читалац не може увек противити ауторовим емоционалним директивама, стила на граници разговорног и поетског дискурса, делују ствараоци који се за нијансу издавају властитим квалитетом.

Узето све заједно, ма колико структуром приближена дечјем говору, књижевност остаје већим делом анахрона по изразу и по тематици. Бременита значењем, накрцана прерано сазрелом дечијом, префигурираних зоојунака или људских прилика, посве неуверљивих и стармалих актера и схематизованим сликама љупке, нежно розе боје – књижевност изгледа као осуђена на неуспех и застој. До промене конфигурације терена долази са Д. Максимовић, Г. Тартальјом, Б. Цветковићем и А. Франичевићем.

У сентиментално–идиличним причама о пријатељству, поштењу, васпитаном и зазленом детету, *Мали Џућинши* (1920) и *Мали Џријатићи* (1921), СРЕТЕН ДИНИЋ (1875–1949) се испољава као васпитач из чијег дела зрачи патриотска порука. У приповеткама и драмским текстовима редукованих, скучених мотива, он је аутор који упира прст на незгоде које произлазе из непослушности или непажње детета. Скромног дара и са остварењима подложних пролазности, Динић је докраја припадао своме времену и његовим вредностима и ограничењима.

СТЕВАН БЕШЕВИЋ (1868–1942) припада књижевности из чије је дубоке бразде клијало семе осредњег квалитета. И он плаћа данак утилитарно–практичној литератури, мада није истрајан схематски мислилац. Релативно скромним опусом: *Кнегиња Маја*, мелодрамска бајка (1921), *Ратне приче за децу*, проза (1924), *Доживљај житна Креке Мочварића*, песме и приче (1927), *Снови из дејчјег шарсића*, песме (1933), *У ћраду радосћи*, приче (1940), *Илустрована ћачка антологија* песама и прича (1928) – уређивао је дечје новине *Наши листи* (1921–1924) – Бешевић минимално одскаче од генерације која продукује типизирану књижевност и чисту педагогију, понекад до најситнијих појединости.

Бешевићеви стихови додирују читаоце младога доба. Аутор не гради маштовито–фантастична остварења само на кореспонденцији са стварношћу, већ и на чудесном, невероватном и измишљеном. Жабац Мочварић, враголан и немирко, изазива раздрагане вибрације смеха. Традиционалним стихом, кондизном версификаторском спретношћу, аутор је исткао емотивно–естетски привлачне песме, ритма природног и животног. Снага књижевне речи почива на рекреативним елементима; игравост је благотворно начело којим оживотворује израз и пуноћу сопственог доживљаја. Песник не пева изван фолклорног и бајковитог кода.

Бешевићево дело обележава експресивност и топлина љубави за добро, лепо и племенито. Нота сугестије пригушују смех и сликовитост. Израз му носи црту слатког стила и казивања по сазвучју.

Приповедачки опус ДАРИНКЕ ЂОСИЋ (1878–1945): *Косовка* (1921), *Нови дани* (1924), *Другови* (1930) и низ једночинки, употпуњује књижевну слику свога доба. Литература Ђосићеве је о деци и за децу с аспекта и искуства одраслих; књижевност која посматра живот с једне стране. Прича под насловом „Успомена једног малог гимназисте са села“, из приповедне прозе *Другови*, са развијеном радњом и ликова дечака обичних, некаламбуричних имена: Љубиша и Драгиша – у основи одсликава ауторкину поетику. У „Успомени“ први дечак је „бангалоз“, несташан и спреман на ризике који вребају – други је смеран, префињен и веран старим традицијама. Ружећи једног, идеализујући другог, списатељица подлеже логичном приповедању, уместо фигурама и емоцијама.

Једноставна стилизација, идилично–романтични тон народне традиције, снижавају поетски ниво дела Ђосићеве. У артикулисаним свету, нажалост као у писаца њенога времена, само по изузетку се нађу фрагменти осетљивости за дете и детињство.

Са извесном топлином и искреношћу, домаћим језиком, без кићених речи и помпи, МИЛИЦА ЈАНКОВИЋ (1881–1939) је проговорила о стварима које младо биће окружују и више–мање привлаче. Свеукупно њено тематско умеће креће се, превасходно, на релацији: дете–природа–животињски свет. – Њену књижевност пројжима топлина, нежност, дах природе и нота патријархалног васпитања.

Ауторка *Природе и деце* (1922) долази на странице књига да одржи лекције из живота и природе, и у томе се служи, тако рећи, материјалистичком аргументацијом. Зато што се користи средствима науке уместо уметности, што се обраћа духу а не чулима, у њеном је делу флора, посебно фауна као њена надградња, приближена као лупом природњака. – Јанковићева описује децу из грађанске средине која живе уредним животом, али и ону која расту у неусловним и неправедним друштвеним околностима. Прозу о сивом и тужном детињству, осетљиви читалац чита као са груменом бола у грлу.

Збирно узеј, Јанковићева *Истините приче о деци и за децу* (1922), *Приповетке за школску омладину I и II* (1927. и 1929), *Зен и*

ми (1934), *Ђуди из скамије* (1937) доживљавају се реалистички и спонтано. Позната у српској књижевности по сентименталној прози *Истовесији* (1913), М. Јанковић показује у дечјој литератури осећање за звук, боју речи и њена треперења. Без посебне стилске виртуозности и артистичких реквизита, језгром, простим и чистим језиком, у њеним успешнијим делима – остварен је примат форме и обраде над „језгром“ текста. Ретко се приближивши бићу уметности, Јанковићева се нашла за педаљ времена испред свог песничког нараштаја.

ЈОВАН М. ПОПОВИЋ (1868–1935) измештао је више књига сентименталних прича без довољне дечје понесености и уметничког даха, претежно гарнираних поуком и децидним наравоученијем. Поповићеве оригиналне басновите нарације, трезвеног морала, зубате и претеће, исувише погодују школским потребама. Поповић се, иначе, првим својим делом јавио 1892. године.

ИСАЈИЈЕ МИТРОВИЋ (1881–1943) придржава се ненаписаних правила поетике. У својим делима: *Чикини дарови* (1925), *Мајчин благослов* (1929), *Из чаробног свијета* (1931), наоко смиреним, звонким стихом, обухватио је тематику у којој доминира свест о припадништву својој земљи и своме народу, љубав према мајци и члановима породице. Ликови младих пате од озбиљности и стармалости. Од недокучиве и тајанствене природе преузето је само лепо, племенито и узвишене, што његовом делу, које подразумева и драмске текстове, даје сликовито моралну црту. Учитељ–писац и „благородна душа“, Митровић усмерава млади живот истинским вредностима и на стазе које добром воде. Ни његово дело нема врдничну снагу због своје општости.

Историчар књижевности, АНДРА ГАВРИЛОВИЋ (1864–1929) један је од аутора које прате усуд заборављених и запостављених писаца. Збиркама песама *Лабудови* (1927) и *Галебови* (1928), и приповеткама *Грчића* (1928), представио се као стваралац чије је дело стопљено са птичјим светом. Путници неба, научним језиком, „кичмењаци обрасли перјем, крилима, кљуном и са две ноге“, тематска су Гавriloviћева опседнутост. Антинараторска поезија, сва од лепета птичјих крила и поја, носи нешто од усхита и трепета и њујокости песникове визије. Аутор не „пропушта“ да нешто каже и дистрећне, али без понижавања и прениског спуштања. Речи су гимнзима окованы, рима води мисао, њој је стих подређен. – У дечјој

књижевности, којом се узгредно критички занимао. Гавriloviћ је створио дело које више употпуњава његов књижевни и биографски лик.

Негована су и дела популарно стручне провенијенције, попут поучно-религиозних списка *Моћ мајчине молитве* (1921) Софије Коче (1873–1943), или речника за језичке вежбе *Хоџа и Ђачићи* (1933), Драгутина Костића (1873–1945).

Десанка Максимовић

Десанка Максимовић, рођена 1898. у Бранковини, постојбини породице Ненадовић, једна је од кључних личности у развоју српске књижевности за децу и младе. Одрасла је на селу читајући Змајеве песме и књиге које јој је набављао њен отац по занимању учитељ. Завршила је Филозофски факултет у Београду. – Умрла је 1993. године.

Надахнута неком непојамном снагом, она је у поезији нашла неиспрнне изворе лепоте и предмет свог трајног интересовања. Од ране младости је била ревносни сарадник дечјих листова и других публикација, о чему сведоче песме и приче под њеним именом разасунте по новинским странама, по часописима и књигама. Објавила је већи број књига за децу, а њихово превођење на више језика је потврда и провера универзалне ауторове вредности и поетске виталности.

Збирка песама *Вријадећињица* (1927) значила је први камен бачен у мирне воде шаблонске и церемонијалне продукције. Књижевна критика, у лицу М. Богдановића, поздравила је аутора „предодређеног да се приближи поезији детињства“ и указала на виталне вредности поезије која ће обогатити књижевну мапу релјефа равног, без валова и животних пејзажа.

Испод песникињиног пера изашле су, затим, чедне и чистозначне приче *Срије лутике ставаљке и друге приче* (1933) и

Распјеване приче (1938), издања која, по уобичајеној класификацији, припадају литератури међуратног периода. За време рата објављује прозу која је значила право освежење: *Дечја соба* (1942) и *Шарена шорбница* (1943) и песме *Паукова љуљашка* (1943). Уследила су, потом, дела девичанске лирске чистоте, међу којима песме *Песник и завичај* (1946), приче *Ако је вероваши мојој баки* (1954), песме *Пролећни саспјанак* (1954), проза *Бајка о Країксовечној* (1957), песме *Шумска љуљашка* (1959) и *Хоћу да се радујем* (1967), роман *Прадевојчина* (1970) и друге творевине, у чијем су наслову шума, поље, сунце, лептир, птице, медвед, ћачко срце.

Изашавши изван послезмајевског испеваног и дилетантског оквира и домета, песникиња међу првима враћа литературу на уметнички дечји ниво. Књижевни критичари од М. Богдановића, Велибора Глигорића, до Борисава Павића, Б. Ђосића, Х. Тахмишића, С. Ж. Марковића и Д. Огњановића, указали су на значај њеног опуса као непресушног извора лепоте и богатства света детињства, као на дело које је, проверено на ватри дечје маште, одиграло велику улогу у развоју и осавремењивању дечје речи.

Уметничко дело које носи лични жиг једне самосвојне субјективности, чини разнобојни тематски миље, виђен и доживљен духом и срцем песника. Препознатљиви његови елементи јесу мотиви љубави, живота, природе, човекољубља, социјални садржаји, племенитост, оптимизам, лепота – љубав према детету изнад свега. Сама поезија као садржина која свраћа читаочеву пажњу је инспиративан ауторкин покретач. У језгру песничког космоса су љубав и природа, као узајамно повезана и међусобно нераздельива поетска осећања. У његовом ткиву не находе се апартне и неиздашне теме, посне голети, закони суворе борбе за опстанак, или вашар таштине и неваљалстава.

Дух животне ведрине, милосрђе и разумевања за људске слабости, безграница вера у људску доброту и сам живот, властелинство су Максимовићеве поезије. Њену уметност украсава безмерни хуманизам, радосно буђење и све оно за шта вреди расти и живети. Љубав у смислу најсушне и најважније човекове потребе – за њу: уздржани наговештај, „стрепња“, „чежња“, „предосећање“, „опомена“ – како гласе наслови неких њених песама – стајна је тачка и најснажнији агенс њене поетике за младе читаоце. Свеукупна поезија Д. Максимовић је синтеза емоција лепоте, радости и

симпатија према свему што постоји – једно велико слово о љубави.

Из панхуманизма љубави коју прати чежња, патња, нада, немир, сан и лепота, проистиче уметников милостив и поверљив однос према природи као свету апсолутне хармоније, благости и реда. По угледу на плејаду руских песника за младе, који себе називају песницима природе, Д. Максимовић је, чини се, као нико пре ни после, дубоко одана стварности и материјалном свету који нас окружује: небу, сунцу, плаветном обзорју, зеленим шумарцима и свему што дише и гамиже. Још из детињства опчињена лепотом родне природе, „скоро звериње повезана“ са њом, осетљивог бића, доживљавала ју је као персонификацију слободе, љубави и радости – сваки пут изнова неоткривен и привлачан свет. – Била је истински поклоник и „роб природе“.

У сликама неба, поља, долина, потока, камена, мрака, росе, лахора, зимског ветра, птичјих гнезда; у сликама животиња, златокрилих и златокљуних птица, лептира, паука, буба-маре, трчульјака и попаца као песника природе – том целокупном животом минијатурном свету, приближена је, снагом песника–природословца, заједница која живи питомим животом и у међусобној љубави; свет који је ту да улепша самога себе и придонесе читаочевој животности и дуговечности.

Течним стиховима о сунчаном пролећу које буди радост бојама и мирисом, песмама о жарком и пламеном лету, о раскошној и плодној јесени, о лепоти једноличне зимске белине: „Шумска љуљашка“, „Ветрова успаванка“, „Ближи се, ближи лето“, „Ливадско звонце“, „Весела шума“, „Снежне пахуљице“ – дочаран је велики храм природе, коме читалац, као и сама песникиња, прилази с дивљењем и светлом озареношћу љубави. – Песма „У гостима“ је весела игра пчела, буба и лептира на ливади блиставих боја и опојних мириса: песма у којој пршићи од заједничке радости.

Многобројне су песме о небу и поднебљу, о пејзажима, вегетативном и анималном, животу и неживом свету, стихови у чијој се раскоши боја и звукова ужива. Природа није романтичарско уточиште или поетска декорација, него култ којем се читалац нежно и поклонички одаје и коју доживљава у њеним разноликим видовима. Појаве и стања која се нуде чулном опажању, описи, топли и меки као мидовање, илустрација су ауторовог духовног степена сродства с њеном благотворношћу и добочинством. Описи који се

могу упоредити са пејзажима наших песника, В. Илића, Ј. Дучића и М. Настасијевића, најбољи су у српској лирици, поезији живота уопште у правом смислу. Само у уметности намењеној зрелим читаоцима, природа показује своје грубо и тамно лице. – Песникиња се грозила „машинске цивилизације“.

Ауторка *Тражим помиловања*, у детињству, као неувенљивој лепоти човековог живота и интегралном делу природе, налази најдубље врело властитог надахнућа. Пажљив и нежан однос према младом бићу, развијена материнска љубав, изразита су прта њене светле књижевне речи. Меке природе, са смислом за опхођење према младима, увек бриљива, поетеса слика детињство као непомућену радост живљења. Предодређеност да се бави дечјом уметношћу налази се у њеном лирском таленту и њеном дослуху са откуцајима дечјег срца. Болећива и сентиментална лиричност, изван је спектра песникињиных емоција, мекоте и женствености.

Са осећањем за уметничку меру и границу, ауторка стихова „Радуј се, радуј се, дете“ гледа на младо биће као на лепоту живота и раздрагану природу којој све ваља подредити. Слика стварне дечаке и девојчице, различите по особинама, али сличне у радовању и у љубави према животу. У естетски осамостаљеном свету детињства, дочарани су с мало речи маштовити јунаци које читаоци памте и носе у срцу. Оживљени као руком додирнути, они изгледају као да су дотрчали „право из живота“, а песникиња их раширених руку прихватила.

Дете није затворено у четири зида, изван исконског окружења, него усред живе природе и сунца које је оживљава и оплођује. Песма „Првак“, иако није у том смислу репрезентативна, обезбеђује себи почасно место у антологијској збирци најлепших стихова о ћачком животу и о школи.

У амбијенту где је све осветљено и по вољи, нема неваљале деце или поступака противних лепом понашању. Песникиња муза се не обраћа стармалом детету чија памет сазрева пре времена. Свет међу јавом и мед сном“ намењен добу људског живота које се зове детињство, по ауторовим речима, „лепота којој смо се тако дивили, „јују“ не помрачи ни једна с којом се после сретамо“, буди у детету једност и задовољство, богати му дух и емоције, а одраслог обогаћује и делијан „људски откупај срца“.

Ауторка *Пролећној саспјанка* је песник, тек онда приповедац. У прози, нестварној по садржини, али стварној по логици и

духу дечјем, крећу се крупне и ситне шумске животиње, птице, просјаци, цареви, фантастична бића из фолклора и митологије, патуљци, вилењаци, змајеви, вантелесна бића... Ту су и деца. Проза није прецизан и суптилан облик људског изражавања, то је чешће поезија; нису то приче или романи, већ песме и поеме. Приповедачко ткање пружимају стварност и сан, бајка и легенда; напољено звуком, сликом и трепетом, зрачи етеричношћу и унутарњим просветљењем. Лепоту казивања и маштовитост, рецепцијент доживљава као позитивну, виталистичко-емоционалну и језичко-ритмичку енергију.

Бајке које у једној равни носе реалистичке црте, најобимнији су део опуса Д. Максимовић. Приче из књиге *Ако је веровати мој баки* привлаче лирском интонацијом и занимљивим наративним поступком. Бајковита проза, достојна насловне књиге „Ако је веровати мој баки“, има опсесиван ауторов мотив: победу добра над злом, тријумф и неуништивост лепоте, и живота самога. Меком и једром речи, испричана је прича о Доброј Вили која љубављу, праштањем и добочинством, преображава Злог Вилењака.

Бајка о *Кратковечној* је лирска проза којом се списатељица, такође, бави лепотом и одупирањем законима природе и ефемерности живота. Израсла из тла реалности, Кратковечна носи у свом срцу љубав и разумевање за све што је подложно мени и земаљској судбини. Лептирица, каже З. Турјачанин, „не познаје свакодневне бриге обичних створења“, већ је усмерена „величанственом чину љубави због којег она уопште и постоји“. Суочена са својим окружењем, она губи на овогемаљском, материјалном плану, али успева да спаси дух и моћ одупирања пролазности. Рађање и узвишеност супротстављени су умирању и пролазности, смисао живота ономе што га обесмишљава. – Ако живот траје један људски дан, сваки преживљени тренутак треба да је осмишљен и испуњен надом, непоновљив и идеalan, а не пуст и без задовољства. Леп је овај свет. Лепота је, поручује песникиња, највиши вид доживљаја и оправдана смисла постојања.

Индикативна је поема „Златни лептир“ у којој мрав Цин и мајка Злата, поред небројено своје деце, прихватају одбаченог у шуми црвића Мрвића. Родитељско грејање својом топлотом и љубављу милион и двеста првог створа и доживљавање радости и среће, бајка је о величини несебичне љубави.

Тамна времена и човекова прапрошлост, борба животиња, обредне игре, полазак у лов, пећински сликари и ловци, и кад су се деца „клала око шачице жира“ – оживљени су у *Прадевојчици* снагом песничке имагинације. Роман, који је нашао подстицаја у опсесији животом првог човека, у почецима људске цивилизације и стварању прве уметности, нуди свевремене људске истине и проблематизује нераздвојне појаве човековог живота као што су уметност и љубав. Дело омогућава разумевање и доживљавање илузије устројства некадашњег живота и облика људске свести, што, уистину, тражи од читаоца извесна предзнања о историји планете и постанка људи на земљи. Ликови из домена научне фантастике, прадевојчица Гава са својим оцем, пећинским сликарем и врачем, племенити Баук и опаки Ген, уметник Клек, лирска су пројекција дечјих потреба за игром, уметношћу и сном, за чаробношћу и тајанственим светом. Модел бајке: обред, религијско мишљење, сугестивна нарација, говор јунака о себи у трећем лицу, дају роману чар митског и архаичног.

Дело разложне вредности Д. Максимовић израз је поетских надахнућа и сновићења. „Казивач бајки као да неће докраја да ослободи машту, јер зна њене ћуди и тежње ка бесконачним узлетима у којима може и да се „залута“. Ипак“, каже С. Ж. Марковић, „у стварању визије песник дозвољава могућност и да се заборави и допусти да се на топлим крилима фантазије прошета кроз замишљене светове и пределе. Песник се нуди да буде водич радозналима и да се на том путу заједно са њима усхићује и радује ономе што буду открили.“ Песникиња антропоморфизује оно што обогаћује сиромашну стварност: љубав, живот и раскош природе, зему се дете усхићује и што би могло да заволи. Не само свита гајушних бића који миле по трави: зека, меда, вук, него и травке повијене на поветарцу, капи кише, плаветни небески свод, цвркнутаца у крошињама дрвећа, играчке, неживи предмети – живе у некаквој дубокој повезаности и дишу једним животом. Песникиња и каже да нема никакве разлике у природи и ужем човековом окружењу: „Дечаче, признајем ти ни за мене нема / у свету ствари ни мртве ни смрт.“

Певајући у славу лепшег и светлијег живота, уметница није заборавила социјално-родољубиве мотиве. Дивни стихови различитог гра, већите и надахнуте риме, оплемењују и обасипају дете жаром и љубави према својој домовини и домаћем огњишту. Песме о сјају и

величини предака „што су голим рукама / са мотикама и кукама устајали против царевина“, јој рату свог народа од 1941. до 1945. године, натопљене су тугом и позивом на саосећање.

Максимовићева је аутор чувене „Крваве бајке“, симбола страдања српског народа. Песма је посвећена трагичној смрти крагујевачких ђака који су, због одмазде, стрељани од стране немачких фашиста октобра 1941. године. Груба истина о погибији чете невиних душа казана је потресно–баладичним, топлим и наративним тоном.

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану,
умрла је мученичком смрћу
чета ђака
у једном дану.

...

А педесет и пет минута
пре смртног трена
седела је у ђачкој клупи
чета малена
и исте задатке тешке
решавала: колико може
путник ако иде пешке...
и тако редом.

Мисли су им биле пуне
истих бројки,
и по свескама у школској торби
бесмислених лежало безброж
петица и двојки.
Прегршт истих снови
и истих тајни
родољубивих и љубавних
стискали су у дну ћепова.
И чинило се сваком
да ће дуго,
да ће врло дуго
трчати испод свода плава
док све задатке на свету
не посвршава.

...

Дечака редови цели
узели се за руке
и са школског задњег часа
на стрељање пошли мирно
као да смрт није ништа.
Другова редови цели
истога часа се узnelи
до вечног боравишта.

Тужбалица у којој аутор бира уметнички приступ да би „умањио“ несрећу и крај „бајке“ учинио „срећним као у правој бајци (митски „дечаци се у смрти узносе тамо где ће вечно живети“ – др Милутин Милутиновић), горка је опомена против људског страдања и смрти. Песникиња се не мири са људском и земаљском неправдом, саосећа са угроженим и несрећним.

Уметнички опус Д. Максимовић карактеришу спонтаност и ненамерност, тананост сензибилитета, свежина израза и сугестивност лирске мелодије. Његова вредност је у аутономној лепоти која, као сунчев одблесак, миљује дечји дух. Уметница је припадала нараштају који своје „песничке капи зноја“ посвећује добру свога народа, генерацији која није могла избећи хумане и родољубиве мотиве, елементе слободе, једнакост међу људима, култ рада; али њено дело је без дубљих медитативних тежњи и рефлексија, не води рационалистичком ретушу и кључу.

Нема сумње, у природи је поетесе *Врїпа дейшињсїва* да опомене и дискретно поучи, размакне простор сазнања и искуства, окрепи и подстакне. Задовољење дечје радозналости, изоштравање и утаначавање чула, буђење осетљивости, упућивање у истините животне вредности, без наметљиве тенденције, часни је циљ у педагошкој функцији.

Равнотежом маште и ангажмана, избегнута је дидактика и све замке које она носи. И када је посреди извор из којег се стиче знање и тежња да се помогне онде „где невиност страда“ – списатељица одолева сувој дидактичности и превентивним и дужностима које може да има поетска реч. Држећи се подаље од материце живота, у вилинском свету бајке – који је често алузија на человека и његов живот и повод да се саопшти дубљи, егзистенцијални смисао – она измирује естетски и етички аспект. Морални утицај је у снази естетске природе песме и њене самоваспитне функције. Извлачењем поене из игре, остварен је врхунски идеал – дидактичност у вишем смислу.

У васпитном погледу дело Д. Максимовић је изузетно коректно; али, латентна склоност да дâ више знања, поучи дете и да тако поучено мудрошћу, постане сигуран путник кроз живот – има и те како удела у њеном опусу. Едукативно–терапеутско дејство, неизбежне поуке, експлицирање или развијање једне мисли, оставља, на моменте, утисак „просветарског“ општења с читаоцем. Збирка дириговане садржине и форме о преображавају села и формирању задруга, *Борци за здравље*, одвише нападно организована, екстремни је пример дидактичности и одсуства „невиности стваралаштва“. – Срећом, церебралност стиха, насртљивост поуке, њена гномска интонираност, јављају се као изузетак.

Ауторка ствара у духу народне речи, језиком вуковске чистоте, топлим и меким речима, савршено једноставним и стилски сведенним изразом. Надовезујући се на традицију фолклора као миленијумског плода духа и ума, на народну поезију и бајке, налази једноставан и свој облик. Народна књижевна реч, завичајан, течан и сликовит језик – што је поезија по себи – давао је стиху нешто од галантне отмености и господског сјаја. Њена поезија је изнедрена из самога језика.

Текст аутора *Бајке о Країшковачкој и Прајевојчији*, и краћих прозних форми знатније вредности, као што су „Лепо је бити дете“, „Грличина тужбалица“, „Цар играчака“, „Бајка о лабуду“, „Патуљкова тајна“, чистих је лирских тонова и несвакидашње свежине. Нема тражења речи на силу, ничег претераног, гласног и наметљивог; стих и реченица су размерени и уравнотежени, дисциплинованог и обузданог израза.

Ако се обрне казивање – запажа се да управо из поменутих непоречних песничких врлина, проистичу неке садржинске и стилске слабости. Млака болећивост, исфорсирано становиште, „срећни завршеци“, катkad језик превише функционалан и одвећ приступа-чен најширем читатељству; версификација у духу традиционалног певања – чине стихове нижим у тону, песничку форму наративном и помало стародовојачком. У прозном изразу, праволинијска структура, местимична развученост, лабава и неутегнута композиција, споредни описи, плићаци и вирови – нарушују естетски захтев уметничке речи. Поетском вокабулару шкоди фреквентна лексика из флоралне симболике. Находе се и друге књижевне „флеке“ и неравнине.

Привржена традицији, јака и моћно изграђена уметничка личност, Д. Максимовић није подлегла заводљивом зову модерне уметности, која, чешће, услед помањкања унутарње садржине, бежи у апстракцију и ирационално–непојмљиви израз, у извештачено ругање складу, реду и традицији. Не следи модерне реформаторе и пут експеримента, заумних слика и новог израза, већ иде за старијим песничким сродницима и током сопственог звука и боја. Завидном способношћу изражавања, нијансираном мишљу и свежином, најсрећније је спојена традиција народне усмене речи са модерним сензибилитетом.

Ауторка поезију темељи на три компоненте: на игри или машти, на спознаји, и на звучној форми. Звуковни слој је „најопажљивији“. Стих открива неприкривену музiku, „раструбљује“ тајну њене уметности. Версификациони структура, ритам лак и окретан, саображен садржини стиха, жуборива мелодија, чаробна лакоћа – одјекнуће као нови глас у савременој дечјој поезији. Римом остварена звучна целовитост, мелодијски правилно организована поетска слика, издавају је понад многих стваралаца аутентичних импресија и чине музикалним српским песником. Драж поезије је у јесењинској мелодији и топлој речи која греје срца, у обузетости читаоца музиком чију мелодију као да је негде чуо. Стих орошен и цвркутав, ритам, бруј језика, сјај литерарног артизма – изворне су њене аутономне вредности. Уистину, остајете „као росом умивени“ после читања стихова, мирисних као покошена ливада и бистрих као пролећна песма.

Обдарена, одана поезији, Д. Максимовић се, као што се могло видети, већ самом појавом издвојила из постојећих програмских оријентација обележених карактеристичним дидактичким кључем. Њени први радови су пријатно изненађење; они који су уследили потврда су њене зрелости; последњи су резултат песникињиног дубљег познавања тајне поетике дечје литературе: да забави, побуди радозналост, подстакне имагинацију и развије интелект; да разуме осећање и иде у сусрет дечјој жељи.

Ауторка је поседовала све особине правог дечјег песника: богату машту, свежу фантазију, преображен језик, смисао за фабулу и асимилирање структурних одредби бајки и легенди. По уметничком значају свога дела и тренутку кад се појавила, пријружује се деспотици Јелени, жени Угљеше Mrњавчевића, М.

Стојадиновић Српкињи, А. Савић Ребац и нашим најбољим савременим поетесама.

Вишедеценијским држањем пера у руци, истрајним обделавањем на поетском пољу, Д. Максимовић остварује дело које је по садржинским, фонетским, фонетско-морфолошким, фонетско-семантичким, прозодијским, наративним и другим аутономним обележјима, издржало пробу и ћуд времена. Чврсту уграђеност у простор и време, не само дечје литературе, Мирослав Егерич налази у њеној природи која има „нечег одиста детињског у смислу безазлености, некористољубља, спонтане доброте“. Обасјано мудрошћу, вером у человека и сам живот, са свим варијантама лепог: дубина, довитљивост, рељефност, оригиналност, племенитост, укус, отменост, чар, стилска дотераност, склад, савршенство – њено дело носи све одлике остварења за одрасле. Штавише, анегдотска нарација, хуморна мудрост говора, сугестивност израза, једноставна сложеност, мелодичност – већма су својствене њеној дечјој литератури.

Наравно, белетристика намењена младом свету будућности, издаваја се, као и код других писаца, из контекста њеног укупног стваралаштва. Њоме, и када није домашена вредност целокупне поезије, песникиња враћа зрелом читаоцу године младости и првобитни доживљај живота.

Преданошћу која се граничи са посвећеношћу, Максимовићева је стварала по диктату своје снажне поетске природе, као што пчела гради саће или птица гнездо: инстинктивно, несвесно. „Савесношћу учитеља и посвећеношћу монахиње живела је за поезију“ и испевала поливалентне стихове, валентности у ширем значењу но што је дефинише хемија. Држећи до уметничког дејства стиха или приповедне слике, успевала је да себе одржи као писца на висини завидне изузетности, за многе неухватљивој.

Име Д. Максимовић се, као и Змајево, у свести наше јавности идентификује са појмом песника. Она је песник кога поколења за живота славе и држе у сећању.

Поезија Д. Максимовић је неисцрпан извор истински естетских уживања, дело без којег би српска књижевност пресушшила за један извор богатства. Од најпознатијих и најобјављиванијих писаца, у правом смислу апсолутни песник, Д. Максимовић је однеговала генерације и генерације младих и одиграла подстицајну

улогу у развоју њихове литературе. Опусом који представља мало духовно благо до којег сваки појединачни држи као до истинске својине, стекла је ауторитет песничког родоначелника и славу националног уметника.

Гвидо Тартала

Гвидо Тартала (1899–1984) један је од најплоднијих и најпопуларнијих дечјих писаца међуратног и послератног периода – све до појаве стваралаца новог песничког таласа. Полувековна сарадња у дечјим гласилима, њихово уређивање, издавање књига песама и прозе, гостовање у букварима и читанкама, учинило га је мисионаром дечје литературе, широко познатом ћачкој и предшколској публици, и читалачкој јавности уопште.

Тартала је објавио тридесетак књига, осим оних које нису намењене дечјем слоју читалачке скупине. То су:

Срмена у граду Јипишица, поетска проза (1927), песме *Царство мале Срмене* (1928) и *Чаробна фрула* (1933); песме и приче *Весели другари* (1934) и *Младо дрво* (1936) и дужа приповетка *Варјача, царев додглавник* (1938). После рата, штампао је, такође, више песничких вредних остварења: поему *Оживела цртанка* (1946), збирке песама *Дечји пријатељи* (1953), *Весела зоологија* (1957), *Дедин шешцир и већар* (1960), *Гусарска дружина* (1964), *Од облака до маслачка* (1965) и низ других збирки. Писао је хумористичке једночинке из безазленог дечјег живота и родитељског круга („Фи-фо-фу“, „Зубобобља“, „Грамофонска плоча“, „Наш чика Сврака“...). Преводио је и препевавао са италијанског и словеначког језика. Велики је број његових песама компонован за хорска извођења.

Песник калеидоскопски вариралих мотива и разноврсних доживљаја дечје душе, мајstor модерне слике и стиха, започиње књижевни рад у тренутку кад уметничка реч није била ослобођена

стега и пренаглашеног педагошког ослонца, Тартаља се, у ствари, појављује непосредно пре конституисања поетике на новим структурним основама – у време класичног певања, када осећање за игру, као наглашенији део дечјег мишљења, још није било разбуђено. Што је још више, када се држало да смех и авантура маште штете младом бићу и „ремете“ његов природан пут у зрелост. Панораму Тартаљиних стихова чиниће мотиви, са мањим изузетцима, играве садржине, ситуационе згоде и свакидашње сновидовне слике које покрећу имагинацију и голицају дух. У његовој поезији широког тематског дијапазона, дете, детињство и природа у најширем смислу речи, владајући су поетски мотиви.

По сопственом признању, аутор мотиве за своје песме и приче налази у властитом детињству и, као многи други, у својој деци и њиховом животу. Имајући пред собом стварно дете, његов узраст, интелигенцију, сензибилитет и имагинацију, песник га на духовит и козерски начин забавља и наводи на размишљање. Продревши у загонетност и богатство дечје психе, у дечје испољавање и поимање света, он тка стихове који радују, привлаче пажњу, буде уобразиљу и радозналост. Мали јунаци су симпатични, дискретно поучни, увек забавни. У лицу дечака Мише, чапкуна и обешењака, на чије се згоде и незгоде усредсредио у великом низу кратких песама, он слика дете нашег времена: жељно да пригвири са друге стране границе, да све скрне, да све види и у свему учествује.

Опевајући детињство као цветно доба живота, свет несташлuka и благовања, а у оквиру њега младе у разноврсним и безбрижним животним приликама, Тартаља се осведочио као оптимистички диспониран и један од најведријих и најнасмејанијих песника. У овом песништву за децу има мало тамних боја, патњи и догађаја који остављају болне последице на душу, невеселих и тужних песама; обратно, над тугом претеже радост, душевна патња је претворена у шалу и суптилно љупке стихове.

Песник лепоте мора и приморских пејзажа, умео је да приближи природу као књигу која се најбоље разуме и из које се „преписују“ најтананije песме. У његовим стиховима она изгледа богатија и раскошнија – као проговорена. Окренут земљином шару, обасипа читаоце прегрштима јарких и ведро интонираних стихова о бујним крајолицима, сваковрсним птицама и свему живом. Поетском прозом *Срмена у граду Јашини* аутор започиње круг

песама о птицама и животињама као најневинијим и најчистијим дечјим пријатељима. Циклус песама о дивљем и домаћем животињском свету иде у ред вреднијих остварења. Сам аутор збирку *Весела зоологија* маркира као најзначајнију и најдражу у своме опусу.

Уметник у *Зоологији*, кроз духовите минијатуре и досетке, упознаје младе са особинама и ћудима становника који су кренули из весelog зоопарка: зец, слон, лав, јелен, вук, паун, кенгур, сом, гавран, свитац, буба–мара... Читаоца је са њима упознао и у понечему поучио. У свађи смешних гусака препознаје се људска сујета и склоност малограђанском понашању.

„Мој зверињак“ је једна од многих хуморних опсервација животиња, својеврсна „карикатура у стиху“ којом песник продире у душу детета.

Поезијом у прози о девојци Срмени и птици, Тартаља се, интуицијом и сликовитошћу, наметнуо као пријемчив уметник кадар да привуче и задржи пажњу реципијенту. Већ „Срмена у граду птица“, маштовита бајковита прича, заснована на механизму сна и дечје подсвести као омиљеном песниковом мотиву (Ђорђе Јањић), представљала је, у поређењу са постојећом стереотипном поезијом, корисну припове и квалитативан помак. У мноштву стихова, налик овима: „Наш је Мића / тигра насликао. / Толико је / веран био / да се Мића / уплашио / па је стао у помоћ да виче. // Не ваља кад слике / исувише личе“ – или: „Памти ову мудрост, сине“ / Сом сомчету вели свом. / „Само ко истински зине / Може бити прави сом“ („Сом“) – осведочује се као домишиљат импровизатор близак схватању и расположењу младих, и као аутор достојан имена модерног уметника.

Из доčаране радње и изненадних обрта, необичних призора и сцена, извире доброћудни хумор, без ироније и пакости. Стихови бриљантне версификације и љупке једноставности, распевани као кладенци, носе мелодију ведрих и сонантних акорда.

Поема „Гусарска дружина“, оригинална по идеји, погођеног колорита и језика, можда је једно од Тартаљиних најбољих и најуспешнијих остварења. У хумористично–сатирично, пародично–саркастично интонираној поезији, где „хумор апсурда досеже до безазленог смеха“ (С. Ж. Марковић), исмејавају се гусари једрењака „Силна бура“ као гротескни хероји. Кроз њихове слабости,

кукавичлук, страх, подваљивање, ленствовање и друге пороке, даје се на волју и духу младих, жедних авантура, слободе и смеха, али им се нуди и шанса да препознају своје настраности.

Знатне литературне вредности је збирка маштовитих ситуација *Дедин шешир и већар*. Почек од насловне песме, читаоца забављају комичне згоде чији је актер деда, правцати враголан, велико и безазлено дете. Шешир је, такође, сам несташко.

Тартала се занимао и критичко-теоријском страном песничких дела, али своје поетолошке поставке о естетској физиономији није доследно реализовао у свом уметничком опусу: поучност, у извесној мери, спутава и његов песнички узлет; он ретко стихом нешто не објасни или лако подучи. Људско сазнање је, проистиче из ауторовог дела, дубље и пуније, уколико је поткрепљено естетским перцепцијама. (Естетско сазнање, несумњиво, има делотворнији утицај од онога које пружа наука бременита сувим апстракцијама и хладним резоновањем; ако песник ствара стих, више или мање, обојен моралним и другим циљевима, пада у замку грубље вулгарности.)

Градитељ враголастих ликова, гусара и леваната, у годинама после рата, састављао је песме и приче о школи, васпитању, изградњи ратом опустошене земље и о другим друштвеним темама. Уопште узев, та, не само Тарталјина, социјално ангажована, реалистичка белетристика школског типа, која од мале деце ствара мале људе – неизразита је и безбојна. Акомодирање захтевима тренутка, није се, срећом, трајније одразило на поетску структуру његовог дела. Поука овде, и кад је шире посејана, није сувопарна, нити условљена популарисањем школских знања; не делује заморно и неумесно. Песникова идеја није без дубљег изворишта и специфичног окружења које је дијалектички негира.

Измигољивши се испод Змајевог шињела, Тартала се сврстао међу претече модерне књижевне речи. Као уман и сензуалан стваралац, подстицајно је деловао на песнике свога времена. Његово дело једноставног израза, лепих и бистрих песама, чисте риме и полетне метрике (Д. Радовић), образац је склада између традиционалног и модерног певања. У развојној линији дечје литературе, његова поезија, нежних и раздраганих стихова, представља значајну карику између Змаја и Д. Максимовић.

Упркос поетским ветроказима и разбокоренијем расту књижевности 50–60-их година, и померањима која се дешавају у

садржини и новој форми, аутор *Дединог шешира* остаје доследан властитој стваралачкој методи. Са смислом за избор привлачних мотива, за сликовит и мелодичан израз, доћарао је свет близак деци – не изневеривши правила властитог кода. Певао је, као онај његов цврчак, старинским звуком, без уочљивих метаморфоза и егзибиционизма – који су, очигледно, у поезији узимали све више мања. Стална обнова и постојана основа константа је његове поезије. Постранице од авангардних поетичких струјања и модернизма по сваку цену. Тартала је потврдио властите експресивне и поетске вредности и одржао се до kraja као песник аутентичног шарма и јединствене дражи.

Бранислав Цветковић и Андра Франичевић

Наслоњена на Змаја и Д. Максимовић, књижевност проширује властити стилско-језички комплекс и жанровски регистар. Узев на ужој временској скали, она са Б. Цветковићем и А. Франичевићем доживљава дубље морфолошке промене. Са Цветковићем, стихована проза, као важан прилог физиономији једног жанра, добија легитимитет.

Поменути аутори, иновираним поетским кодом, дубље су проникнули у вирове и лавиринте дечје душе и допринели преображају семантичког поља у правцу лепе књижевности. У блиставом часу инвенције, они су уметници од замаха и снаге, а њихово дело вршна мера. Захваљујући и њима, најскоре долази до промене конфигурације терена и друкчије зајртаног песничког програма.

Опус БРАНИСЛАВА ЦВЕТКОВИЋА (1875–1942), аутора комедија, водвиља и куплета, публицисте и сликара, припада, једним својим делом, литератури за децу. Цветковићево дело својом ведрином, лакоћом и шармом, освојило је генерације младог читалачког света. Небројено стихова у многим листовима, посебно у подлистку *Политика за децу*, чији је био уредник, властите књиге песама и прича, учинили су га у своје време врло популарним и читаним – примером свестраног уметника завидне маште и књижевног потенцијала. За мање и мале песнике његова поетика је схватана као школска истина.

Модернистички заокрет

Између два светска рата уследио је заокрет. Претходници модерне књижевне речи, симболисти, парнасовци и дадаисти, наговестили су најбоље стране дечје литературе, дали јој нове обрисе и обогатили темама и идејама. И обратно, надреалисти су у дечјим уметницима видели своје претече, рецимо у Луис Керолу (1832–1899), енглеском математичару и аутору *Алисе у земљи чуда*. Стремећи оригиналној и великој уметности, они су у детињству и дететовом осећању и мишљењу, његовом првом тепању „да–да“, тражили узор уметничког израза, инспирацију и тајну за властиту уметност. Дете као биће деликатне менталне структуре, које свет разуме на себи својствен начин и по законима другачије логике, за њих је истински уметник – „рођени надреалиста“.

Дечја смела метафорика, игра и машта, фантазија и симболичка значења која кореспондирају са принципима свемоћи сна, подсвести и асоцијативног, елементи су поетике надреалистичке слободе. Првенствено у игри, која укључује у себе слушајност, изненађење, варирање, оживљавање, занос, илузију, неред, ујдурму, забаву, феномену у коме дете егзистира и остварује сопствену целовитост – логомани, неологичари и алхемичари, налазе надахнуће и изражajno–поетски феномен. Авангардисти увишој реалности, хаотичности, подсвесним доживљајима и неочекиваним асоцијацијама; у незаинтересованој игри речима, елиптичним изразима, неологизмима и кованицама – налазе непоновљиву поетичност и елементе књижевности којима се отварају нове странице дечје литературе. Стварање „у одсуству сваке контроле разума, изван конвенционалне мисли и сваке естетике [или моралне преокупације]“, у алогици и зачудности; прављење поезије изрезивањем из дневне или друге штампе наслова, фразеолошких обрта и синтагми, и њихово груписање по обрасцу „А и Б седели су на цеви“ – гради свет сличан менталитету деце, њиховим сновима и идеалима. Колажно устројство које битно мења књижевност, више је него најава поетика ионсенса и игре као највишег виса поезије младих.

Артисти из покрета београдског надреалистичког круга стварају поезију која, по неким својим особинама, опомиње на праве дечје стихове. Душан Матић објављује за децу „Шта је у

међувремену било“ и дописује неке Вучеве редове: Станислав Винавер нуди стихове близке слуху и духу данашњег малог реципијента, а Оскар Давичо публикује неку врсту ненамерне дечје поезије у циклусу „Детињство“ (коју Зоран Мишић, заједно са одломцима поеме „Подвизи дружине „Пет петлића““ А. Вуча, уноси у властиту антологију српске поезије), по тону и лексици близку дечјем схватању: „Расли смо журно без даха/ грабећи уз лестве дана,/ гоњени немиром страха/ и молили се и чекали пуни наде/ да што пре./ да нам већ једном/ никну брковези и браде/ у знак да ивер не пада/ далеко од кладе.“

И Коча Поповић, Ђорђе Костић и М. Ристић, припадају овој групи. Мора се, међутим, констатовати да су више смисленост, асоцијативност и блистава духовитост у кључу књижевног надреализма, препрека читању ове поезије без зазора. – Једино се међу њима А. Вучо, својим надреалним и ирационалним поемама издваја као репрезентативан уметник који у поезији за децу реализује надреалистички тестамент. Ипак, надреалистичка поетика (не надреализам), заснована на слављењу маште, није стваралачки надвладана нити искоришћена до краја.

У часу када под Змајевом учитељском влашћу доминира свет флоре и фауне, рурална идила, религиозна и романтична тематика, знање и просветљење чистог ума, повезивање поучног и лепог, Вучева здрава, фантастично–апстрактна и реалистичка садржина, комбинација снова и вишеслојног хумора, укрштање модерне и ангажоване песничке пројекције, слободан и неспутан језик, ненаметљив однос према детету – представљали су заокрет према модерном курсу певања.

Александар Вучо

Александар Вучо (1897–1985) студирао је права у Паризу и Београду, али се бавио поезијом, прозом, критиком и филмским сценаријем. У дечјем додатку *Политика*, у коме је сарађивао од 1929. до 1934. године, објавио је 1933, кад и Нушић своје *Хајдуке*, поему „Подвизи дружине „Пет петлића““. Поеме „Сан и јава храброг Коче“ и „Момак и по хоћу да будем“ испевао је после Другог светског рата. У невеликом ауторовом уметничком опусу, заслужују помена кратка песничка остварења „Полудели бициклет“,

„Хуни“, „Кинези“...Сантатузин папагај“ и „Како је кит дошао до Станимировог новца“. Ту је социјална песма која је налазила место у школским читанкама. „Мој отац трамвај вози“. Сума испеваног није велика; јер Вучо није букач стиха и од писаца који, понављајући се, објављују море стихова.

У историјском ходу српске књижевности за децу и младе, аутор „Подвига дружине „Пет петлића““ један је од међаша, жила куцавица њене традиције. Са његовом појавом отпочиње нов период певања и раскид са дотадашњом линијом песничке школе.

У чему је, у координатама укупне српске дејве литературе, новина и репрезентативност Вучевог стваралаштва?

Песник уметничке индивидуалности и великих вербалних могућности, одупревши се тенденцији и законима гравитације, размиче тематски простор и осваја друкчију лексику. Држећи до естетске аутохтоности и самосвести уметничке речи, он устаје против поучности и радикално поставља тезу о независности литературе од друштвеног живота. Поезијом по угледу на Керолову прозу, спојем логике и неспутане имагинације, „чудесним дадаистичким заврзламама, које прскају од језичког преобиља, праве хуморности и сјајне веселости, [...] одрешито је раскинуо сваке везе са логиком, тврдим и окрутним распоредима одраслог света“ (Бора Ђосић). Добитак је у фантастично-реалном свету представљеном игром речи, нонсенсом, каламбуром и у градској неексплоатисаној тематици; у песничкој слободи и књижевној речи ослобођеној формалних језичких конвенција.

„Подвизима дружине „Пет петлића““, поемом о слободној и раздраганој дружини која, одважношћу јунака из бајки, избавља враголасту Миру из хладних манастирских зидина – начињен је рез у поетици дејве литературе. Ослобађање заточенице из леденог дејчег окружења на чудесан и немогућ начин, даје делу превасходно забавни карактер, иако му не мањкају социјални обриси. Спасавање другарице из канци интерната је озбиљна игра која се одвија на

реалном и надреалном, обичном и фантастичном плану.. Радња и садржина, обогаћене наносима хуморних згода, обилују подсвесним дешавањима и подухватима природним и лако појмљивим дечјем духу, али и разноликим поступцима, све у циљу одговорног и храброг извлачења девојчице и њеног склањања на сигурно место.

Избављењем девојчице која је чамила под контролом монахиње, дечаци, жељни пустоловине – кроз игру и жељу, наједино могућ начин – спасавају себе досаде, празнине и сивила, своје градске сиротиње и тегобе живота који долази од „бесних и саможивих газда и суворих мајстора“ (Звонимир Опачић).

Као „Подвизима дружине“, сјајном изузетку у дотадашњој конфекцијској песничкој производњи – пародичном и бајковитом поемом „Сан и јава храброг Коче“ (1957) песник обогаћује дејви књижевни жанр. Привлачност савремене стиховане бајке је у младалачкој и луталачкој страсти, у занимљивим и неочекиваним заплетима и обртима, у драматичности, комбинацији гротескне реалности и фантастичног; у етеричности и фатаморгани, у племенитој и хуманој поруци. Сваштоможан дечак Коча, као супротност претходним пробисветима, покренут жељом да притече у помоћ непознатом Африканцу, језди преко мора и копна, доживљава чудеса, преображава и оживљава свет око себе. Лет до вољеног Папуанца, спасавање тамнопутог Али Балија, пустолован је и узбудљив доживљај: игра је збиље и сна, трансформација маште у стварност и брисање границе између њих.

Авантура момчића, жеђ за странствовањем и динамиком – исти мотив као и у претходне две поеме – окосница је лирске приче „Момак и по хоћу да будем“ (1968). Поема о дечаку који жели да постане велики је алегорија самога живота у најширем смислу. Усмерена више адолосцентском добу, расплинute нарације и композиције, она не одсликава лик свога аутора.

Следећи малобројне песничке иновације, Вучо слика лукаве и немирне типове, авантуристе и бунције, дечаке које краси другарство, одважност, окретност и сналажљивост. Креирао је, са наклоношћу и симпатијама, ликове са моралним недостатцима и неваспитанике склоне преступничком акту; портретисао их понаособ и групно према њиховој спољашњости и радњама које чине. Црте њихове нарави, као и код Нушића, откривају имена хуморне, карикатуралне симболике. Петлиће и чупоглавце каракте-

ришу, у исто време, најлепши особине другарства, хуманизма, довитљивости, ведрине и чежња за доживљајем (не пустоловина ради пустоловине, него да се помогне). Одговорност, али и витештво и жестина, њихова је особина. Свако је индивидуално представљен: дечак звани Крака који проводи једноличне и тешке дане у браварској радионици, експлоатисан и никад сит шегрт Ждера Њоре, Ђођа-вођа „као гранит камен“: Јова Сањар и Мита Авантуриста, такође носе своја карактеристична обележја. Надзиратељка сестра Калавестра и стражар Гуга који ускраћују сунце и слободно детињство – усљени у дух сваког становника дома – демони су недечјег царства.

Јунаци су упечатљиво представљени језиком детерминисаним њиховим социјалним статусом и градским жаргоном. Благодарећи метафоричном језику, ослобођеном граматичког пуританства, хумору у форми надреалистичке технике–колажа, колико и смелом мотиву, превладан је анемичан говор поезије и раскинуто са традицијом посусталом у свежини и многострукости.

Ни Вучова поезија, која искупују оно што је мањкало песницима међуратног доба, није без пукотина и промаје. Тамна мрља његове „хигијенске“ књиге у ондашњој „нездравој“ литерарној клими је, ипак, у идејној основи и дискретно васпитно–социјалној компоненти. Она није узмакла пред актуелношћу и потребама тренутка, нити одступила од конвенционалног схватања поучне улоге књижевности. – „Пет петлића“ су и протест на васпитање и преоптерећење деце радом, глас против дечје глади и батина.

У дирљивој исповести дечака о оболелом очу трамвајцији, „Мој отац трамвај вози“, песник додирује социјални статус обичног трудбеника. Стихови хармоничне садржине и форме, најдиректније говоре о напорном човековом послу, физичком болу и несанџици суочавају читаоца с неправедним друштвеним поретком и суморном сазнању. Посента управо с препознатљивом тематиком, отежавање савременом детету успостављање естетске рецепције. И у „Подвизима дружине“, посебном звуку међуратне литературе, поетско надахнуће је делом, „понижено“.

Вучево укупно песничко посланање, намеће се као закључак, сјајна је парадоксална илustrација одсуства намере да се буде поучан, али и да се служи животу. Може се рећи, из његове уметничке вредности проистичу васпитна својства дела.

Не подлегнувиши инерцији Змајевог певања, аутор, поезијом слободног размера, неједнаке дужине и ритма, причљивог стиха какав дотле дечја књижевност готово није познавала, пажњу управља ка друкчијој теми, идеји и стилу. Стваралачким приступом, он успоставља непрекидност српске дечје литературе и „подиже њену палу заставу“. Сам загонетка континуитета, као најиманентнијег књижевног обележја, он је извео читаву малу револуцију.

Надреализам је имао посебан утицај у Вучевој поезији за одрасле. Међутим, његова поетска дечја реч није значајно заснована на темељима надреалистичке књижевности и њеним резултатима. Уношење њених чистих елемената, стварање по „диктату мисли“, изван контроле свести, спонтано и аутоматски, захтевају читалачки умни напор и реципијентово суделовање са аутором у стварању стиха. – Изразито иновирано и надреалистичко полазиште, које ослобађа књижевност антипоетског рационализма, осећа се непосредно, из целокупног стваралачког поступка.

Свежа и антидогматична Вучева поезија је деловала ослобађајуће и заузела значајно место у развоју литературе овога типа. Њоме је враћено поверење књижевности. – Значај Вучевог дела је у оствареном продору у нова уметничка подручја, у вредностима и утицају које је извршило на дечје писце, а мање у његовој привлачности за данашњег читаоца.

Уходаним стазама

У захукасталости и „револуционисању“ свеколике уметности, људска литература се одриче заблуда и идиле. Постепено напуштање традиционалне иконографије, анимирање и оживљавање света ствари и реалност која добија нове чаре поезије – најављују модерну књижевност. Уздигнута у свим обележјима до нивоа посебног квалитета, квантитетом као респективном чиниоцем, она потврђује властити интегритет и зрелост.

Поезија Џаце Игњачевић (1901–1975), Ива Козарчанина (1891–1941), Љубомира Божиновића (1908), Боривоја Јосимовића (1894–1963) аутора збирки *Венчића* (1934), *Декламатора* (1936), *Летописа* (1936), затим Душана Анђелковића (1910) и Јордана М. К. Стића (1905), ма колико неразнолика, недовољно саображене у свим естетичким правилима, одмакла је од „празног маштања“

приступ и стил. Може се с олакшањем рећи, књижевност усмерена младима хвата корак са уметничком речи за одрасле и „носи“ се упоредо с њоме; дословно и у сваком другом значењу укида се граница између њих. У ствари, аутенична, у модерном смислу речи дејца литература, њен „златни век“, започиње – као и код већине европских народа – после Другог светског рата, историјског догађаја који је видно означио свршетак старог и почетак једног новог раздобља.

КЊИЖЕВНОСТ МАШТЕ И ИГРЕ

Уз нужно поједностављење, 50-их година прошлога века издвајају се изразито два уочљива одређења функције литературе: прво, које продужује традицију и инсистира на утилитарном и естетичком и, друго, надмоћније, окренуто игри и забави.

Књижевност за пионире и младе у поратном периоду ишла је линијом општег просека, сагласно уметничким настојањима свога доба. Ограничена карактером и наменом, скромна у развијању песничких облика, она није изнедрила остварења од трајније вредности. Жилаво наслеђе вукло је и враћало на старе позиције и продуковало литературу која оставља утисак да се нешто у сличном облику чуло и доживело. Онде где није запемарена „школска“ употреба, дело губи драж читања и откривања. Функционално садејство когнитивног и васпитног, мењање пропорције како би се задовољили захтеви корисника, деградира штитиво и рушчи „линију“ његове лепоте. Под бременом стечених навика да се пише по „укусу“ и потреби, стварана је књижевност усколекцијашког типа, од које, као и раније, не остаје ништа осим голе фактографије и поуке. Задржавањем рђавих особина, литература губи од своје изворне свежине и свог идентитета; који пут, оно што се издаје, ни за сламку се не разликује од међуратних и послератних поетских фабрикација.

Појављују се песници и приповедачи самосвојног гласа и аутономног погледа на детинство и места књижевности у том свету: занимљиви по присности тона, непосредности и поистовећењу са реципијентом, по богатству изражавања живота и покрета. Саобрађавање пројекцији и тачки са које дете најбоље види, мења оптичку визуру и преферира машту као темељну уметничку вредност. Бежање у дејци свет и поље његове имагинације, не разумева спуштање – него уздизање на дејци ниво и дејце мишљење. Најновија ауторска генерација носи у себи уметнички потенцијал и јака осећања, тежи индивидуалном циљу, новим решењима и друкчијем изразу. Одбацију се дубоко укорењени захтеви и предрасуде књижевног укуса.

Померање поетике од педагошке ка естетској структури, напуштање праксе усаглашавања уметности и едукативних потреба, најављивали су нов песнички нараштај. Од 1945. до 1954. године, и касније, главну реч воде Д. Максимовић, Г. Тартала, Б. Ђопић, В. Џарић, Д. Лукић, М. Алечковић, А. Диклић, Б. В. Радичевић, Д. Кулиџан и други. Међутим, мало је уметничких дела која могу да измаме уздах. Издавани наслови могу се избројати на прсте једне, или обе руке: *Звездане баладе* М. Алечковић, *Лежева кућа и Приче испод змајевих крила* Б. Ђопића, *Прича о Јануару и Меди Мегадају* Д. Кулиџана; роман *Салаш у Малом рибцу* А. Диклића и *Свемоћно око Чеда Вуковића*. Од 1954. године – са појавом Радовићеве песничке збирке *Поштовања деце и књиге* прича Д. Максимовић *Ако је вероваоши мојој баки*, С. Раичковића *Велико двориште*, романа Ч. Вуковића *Тимлавље српце, стихова* Г. Витеза *Сто вукова и друге јесме*, романа А. Диклића *Не окрећи се, сине, Учени мачак* Б. В. Радичевића и *Орлови рано леђе* Б. Ђопића – до 1958. са песмама *Шарени мос* В. Џарића и *Кад би дрвеће ходало* Г. Витеза, начињен је заокрет ка новом поимању уметничке књижевности. Богато мозаичан и шаренолики миље, фантастичне слике, хумор и игра, прочиšћени израз, померају њено значење и успостављају сасвим другачији поредак. Ако није претерано рећи, од раније поетике није остао ни камен на камену.

Радикалан раскид са дубоко укорењеном естетиком, остварујују песници тзв. трећег периода, са којима дечја литература, у својој балистичкој путањи, постиже до данас ненадашан успех: Д. Радовић, Г. Вitez, Б. В. Радичевић, Б. Ђопић, потом, Д. Лукић, М. Данојлић, Љ. Ршумовић, М. Антић... Отворени слух за ритам детињства и потребе младих, уздигнутост изван свакодневне реалности, магичне, сновидовне и друге новине, постављају, може се сад рећи – на развалине архаичне књижевности – станац–камен нове литературе. Кохерентношћу, иновацијама и засвојеношћу дела, померени су белетристички стандарди и употребљена песничка мапа новим топосом: литература креће широм трасом, постаје мисаонија, урбанија, европскија. – Д. Радовић, који заједно са Змајем и Ђопићем чини тријаду српске дечје литературе, збирком *Поштовања деце* врши пресудан утицај на дотадашњу уметничку реч. Уман, обдарен речју и осећањем за језик, либералан, склон

изненађењу и виђењу из карикатуралне перспективе, кроз двоструки однос: као објективну чињеницу и као имагинативну представу, он је довео до дубоких промена и преокрета.

Егзистирају упоредо песници без снаге да се ослободе идеолошког диктата и пласирања знања путем маште, код којих мисао сама од себе улази у странице књига. Неуздигнути изнад дидактичког баласта, наметнутих закључака и празне добронамерности, они су дали хрпе бледих стихова и небројено слабих прича.

Из недовољно издиференциране плејаде нових имена по регионалним часописима и листовима, појављују се аутори који осећају личну потребу да се књижевно испоље. Међутим, њихово повремено испуњавање страница листова, или објављена збирка, премало је да би се могли сврстати у дечје писце. Понеко дело писаца–гостију, далеко познатих као књижевници за одрасле, остају епизода и пуки излет духа у њиховој белетристичкој активности. Ненеловити и недоречени као дечји уметници, извесно, они немају утицај на токове или физиономију књижевности овога вида.

Тематска и жанровска разуђеност

Заокрет у поетолошком оквиру, динамици и стилу, намеће развијана тематска интересовања. Књижевност за децу, као специфичан начин изражавања света, ослобађа се временена које је затураво „задате теме“ и осваја нов садржински простор. Једном за свагда, природи, породици, школи, игри и посебно детињству, а затим и општој теми и неприосновеном јунаку који служи као поступативни елеменат – пријододају се урбана грађа, моторна возила, живљава телефона, лампиони, неонске рекламе и свет имагинације – визуелни елементи који уједињавају детету пријемчив. Потиснута је рурална поетика, али и бучно родољубље. – Најбољим страницама, родољубље, као и љубавнији сегмент дечје литературе, досеже мајсторство. Млађи бећејасти нарушавају етаблиран концепт подигнутог и свечаног речи. Модернија компонента патриотизма везује се за ширу, мултинационалну заједницу. Осведоченим ствараоцима пламеног патриотизма, Ђопићу и Алечковићевој, прикључују се Џарић, Витез, Лукић и други. Обухваћен је свет у пуној његовој ширини и глубини, од „травке до човека“, „од копља до атомске бомбе“. Модерна књижевност, у смислу негације традиције, почиње да живи

С новом уметничком праксом, литература престаје да буде ствар главе и симетрије, отромљене и дремљиве маште; поетика и естетика су у знаку слободне игре и света расцветане имагинације. Дечја књижевност постаје „арабескна“ маштовитост и „читанка маште“ – велика књижевност за мале и одрасле.

Смисао књижевне речи је у њеној аутономној естетској вредности, у моћи да оплемени, продуби осећање и подигне укус; да подстакне на размишљање и игру. У потрази за валерима који одблескују радост и животну веđрину, аутор ставља у први план занимљивост, игру, метафору, смех и друге забављачке елементе. Уздижући се у духу својим гејзирским темпераментом, разиграва машту, ритам и дечји дах; он је песник дионизијског типа и дитирампског расположења, церемонијал-мајstor који својом весељачком природом засмеје до суза. Из његових стихова врџа рески хумор и бије смех.

Нарочито осваја примат поетика хумора и игре, као реакција на едукативну књижевност. Плејада песника темељи стих на игри која је, по дефиницији, уметност детета. Као „некорисна“, слободна и виша активност, она је суштина и поступат поетске речи. Поезија је чедо игре – без игре песма постаје непријатан терет. Радовићеве и Лукићеве стихове прожимају вербалне асоцијације, искакање речи у разна значења, замршени и вибрантни спојеви. Код екстремних артиста, песма је мешавина речи као да није саздана при бистрој свести; стих је заумна реч лишена било каквог одређеног садржаја. – Игра као најелементарнији облик естетске изражавајности и најзначајнија ознака детета, без које се оно, као и одрастао, осећа празним и роботизованим, постаје пробни камен и мерило поетске ваљаности. Концепт чудних и смешних речи, занос и усхит, дају песми животност и наводе на смех. Драж песме је у бурлесци, шали и вицу; у бизарним спојевима речи и различитим граматичким конструкцијама.

Естетски хедонизам, допадљивост и уживање, препознатљива су поетска обележја. Модел заснован на чаролији и наслади, које дело може да произведе, враћа поезију првобитној уметности, као изразу радости живота и задовољења нагона за игром и уживањем. Уметност Д. Радовића, Д. Лукића, Б. Ђопића, Д. Кулиџана, Г. Витеза и других модерниста, у суштини је комплекс гласова који задовољава око и уво. У игривим и летристичким стиховима,

сведених на – чисто забављање формом, дете не тражи значење речи или песме, већ се њима наслажује.

Поезија постаје чист звук, а песник – музички песник; осећа се транскрипција музике у поезију и изразита вокалност. У оргулјски широкој клавијатури осећајности таласају песничке слике, милозвучно одјекују риме; речи звоне, звуче, звече. – Непобитно је да књижевна реч за децу, особито млађег узраста, има наглашенији мелодијски моменат на рачун садржајног и поучног. Слушаоцима се нуде прва сазвучја материјег језика. Гугутаво–умилним стиховима и римаријем који делује афективно; чаврљањем, кокетним бенављењем, уњкањем и брбљањем, које није даље од нивоа неконтролисане асоцијације, тзв. дефектним речима модела „заба“, „луца“, „м'еко“, измотанцијом и завитлавањем, ствара се код детета осећање љуљашкања на благо усталасаној води, или задовољство налик онима која дају добра јела, свеж ваздух или пријатно купање.

У погледу књижевних идеја и форме, новини укуса, уметничког принципа и битно другачијег поступка, поезија постаје мало богатство националне литературе. Раскошношћу идеја и осећања, интелектуалношћу, иронијом, пародијом, сарказмом и цинизмом, остварена је завидна оригиналност. Аутохтоно понирање у сложени дечји свет, у његове емоционално психичке реакције и појаве; отвореност, распеваност, хумористичка интонираност, несврховитост, принцип игре и живота, њене су ознаке. Стих је артистички богатији, растерећен практицизма и сентиментализма, ритмички и мелодијски правилно организован.

Проза која је између два рата са Нушићем, Максимовићевом и Ђопићем доживела свој узлет, по уметничким обрисима се приближава поезији. Ослободивши се пресликавања детињства и света флоре и фауне, општих дечјих тема, прича о црвеном врапцу, приче ради приче, и стила ради стила – новелистичка, романескна, па и драмска литерарна реч, показују могућности осмишљавања и трагања за савременијим видовима испољавања. Провокативан мотив, радња, пустоловине необичних јунака и актера изван људског рода, препознатљиве су ознаке дела Ђопића, Стевана Раичковића, Б. В. Радичевића и других прозаиста.

Ако се изузму веће и обухватније књижевне структуре примереније одраслима, у смислу трилогије и епа, наративне форме свих видова, у целини, показују квалитативан помак. Прича и ро-

ман заузимају знатне просторе. Читаоца освајају приче у смислу бајке, фантастичне или реалистичке кратке нарације (запис, скица, развијена прича) са занимљивом тёмом и динамичном радњом. Једнолинијски комбиноване, ведре и маштовите, оне одишу свежином, развијају имагинацију и буде самопоуздање и енергију.

По својој вредности, са причом, као новом роду израслом из народне бајке, равна се ауторска бајка. Бајкописцима, чије се приповедање темељи на имагинацији, фантастици и реалистично-алегоријском виђењу света, Д. Максимовић и Б. Ђопићу, пријужују се Лукић, Раичковић и други. Изложени модерним естетичким струјањима, они садржајно и стилски обнављају класичну бајку. Централни поетски покретач су деца и бекство од стварности и свакодневице у поетски свет и сан. Одгурнут је дух старине и нарушени су канони усмене приче; дах аутора је потиснуо дух колективног.

Већ крајем XIX века нахode се у периодици причице и краћи стихови једнаког ритма. С развојем књижевности, реч управљена „чистом“ детету и првом стању људске мисли и емоција, постаје запаженија више по неким чисто спољашњим одликама: ослобађа се књижевност предшколског узраста као подврста дечје литературе и посебна школа певања и приповедања. Басне, приче о животињама, шаљиви стихови, песмице и причице за узраст од две до седам година, обухватају богате, ведре и радосне мотиве. Слушаоца, у смислу дерлете, прицољка, шврће, забављају први контакт са светом, живкање врабаца, играње мачића са клупчићима вуне, превртање зечева по трави, љуске од јајета – свакојаке измишљотине и шарен–лајзе.

У оквиру прозне продукције, драмска књижевна врста је слабија и мање заступљена. Нема простора да би се читалац могао надати неком иоле занимљивом и узбудљивом заплету. Измишљени и уређени по ауторовој вољи, елементарног карактера, достојанствени, јунаци се крећу као сенке и воде неосмишљене дијалоге између себе. Хроничан недостатак наметнуће потребу класичне инсценације бајки, басни, прича, песама или краћих радова разноврсног жанровског порекла. У ваљаним текстовима, с наглашеном акционом усмереношћу и хумористично-драмским потенцијалом, нађен је подесан материјал за сценско извођење. Драматизација, међутим, као по правилу, не досеже уметнички ниво оригинала. – Будући да је глума најприроднији и најразноврснији

облик уметничког изражавања, пријемчив свакоме од детета до старца, даровити аутори се опредељују за сценске текстове, и у томе имају успеха. У остварењима Г. Тарталье, Д. Радовића и других аутора извођених на сцени, у њиховој спрези са визуелним, аудитивним и другим облицима изражавања, млади се необично забављају. Театарска приказивања су доживљавана као животно збивање, мање као уметничка стварност.

Најзад је дидактика потиснута, или је у тралама. Увођење младог живота, његово упућивање на добро путем уметничке речи је депласиран књижевни метод. Ангажман, претња прстом и климање главом, непримерени су савременом писцу. Књижевна поука, заоденута у невидљиве нити, друкчија и осавремењена, високо циља; њена искра има свој чисти сјај. Смисао белетристике, увиђа се, није у давању упута за живот, нити је она сапутник образовања. Уза све, интенција чини дело непопуларним, па и одвратним; дете–читалац врло често због ње губи поверење у поетску реч.

Дух поуке се постепено гасио, али књижевност није могла без педагошког мовенса. Укорењена педагогија ускошколског типа, крут моралистички доктиматизам, некритички и слепи патриотизам, имају упориште у имитаторима и плахијаторима. Са озбиљношћу учитеља и с неким профетским жаром, аутор управља радњу у правцу у коме је прутић усмерен – прекорева и учи, не дозвољавајући јунаку да пређе праг недопуштеног.

Истрајава се у уметнички слабашним стиховима о природи и детету, о слободи и југословенству по социјалистичком моделу; идеализује и велича будућност. Приповедне форме прати неадекватна дечја психологија. Међутим, занимљивост, као пресудан критеријум дечјих творевина, постаје видније обележје. Динамична радња, аутентични ликови, одговарајућа постска техника, једноставна композиција, функционалан језик и стил, племенита порука, вредности су у смислу надградње која извире из текста. Својства дела су у аутономној књижевној структури и његовом дифузном значењу. Оријентација на задовољење читаочевих мисаоних, осећајних и естетских захтева ширег дијапазона, одузима тексту дечју посебност у читалачком смислу. У значењу поливалентне књижевно–уметничке творевине, или артефакта који непрекидно зрачи, дело одговара свим равнима укуса и изазива живо интересовање и међу зрелим реципијентима.

Језик као алфа и омега је differentia specifica белетристике на овом ступњу развоја. Уметничка пракса обеснажује тезу италијанског историчара дечје литературе Антонија Луља по којој се писац овог подручја уметничке речи „не може упуштати у естетске авантуре, него се мора користити песничким материјалом и готово непроменљивим изражајним средствима, јер дете, попут народа, жели јасно видети, воли чути како се говори његовим језиком“.

Песничку продукцију, у најбољим примерима, обележавају све особености језика као највише одреднице песништва. Богатство језика, суспрегнут и опрезан стил, сажете говорне целине по принципу економије и осеке речи, једноставност и прецизност као естетски захтеви, карактеристике су песничког умећа. Стилски израз осваја језик који не служи саопштавању мисли, изражавању осећања, подстицању на размишљање или акцију. Игра речи је поетска посебност високог реда. – Истрајавали су и писци којима недостаје чистота, концизност, суптилан, зрео и течан стил.

Обасјана естетским и онтолошким елементима, крајње отворена и комуникативна, поетска реч потискује слабу традиционалну књижевност. Не повињава се законима еволутивности и педагошке мисли; „ратосиљала“ се и других слабости. – Дечја литература није средство поуке, или флексибилна ознака ради лакше оријентације и подеснијег излагања. Остаје прошлост исфабрикована, стриповски упрошћена и огољена дидактика која се, инструментима обавезне школске лектире, или на други начин, намеће као уметност.

Растерећен конкретног значења и сваке корисне функције, социјалних мотива, идиле и уређености, овај огранак уметности постаје протутежа традиционалне литературе. Постављена на шире и јаче темеље, жанровски разуђена, иновиранијег израза, књижевност за децу хвата залет на главној маршрути опште књижевности. Дигнута на ниво аутентичне дисциплине, учвршћена у значајну белетристичку врсту, она, у годинама које следе, поприма изузетне разmere.

Бранко Ђопић

Значајан савремени писац чије је дело ушло у душу српског народа, један од најбољих, можда најбољи дечји аутор, Бранко Ђопић, рођен је од оца Вида и мајке Софије 1914. године у Хашанима код Босанке Крупе. Основну школу је завршио у свом родном месту, гимназију у Бихаћу, а учитељску школу у Карловцу. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду, где је живео као професионални књижевник, а једно време и уредник *Пионира и Заја*. Велики песник малог света живео је до 1984. године.

Ђопићево дело претежно је посвећено младости и литератури детињства. Ђопићева вокација дечјег писца није случајна, из урођене слабости према деци, већ потиче из дубљих порива ствараоца и уметника. Изабравши дечју књижевност као своје опредељење, он се готово читавог свог стваралачког века развијао као дечји писац, и у пуном смислу остао везан за овај уметнички жанр.

Ђопићев велики радни замах донео је српској књижевности значајан опус. Хронолошки, ово су његова значајнија дела: приче *Учарситву лејтпирова и медведа* (1940), песме *Патиролије* (1944) и *Ођњено рађање домовине* (1944), драмски текст *Дружина јунака* (1945), Приче *тарпизанке*, приче (1944) и *Бојна лира пионира*, песме (1945); приче *Доживљаји кућа Торбе* (1946) и *Вратило ми ће приће* (1947), песме *Армија одбрана Јовоја* (1948) и *Лежеви кућа* (1949); проза *Приче исход змајевих крила* (1953), *Доживљаји мачка Ђоне* (1954), *Доживљаји Николешине Бурсаћа* (1956) и *Босоного дјештинство* (1957), роман *Орлови рано леће* (1957), поема *Деда Тришин млин* (1960). Следи, потом, серијал романа: *Мајареће године* (1960), *Славно војевање* (1961), *Битка у златној долини* (1963) и *Глава у кланицу, ноде на вранцу* (1971). Објавио је књигу прича *Бацити сљезове боје* (1970), збирку песама *Мали моја из Босанке Крупе* (1970). Песников аутобиографски спис радио адресиран 12-XII-1939, јувече штампан је 1994.

Пре појаве аутора *Учарситву лейпцирова и медведа*, дечја књижевност, у извесном смислу, егзистира као споредан литерарни ток. Колебљива, неначелна, подесна просветарским потребама, уметничка реч доживљава пад и стагнацију. Изузму ли се Вучеве поеме, Нушићев роман, песме и приче Д. Максимовић – који, зацело, још нису заузели место које им по значају и заслуги припада – свеукупна продукција је старомодна и цвркаво–пекmezастог гласа. Песник и приповедач, властитим стилом и поступком, зауставља њену деградацију и преусмерава је у делотворном правцу. Новином стила, друкчијим приступом и квантитетом створенога, он преузима функцију носиоца развоја књижевности за младе.

Широка песникова популарност код деце и одраслих нашла је потврду и у, њему благонаклоној, књижевној критици. О Ђопићу као дечјем писцу писали су, поред осталих, С. Васиљев, Б. Ковачевић, М. Богдановић, Д. Костић, В. Глигорић, Б. Павић, Ристо Тошовић, Борислав Михајловић Михиз, С. Ж. Марковић, Д. Огњановић, В. Марјановић и М. Данојлић. Ипак, при тако великому спону критичке светлости, Ђопићево дело и понеки његов кутак остају замрачени.

„Песник врело и властиту поетску инспирацију налази у обиљу и безмерју живота као „златној жици“ и правој песничкој ковини. У постојбини му је надахнуће и непролазно осећање радости и сете, ведрине и меланхолије. Окосница његовог богатог дела обухвата завичајно тле, звук, мелос и боје Босанске Крајине, и природа у најширем смислу речи. Деца у игри и рату, борци, старци и један реалистичко–маштовити свет, сведен на игру и дечје поимање, његов су инспиративни мотив. Дани детињства, са свим својим дражима и лепотом, „старији и мудрији од Колумба, Тесле, барутних изумитеља, дани“, каже песник. „када смо били врло смјели и безграницно богати“, у основи су уметниковог стваралаштва. – По детињству, као корену човековог живота, бољем и праведнијем свету од сваког другог света, али и осенченом сетом, познаје се Ђопићево дело као по јутру дан.

Писац који је као дете правио несташлуке, играо се жмурке и „комитских и разбојничких“ дружина, сликао је младост као ведро пролеће, као топло лето и раскошну јесен. Но уметник који је провео детињство без оца, и у чијем су сећању остале слике смрти и просјака са дрвеним ногама и торбама, слике луталица и сиромашних

пустоножитеља које је дел даривао: песник који је задржао у свести призоре повратника са фронтова и из америчких рудника, или однекуд из бежаније и, на крају, доживео рат са свим његовим страхотама – описивао је у својим књигама и детињство пројектето дозом сете и туге.

Свако Ђопићево дело, по прилици, пружа више или мање од обичне аутобиографије. Спис, из жанра дечје литературе, непоетски насловљен *12-XII-1939. увече*, сачињен 1939, а објављен након 55 година као пишчева заоставштина, искрено је сведочанство о песниковом детињству и његовим укућанима, као и ширем миљеу у коме се кретао. Склон податку и незатрпавању чињеница, са пуно топлине и неспутане емоционалности, аутор је у форми нефингираног казивања понудио занимљиву лектиру и, истовремено, изврну грађу о раном дечаштву, завичајној постојбини, поласку у школу и њему драгим ликовима: мајци Соји, браћи, сестрама, стрицу Николи, деда Сави, најменцима у кући – највише о свом заптитнику деда Раду. Чар исповести је у личним доживљајима и неприкривено хумористичко–ироничној дистанци која даје живот делу, не ускраћујући му репрезентативна обележја артефакта. С аспекта доживљаја и ретроспекције, текст је аутентично сведочанство које, у аутобиографском жанру, има значај примера – биографије од речи до речи. Његова особеност је у оцртаном животу, оком и руком хумористе, кроз смех који растуђује, бистрим и помало фамилијарним стилом. У сваком случају, са друкчије осматрачнице у односу на Доситејева *Прикљученија* или Нушићеву *Аутобиографију*.

Склоност ка пластичном приповедању, без издајничког неверства, Ђопић показује и у другим својим делима. У лирској и хумором натопљеној прози, *Мађареће године*, забележени су фактографски одлазак из родног села у варош Бихаћ, ђаковање и боравак у интернату далеко од свог дома, дружење са вршњацима, акције, пакости, смицалице. Али је сачувана свежина, пишчева сензуалност и интензитет утисака.

Природа и свет разних животиња по њиховим особинама и анималним ћудима, заузима знатан простор у песниковом делу. У књизи бајки, чија је радња лоцирана у природни амбијент, *Учарситву лейпцирова и медведа*, врви и гамиже један шарен и нежан свет, жедан живота и светлости сунца. Са ванредним смислом да се саживи и унесе у живот инсеката, паука, птица, медведа; у њихово

одушевљење лепотом живота, жеђи и жудњи према чарима природе, приповедач најављује истинску новину и књижевни заокрет. У причама алегоријске форме о лукавству, себичности, верности, радиности, издвајају се прича о цврчку опијеном сунцем „Цврчак тражи сунце“ и, нарочито, фајка о пауку „Паук, бубице и ветрови“, у којој се бубица захваљује ветру што је одувао паукову велику мрежу, и онемогућио пауку да заклони сунце и звездано небо.

Повратак свету изван људског рода: у *Чаробној шуми* (1947), *Шумским бајкама* и *Лежевој кући* (1949) и другим стихованим бајкама, налик баснама и причама о животињама, за песника, заправо, значи враћање природи као медију који удахњује делу живот и чар уметничког. Кад напусти терен природе, писац, чини се, губи у снази и изразу, постаје површан посматрач.

И у потоњим делима, са много љубави и симпатија, слика безазлен четворонојни и пернати свет. На страницама књига дефилује поворка разноврсних животиња. Међу јежевима, лисицама, мачкама, коњима, магарцима, медведима, крилатим и подводним бићима – читавом зоопарку, доимају се читаочевој емоцији и свести Лијанов коњ Кушља, ован Грудвал, јарац Пентрал, медвед Крушкотрес Кукурузовић и многи други. У блиставој поеми о близости човека и животиње, *Деда Тришин млић* (1960), најпривлачнији је Мачак Тоша. Чудне нарави, лола и скитница, стално са чичом–воденичаром у размирици, он одлучује најзад да старца напусти и оде у хајдуке. Одлазећи, он се од свог пријатеља опрашта у духу епског растанка хајдука: „Добро, деда Триша. Онда збогом! Праштај со и хлеб који заједно поједосмо, ја одох у гору зелену. И немој много да тугујеш за мном.“

Природа и животиње у њој у свој њиховој разноликости, дани проведени под Грмечом, топла чежња за завичајем и живот као „једно велико детињство и безбрижни несташлук“, прозрачени су маштом и причом. Опчињен детињством као радошћу и дивотно поетском стварношћу, „једним великим ходањем на глави“, песник ствара умилни и ведри свет који привлачи и омађива зенице (Б. Михајловић Михиз). Налазио је књижевну инспирацију и у причама деда Рада и стрица Нише, као својих првих учитеља приповедања. Извор његове инвенције су приче о вилењацима и змајевима, патуљцима и чаробњацима, затим усмена казивања о јунацима и устаницима из босанскохерцеговачких буна, десетерачке песме и њима слични подстицаји.

Машта је песникова моторна снага, његово зракасто око које делу даје облик и сјај. У фантастично–хумористичној прози, свету игре и животног оптимизма, *Приче исход змајевих крила*, читалац или слушалац, и не само онај што на прсте може избројати своје године, или узраста полазника основне школе – занесени је сањар који лети испод крила чудовишта и упознаје широки и шарени, весео и тужан свет. Њему је непотребан ауторов инструктивни предговор „Нећеш ми веровати“ да, без колебања и изненађења, прими на веру измишљене светове и сва чуда као надстварност, живу и могућу имагинацију.

Снагом властите уобразиље као „истине душе“, Ђорђић доћарава свет снова, преображава стварност и синтетизује је својим духом. Из склада маште и лирске реалности, зрачи драж поверљивог причања које одржава несталну дећју пажњу у дужем временском размаку и нагони читаоца да, заједно са јунацима, учествује у дешавањима приче. „Изокренута прича“, бесмисленом структуром, испретураном радњом и ликовима, њиховим парадоксалним довођењем у везу, захтева од детета активан однос. Магија приповедања ствара илузију да је прочитано живље од живота који нас окружује, да предмети и бића изгледају нестварни, а њихове сенке стварне. Следи, изузетно у дужем изводу, одломак из *Доживљаја мачка Тоше*, где се деда Триша и крчмар три пута пењу на дрво да дохватају месец са његових грана, а затим угледају други како вири у потоку, па онда и трећи на прозору крчме:

Сједе стари млинар и започе пити заједно са крчмаром. Славна је то пијанка била. Толико су шљемали некакву љуту ракију да им се најзад учинило како им с неба намигује мјесец, па су истрчали у двориште и стали да вичу:

– Хеј ти, силази овамо да те частимо!

Мјесец се на то само лукаво смијешкао, па су се старци најутили на ту његову дрекост и ријешили да се попну на небо и да га измлате. Узвеши зато некакве љестве и прислониши их уз велики орах, иза чијих је грана вирило сјајно мјесечево лице.

– Придржи ти само земљу да се толико не луља, – рече пијани чича Триша крчмару – а ја ћу се зачас попети на дрво и њега зграбити.

Тек што је чича закорачио на прву грану, он се раздера:

– Шта је ово, побратиме? Ено још једног мјесеца, вири из ријеке!

– А ја опет видим један како гледа кроз прозор моје крчме! – повика крчмар гледајући у прозорском стаклу слику мјесеца. – Брже унутра да нам не попије ракију!

Загријани старици трком упадоше у крчму, али тамо од мјесеца ни трага. Појурише онда на ријеку, која је текла поред самог дворишта,

али како је мјесец био већ зашао за нови бријег, не видјеше га ни у ријеци ни на самом небу.

– Нема их, побјегла сва тројица! – уздахну чича Тришо. – Хајдемо патраг у крчму. Упали лампу, па ћemo наставити да пијемо.

Песма „Звездани ковач“, у којој стари ковач Мирко, снажним ударцима по усијаном гвожђу, распрскава варнице од којих настају златне звезде на небу, а од заборављене ватре месец који осветљава ноћ уснулој деци, производ је снажне песникove имагинације. Читаво Ђопићево бајковито–сањарско дело је стимуланс маште и игре: пењање на небо деда Трише да се заједно са својим пријатељем крчмаром Винком Шљивићем „обрачунај“ с месецом, оплемењено је надметање и стремљење недокучивим даљинама: надмудривања и препуцавања три бића у пустој планинској забити у „Деда Тришином млину“, њихове међусобице и подвале, али без антагонизма, чиста је игра; хајдуковање у *Орловима* – исто тако, сврсисходно је сукобљавање и игра несташлука.

Писац који, шђућурен испод кревета, први пут чује за рат из разговора свога деде и његовог пријатеља – инвалида, некадашњег борца са Карпата, уметнички је најснажније проговорио о борби нашега народа у рату од 1941. до 1945. године. Описао је рањавање и страдање својих Крајишника који су, на прву пуклу пушку, ишчупали из плота први колац и кренули у одбрану слободе. У књизи *Приче партизанке*, цртицама насталим „из прве руке“, у диму и пуцњави – поред бораца и деце – против мрског непријатеља укључују се кршевите босанске планине и пољопривредне алатке, као што су рогуље, секире, плуг и све што може да помогне победи.

Пионирска ратна епопеја као романески триптих: *Орлови рано лете*, *Славно војевање* и *Битка у златној долини*, потом збирка приповедака *Доживљаји Николетине Бурсаћа*, записи и стихови са ратном тематиком, снажна су слика праведне народне борбе и јунаштва бораца, бомбаша, коњоводаца, партизанских курира и деце.

Орлови рано лете, несумњиво најбољи ратни роман трилогије, хуморно–реалистички приповеда о опрштању од младости и одласку у борбу. Први део обухвата безбрижно детињство деце босанског села Липе, њихово ђаковање и непокорност да трпе учiteljeva понижења; други, слика сасечено детињство и прерано полетање у сурову животну збиљу. Дечаци,

предвођени својим другом Јованчетом, у знак протеста против новог учитеља, напуштају школу и у Прокином гају формирају побуњеничку дружину, одакле сигналним димовима најављују опасност народу и партизанима од непријатељског упада. Јованче, командант логора и вођа бегунаца, Стриц, Лазар Мачак, Ник Ђулибрк, Ђоко Потрк, Вањка, Николића с приколицом, девојчица Луња – свесно и зрело одлазе у борбу за одбрану земље и идеал слободе. Роман је хумористичка евокација на раскошно детињство сеоских дечака, на учење школе и на школске другове. Рат, овде најављен, предмет је потоњих ауторових остварења.

Ангедотска реч која има вредност песме у прози, ритмичка и стилска организација реченице, дошли су до пуног израза у поетичким приповеткама с ратном садржином *Доживљаји Николетине Бурсаћа* – са стожерним и најцеловитије оствареним ликом, својеглавим партизанским делијом – Николетином Бурсаћем. Благ, ведар и простодушан, дечачки наиван и радознао; једновремено, плах, груб, робустан, страшило од човека – Николетина је сасвим нов литерарни јунак. Из круга краћих ауторових прозних остварења са ратном садржином, по лепоти и поруци својој, издавају се „Испит“, „Битка на Козари“, „Разговор с бесмртником“.

Иако се у поезији остварио мање, Ђопић је, не само о рату и револуцији, испевао стихове високог лирског домета. Чувене су његове песме о борцима који своје животе дарују слободи, о знаним и незнаним жртвама. – „Херојева мајка“, „Омладинка Мара“ и „Гроб у житу“ потресна су сведочанства о страдању младих.

Сликајући позадину ковитлаца и грозу рата, децу са њиховим храбростима, страхом и лукавством, аутор „Пјесме мртвих пролетера“ је на најбољи начин служио револуционарној и борбеној књижевности. Његова проза и лирика су својеврстан еп о борби српског народа и слободи која се стиче кроз жртве и дим на бојишту.

Патриотизам је, можда, доминантно песникове осећање, Ђубав према својој земљи и своме народу, писац је испољио уочи рата. Са њиме родољубива поезија доживљава обнову и бива уздигнута на виши степен вредности. Борбене песме „Пјесма мртвих пролетера“, „Гроб у житу“ и друге које је народ прихватио као своје, надахњивале су и васпитавале нарапитаје и нараштаје у духу љубави према родној груди и лепоти братства, једнакости и јединства.

Ђопић је сликао људе у миру као синове истог небеског оца, а децу као боли део човечанства. Земљаке рођене на тврдом тлу, и под још тврђим небом „врлетне“ и „вучарске“ земље, аутор осветљава са маштовите и шаљиве стране. И одрасли и млади, и сетни и весели, индивидуализовани су превасходно описом њихових спољашњих црта, детаља и поступака, њихових хтења и амбиција, посредством одвијања радње и логиком временског континуитета. У сфери читалачке рецепције, по својој безазлености и рељефности, нарочиту драж и популарност имају чича Триша, сеоски пољар Лијан, Станко Веселица, Јовандека Бабић, деда Раде, Николетина Бурсаћ; од деце, дугоноги Јованче, Потрк који је трком долазио у школу, свезнајућа Луња и други. Сеоски кнез Ваљушко и учитељ Паприка који сеје страх међу ћаке, антиподи су Ђопићевих добродујних ликова.

Чича Триша је незаборавни лик из хумористичко-шеретске прозе, са шире замишљеном фабулом, *Доживљаји мачка Тоше* и збирке песама *Лега Тришин млин*. Доброћудни старина, који живи у неразрушивом пријатељству с мачком, безазлено је дете. Доброту и душевност старога млинара индиректно осветљава мачак Тоша, пустахија и безобразник који једе сланину своме газди, чак захтева од њега да му лови мишеве, и који на сваки начин користи старчеву племенистост. Необична је слика када кротки чича одлучује да несташног мачка утопи у реку.¹

Старац Лијан, партизански кувар, лукавко и шаљивија који разблажује тугу љутом ракијом и који никад није престајао бити дете, лако задобија читаочево разумевање. Лијан је метафора детињства, плод маште и ведрине човека из народа.

Проводећи детињство беzi оца као главног породичног ослонца, унук је у деди нашао себи најбољег пријатеља и књижевног јунака. Радозналом дечаку старац је, са својом светачком добротом и причама, цела школа и васколики свет, отприлике оно што је Арина Радионова била Пушкину. Преко свога деде, симбола подгрмечког човека, писац је испричао властито детињство и неке своје најбоље приче из *Баштић сљезове боје*.

Сетни деда Раде, весељаци чича Лијан и чича Триша, нестварни и реални Николетина и његова супротност Јовица Јеж, учитељица Лана, безбрежни и несташни Јованче, Ђоко Потрк, песник на сламку, спретна и проницљива Луња – извајани су са свим карактеристичним особинама и склоностима; писац их је поставио

на ноге, покренуо да ходају и говоре. Са својим именима и презименима, која конкретизују особине и упућују на препознавање телесних или карактерних одлика, неки су од њих стварнији од саме стварности. Одрасли су честити и алtruisti, чиста срца и дечје душе – права деца. Живот многих изван литературе као медија, потврда је њихове атрактивности и универзалности значења.

Ђопићеву литературу доминантно пружима хуманизам и ведрина, топла и неспутана емоционалност. Са смислом за јеско-разгранато приповедање и живописну мисао, аутор посматра стварност са њене ведре стране. Слика човеков свет бистрим животним оптимизмом, оплемењује га топлим и питомим хумором. Тајна и шарм уметности је у хуморно-игривој атмосфери натопљеној добротом и осећањем љубави. Све је подређено смеху и фино прикривеној иронији или порузи, машти и замамној игри. Ведар хумор је „со живота“ Ђопићеве поетике, метод и императив творачке природе: без њега, како је примећено, песник не би могао ни да засузи.

У поезији, ређе, аутор је досегнуо модерну поетику. Колаж хумористичких минијатура у „Огласима из Шумских новина“ врда од лирске досетке. У чудној вашарској гунгули и вратоломији догађају се чудне и непромишљене куповине:

„
Магарац Њако Њакић
купцима нуди лава.
„Пошто га дајеш, куме?“ –
пита га стрина крава.

На клупи седи медо,
плећат, космат и јак.
„Навали, народе!“ – виче –
„Имам крушака џак!“

Око кинеског змаја
буљук се деце плете,
а он за динар, за два
изводи ватромете.

(„Вашар у Стрмоглавцу“)

Пријти народски, искрен и благодатан хумор из прича и стихова вртоглавих назлова и ведре садржине: продаје се лањски снег, вук у јагњећој кожи, нуде се кучићима песчи зечеви, скаче

кревет из пространог чиче – пунцата су кола лагарија и свакојаких чуда; тренити смех из урнебесних ситуација, из међусобног надмудривања, дијалога, тока радње и укупног контекста. Душевно празни и разглађује елементаран, анегдотски, шаљив и разбрижан смех. Уносећи у литературу неизмерно благо песничке ведрине и смешно готово од сваке руке, уметник се чува белеге да не пређе у низу врсту комике, одолева извитечавању, ругању и шеретско–подвалацијским досеткама. Оштрица смеха зна за меру и границу. Поема о величини међусобне слоге и љубави, неспоразума и смицилаца добродушног деде, мачка Тоше, пса Жуће и живих водених створова у млину, на реци Јапри – прожета је животном радошћу и изворним хумором. И „Болесник на три спрата“, „Пите“ и друга естетичка остварења, изазивају праскав смех.

Живот, међутим, није само бајка. Обарају се над човеком невидљиве студене кише и туробно фијукање ветра које испуњава душу леденом тугом. Тренутке ведрине замрачују сумрак и меланхолија. Понекад хумор, с присенком пригашене сете, покапан трагиком и дозом горчине и јеткости, које читаоцу застану у стегнутом грлу, прелази у неизрециву душевну патњу. Хумор, помешан с лириком, трагиком и збиљом, болом и сетом, изазове смех кроз сузе, доводи доживљај и осећање на ивицу смешног и жалосног. – И у књижевности за младе, реципијент се, покадшто, нађе у међупростору трагике и хумора, на граници смеха и плача. Сликао је песник сиромашно детињство надграђено блиставом игром, али и ражалашћено и обојено палетом лирског меланхолика. Примера је напретек. Лирска песма о сеоском дечаку загледаног у варошку девојчицу, „Мала моја из Босанске Крупе“ – несумњиво – једна од најлепших љубавних песама, прожета је чежњом за домаћим кровом, родним плавим небом и тугом због мајке. У песми доминира осећање пролазности и баладичан тон:

Сад је касно, већ ми коса сиједи,
гледам Уну, ћути као нијема,
залуд лутам улицама знаним,
све је пусто, тебе више нема.
Еј, године, немјерљиве, скуне!
Збогом, мала, из Босанске Крупе!

Песник има нарочито разумевање за уметност која побуђује на хуманизам и позитивно делује у друштвено–моралном погледу.

У периоду обнове и изградње земље, он своје перо ставља у службу литературе која покреће на племенити рад и „подстиче на велика дјела и херојске подвиге“: негује књижевност која служи човекољубљу, актуелним и идејно–политичким потребама. – Код њега, односи и реалије међу животињама имају кудикамо шире значење; посредством алузије, алегорије и ироније, описује људске особине, упућује и опомиње.

Ни писац са оволиким талентом није се уздигао изнад критичног тренутка времена и животне струје, која од уметности захтева постизање друштвеног дејства и служење животу. У средређен на „задатак литературе“, неумерену радозналост и логику малог човека, Ђопић се препушта резонерству, приступа књижевном чину умом, уместо маштом и визијом. Дидактичка поента, као смишљени маневар подучавања, истурена и оголјена идеја, са видним наслагама идеолошког и утилитарног, одузимају песниковом делу од уметничке уверљивости и вуку у прецептивност. То се нарочито показује у *Сунчаној Републици* (1948), или неким мањим библиографским јединицама, у којима је ауторово стајалиште истакнуто јаче и са више доказа: „Бајка о бatinама“, „Чаробни ћилим“, „Вук у редакцији“.

Искључујући екстремне примере „васпитно–пропагандног карактера“ (В. Марјановић), у Ђопићевом делу, мисао засветли сама од себе, идеја, казана на леп начин, подудара се са уметношћу; литература је поистовећена с мудрошћу. Нема дихотомијске опозиције добро–лоше, фактографије, дидактизма. Писац не расплиће, не кара и не ружи. Усаображено дечјем узрасту, без намера и теза, ауторово дело, у његовом најбољем испољавању, одговара потпуној представи о чистој књижевности у смислу естетски организоване форме која зрачи уметничку енергију.

Ђопић је превасходно књижевник са именом народног писца у правом смислу речи. Његова књижевна култура почива на усменој књижевности, њеној природној једноставности и непосредности. Певање и приповедање по моделу анонимног аутора, уз ослонац на традицију најбољих српских песника и приповедача, пример је дела истинског народног уметника. Следећи естетску традицију изван помодних струјања, покрета и нонсенсних вибрација, показује се и као модеран стваралац. У његовом опусу, наслови и фрагменти анегдотске речи, стопљени су са поезијом, одзывају као лирика.

Ђопићево дело не пати од вештине естетизовања, усљених појединости, смелих и екстравагантних потеза, речи двокрилих и снажних места, иако би се у њему нашли фрагменти који би били примерени каквом ужем избору лепих састава.

Па ипак, обиман опус није свакад најсрећније обликован. Дело завидно уметнички остварене форме, мисли и осећања налик тону искричавости народних песама, логички и музички добро склопљених реченица – прате мањкавости и неравнине које слабе емоционалност и мисаони утисак. Осети се недостатак версификације и мелодије, језгровитост и оплемењена једноставност; у прози: расплинутост, споредни описи, фигуре и епитети који штете целини, ћеретања и гроздови који прекидају илузију приповедања. Находе се остварења недовршених, тако рећи још у скелама, казано пишевим речником, голих и босих прича. Нису одраз уметниковог дometа патриотско-фронтовска проза *Славно војевање*, књижевни производ о акцији за спасавање летине и борбеној операцији 1942. године *Бићака у златној долини*; аутобиографски књижевни израз *Глава у кланицу, ноже на вратницу*; роман о скитници и „ветрењаку“ *Лијан води караване* (1981) и сличне творевине неподигнуте на виши естетички ниво. – Но то нису мрље на чистом лицу Ђопићевог дела и стила који се „и када је пресан као тесто, доживљава као прозрачење и топли родни хлеб“ (Д. Огњановић). Нити то посебно мења представу о делу оплемењене једноставности и чедног језика. „Обасјано завичајним ватрама“ Кочићеве литературе и уметношћу наших најбољих приповедача: Глишића, Лазаревића, Нушића, Андрића, друкчијим говором и збором, Ђопићево дело се укључује у врх босанскохерцеговачке и српске књижевне традиције.

Језик и стил је референцијалан квалитет који делу аутора *Орловирано леђе* дају нову димензију, присност и топлину. Са даром да озрачи споља и осетљивошћу за нијансу, песник је оживео чудесан свет и сан одсањан „испод змајевих крила“. Незаокупљен о чему ће писати, неоптерећен како ће се изразити, пробијао се до читаоца једноставно и лако. Специфичним начином изражавања, чистим језиком, емоционалним епитетима, метафорама и симболима, доћарава живописну и колоритну стварност: слика немогућно а животно, лажно а истинито, горко а исцелитељско. Завичајан и крепак језик, самоникили говорни израз, сочни и течни дијалози, речитост и песнички ритам, психолошки и стилски прилагођени

језик – подижу температуру казивања, банаљно преображавају у поетско, реално у иреално. Уистину је тешко разлучити шта је суштина, а шта одора. У мисли и изразу, речи хуморно прозраченом, казаном из срца, мали читалац осећа своју душу, ослушкује откуцај свога срца; види себе у делу. Стил фамилијаран, обојен домаћим идиомом, реченица лирична, дају тексту локални колорит и пријатан, интимистички тон.

Уметничка вредност и носивост дела аутора *У парсату леђићрова и медведа* и *Баште слезове боје*, и небројено успелих песама, у његовој је занимљивости, имагинацији, изградњи света новим очима, свежини духа и аутохтоности израза. Саздано „голубијим срцем“ и руком хумористе, озрачено непролазном лепотом, оно једним делом излази из оквира епохе у којој је настало. Значењским, емотивним, когнитивним, стварносним, поетским и другим функцијама, по зрелости и историјском месту које му припада – представља једну од магистралних линија и истакнутијих врхунаца српског књижевног језика. Висок ниво змајоликог и бајколиког света, налази потврду у његовој широкој прихватљивости од читалаца и критике подједнако. Низ издања, антологијски избори, школске читанке, драматизација романа и приповедака, њихово емитовање на радију и ТВ; студије и књижевно–критичке интерпретације; преводи на европске језике, награда за причу под песниковим именом – доказ су естетске вредности и популарности дела.

Импозантношћу обима, ведрином и богатством родова и врста, Ђопићево баладично интонирано дело надилази границу о условној подели белетристике на велику и малу. Излазећи из оквира поетике једне или друге књижевности, оно је најилустративнији пример непостојања демаркационе линије унутар литерарне речи као недељиве уметности.

Плодан, динамичан, имагинативан, спонтан, склон шали, Ђопић је био као предодређен за широку публику. Свој таленат и смисао за лепо утиснуо је, пре свега, у уметност за децу и младе. Укупним својим уметничким стваралаштвом, надмашио је у себи писца за одрасле и, као знаменити светски аутори Хаклајт, Дефо, Змај, Чарлс Кингсли и дуги низ других, остаје запамћен и омиљен првенствено као дечји стваралац.

Опсегом грађе и препрезентативним литературним својствима, Ђопић је извршио огроман утицај на дечје уметнике и на учвршење традиције књижевности овога вида. „После њега, и упоредо с њим,

на основама које је он у великој мери одредио“, пише академик Предраг Палавестра, „цео низ писаца дао је запажене доприносе књижевности за децу“. Без песнички надахнутог Ђопићевог дела српска књижевност – не само за децу и младе – била би истински сувља и сиромашна.

Мира Алечковић

Првим песничким узлетима Мира Алечковић (1924) јавља се пред Други светски рат. Она је једна од најактивнијих и, истовремено, запаженијих песникиња српске дечје литературе. Преко двадесет објављених књига за младе, уређивање дечјих и омладинских листова и часописа *Младосӣ*, *Пионир*, *Полетарац*, *Змај*; статус писца чији текстови улазе у обавезну школску и домаћу лектиру, учешће у јавном животу – доноси јој неподељене симпатије културног јавног мњења и присуство у готово сваком детету и нараштају младих уопште.

Тематски миље М. Алечковић је богат и универзалан. Пева о свему доступном дететовом поимању, и о ономе што изазива и подстиче радозналост и машту. Прва слова, деца, школа, пријатељство, игра, свакодневно дечје окружење, ткиво је њених песничких књига. Ипак су домовина и мајка, борба партизана и деца у вртлогу рата, њене велике теме.

Песништво аутора *Звезданих балада* (1946) је својеврстан еквивалент естетске стварности: поезија која, у неким својим сегментима, оставља утисак одсева конкретне истине. Мотиви реалног, колико и маштовита истинитост, означили су известан искорак у односу на претходно стање и стваралаца који се иоле узимају као чиниоци континуитета развоја књижевности, али ређе истинитије и на вишем нивоу од саме стварности.

Прва стала стваралаштва М. Алечковић инспирисана је Народноослободилачком борбом као „звезданим тренутком наше историје“. Најраније песме „Малишан на стражи“, „Сети се, друже“.

„Ми смо деца“, заправо, наговештавају песника револуције и звезданих балада. Долазећи непосредно из борбе, са потресним сликама о дечјем страдању, болу и страху, песникиња је сликала патње младих и њихово суочавање са непријатељском опасношћу, сликала је постојано држање и подвиге деце која су се уздигла до звезда.

Песникиња представља мале јунаке који извршавају курирске задатке, одважне девојчице и дечаке како израстају у „велику децу“ и народне борце. *Звездане баладе* управо суочавају реципијента са призорима неозвезданог и горког детињства, са потресном судбином младости обухваћене ратном олујом и ограђене бодљикавом жицом. Трагично узбудљива је поема о ухваћеном дечаку коме непријатељски војници, зато што није одао рањене партизане, урезују звезду на чело:

Крик се болни расу,
зальуља се гранје,
у скривеном гнезду
уплаши се птица
од дечјег узвика,
и метак се просује
преко свих живица...

(„Балада о Звездану“)

Страва и ужас који потресају душу испричани су у песмама „Три девојице из села Липе“, „Дечакова смрт“ и „Фрушкогорска балада“ – „Звездана бајка о Вјазми“, саздана „од чисте емоције и слике у којој са пахуљицама веје туга над опустошеним селом на згариштима нађење девојице“ (Д. Огњановић), сурово је суочење са смрћу и дигнути глас против ратних страхота и дечјег страдања. Прожета снажним родољубивим и непомућеним хуманистичким осећањем, збирка трагике и коби *Звездане баладе*, по општој оцени, најуспешнија ратна поезија, уједињује све мотивске и стилске вредности стваралаштва М. Алечковић.

У српској литератури Алечковићева је песник партизанске борбе, унезверене и престрављене генерације, обнове и изградње ратом разорене земље; на НОБ-у је и израсла њена поезија.

Окренута естетици стварности и мотивима актуелног дешавања, ауторка пева о животу нашега человека, његовим радним успесима, о експлоатацији туђега рада, о расној дискриминацији и

носећом улогом, и рубни „играчи“, дочарани су природно. Латентна исконструисаност радње, транспарентан епилог: да бављење спортом иде на штету школских обавеза и слично – гуше емоционални набој и општи утисак.

Олимпијада, пуна догађаја и пустоловина, као што су пад авиона, чунгла, радио–станица, рањени лав, слон, мајмун – својеврсна узвиšена парада – испуњава читаоца узбудљивим сценама. Животиње–олимпијци, очовечене до највишег степена, асоцирају на актере из *Тима Ч. Вуковића*. Недовољно снажна поетска трансформација, неизломљена кроз волшебно огледало, упркос заподенутој игри, утапа прозу у просечност. Аутор везује пажњу примарно садржином и непатетичном речи. У заједничком роману, замишљеном као радијски извештај, избија рутински, публицистички израз који даје делу изглед анегдотске, неинтензивне истине.

Муза СВЕТИСЛАВА БОШЊАКОВИЋА (1908) обраћа се школском детету. У роману *Догађај у Јеловику* (1952) дат је живот дечака гимназијалца, његово занимање за савремену технику, а *Под зеленим сводом* (1975), прози урбане драматургије, учешће младих у послератном периоду. Бошњаковићево дело се у погледу рефлексивности, композиције, стила, у свим димензијама, утапа у општи просек. Његовим романима и радио–драмама не мањка сликовитост, свежа и искричава реч; међутим, црно–бело смењивање догађаја, концепт применљивости који се граничи са стерилним дидактизмом, разбија песничке слике и вуче у прошлост.

Драган Лукић

Београдски писац Драган Лукић (1928) наступа на књижевно поприште када је дечја литература стала, поводећи се за линијом прихваћене уметничке праксе. Друштвени притисак на уметност, одсуство квалитета, рутина, занатска недорађеност, униформна боја, једнодимензионалност – довели су књижевност до стереотипа. И сам, песничким првенцем *Велика ћурка* (1952), којим најављује свој поход, даје обол школи која рачуна са голом забавом и с пренопшењем по-рука.

Делима, међутим, којима се јавља, песник се опире чувању традиције и признатих критерија; она потом објављена, препоручују

га као аутора–иноватора који, по у гледу на Д. Максимовић, доводи до извесних поремећаја у важећим представама у овој књижевној области. Еманциповање од педагогије и њених циљева, знатно екстензивнији, размахнутији и разуђенији приступ – дају импулса његовој лите-ратури и постављају на темеље саобра-жене тренутку развоја. Његов опус од тридесетак књига, песама, прича, романа, скичева, једночинки и сликовница, пун раздраганог ритма и детињства, улази у ризницу српске литературе. По богатству и разуђености, експресивности и жанров-ској разноврсности, Лукићево дело данас, без икакве сумње, заузима истакнуто место.

Дечји писац не постаје, него се рађа, писао је Достојевски. Лукић је од правих дечјих стваралаца, целом својом поетском вертикалом. У дечју литературу он није ушао као гост, екскурзије ради, или из свог задовољства. Ухвативши се, тако рећи, зубима за предмет, он није искорачио из своје вокације него је, укопан у тле књижевности обема ногама, непосуствалим стваралачким еланом, без смањења интензитета и већих креативних падова, остао до краја еминентно дечји песник.

О уметничком делу које надраста време, које се чита и рецитује, слуша и изучава, писали су: Бранко Јовановић, С. Ж. Марковић, Насиха Капицић–Хаџић, В. Миларић, Д. Огњановић, М. Данојлић, Иван Шоп, В. Марјановић и, посебно, Радомир Животић; као и они којима овај вид уметности није предмет ужег интересовања. У најопштијим цртама узето, разиграна и хуморна песничка реч, цењена је и оцењена као уметност која се приближава обрасцу савремене литературе за децу – ако није сам образац.

Обузет стваралачким делиријумом, страшћу невиног поимања света, Лукић је за петдеценијско певање објавио дело које се намеће оригиналном конструкцијом, лепотом слика и магијом звука: *Из једног цела* (1957), *Овде станују песме* (1961), *Мој пролејбус* (1962), *Фифи* (1974), *Од куће до школе* (1981); од прозе *Приче вратила солитера* (1984) и *Небом ћрада* (1986). Његови романы, такође, заслужују пажњу.

Лукић полази од претпоставке да у уметности садржајна вредност није од неодређеног и индиферентног поетског значења. Док су се многи гушили у традиционалним и опеваним темама, он у широком и богатом захвату детињства налази занимљив и фантаzmагоричан свет, превасходно у велеградској агломерацији и сивом пејзажу булевара. Примарна материјална база и мотивска платформа његовог опуса су стамбени блокови, балкони, паркови и раскраснице.

Сам чедо града, звоњаве трамваја и мириза бензина. Лукић стиховима о лепоти улица, димњака, уличних светиљки, семафора, реклами, лифтова, натпевава А. Вуча, Д. Радовића, М. Данојлића, Владу Стојиљковића и остале који слове као градски песници. Варирајући мотиве о колосима од бетона и челика, о грађевинама без срца и топлине – један неромантичан пејзаж, аутор *Бајке о небодеру* приближује читаоцу градски живот и „лепоту“ сивила и тескоба. Снагом поетске визије, оживљена је и приближена читаоцу естетика градске архитектуре и витких облакодера, са чијих се прозора прелама светло „као да генерал на коњу дрмуса стотину одликовања“. Стихови о високим зградама, хуци машине и општем урбаном метежу, бензинским пумпама, возовима, тролејбусима и аутомобилима што приђу калдрмисаним улицама или јуре асфалтним тракама – о трамвајима као симболу дечје радости – поезија су слике, лиричности и ритма. И у декору градске периферије је нашао објекат привлачан градском и сеоском детету.

Песникова мета је дете велеградског амбијента и вреве. Оно је у средишту његовог интересовања као матица у роју. Сликајући га на фону камених зградурина, у његовом осећању алијенације и осаме, где је трудно донети племенита и здрава осећања, Лукић се осведочује као стваралац инвентивне метафоре и креативне обраде.

Песник живота међу усјаним солитерима од гвожђа и стакла, није само урбани песник у ексклузивном смислу речи, већ и уметник природе и њених боја и мириза. Зоологија и ботаника у градском окружењу, арома руралне и сеоске идиле, нашле су своје достојно место. Исто тако, свакодневна стварност, дом и породица као топло место. Разочарења и други виши видови повезаности међу децом; те флорална симболика, зоомотиви (врабац у школској торби, у чизми или шеширу);

сунце, ветар, река, скакутави поток, антропоморфизовани предмети и појаве, и тако даље; патриотизам и јуначки реквизити, као што су сабља, топуз, коњ, војничке чизме – примарни су ауторов садржајно-естетски фактор.

У низу атрактивних мотива, песник није могао да заобиђе школу, веселе ђаке, њихова другарства и несташице као неодоливо драгу тему. Лепоту ђаковања са свим његовим чарима, сугеришу јединствени мелодијски стихови, испевани у ритму једнога даха, тихи и лакоходни:

Од куће до школе
од школе до куће,
Увек се понешто
шапнуће, шапнуће.

(„Шаптуће“)

У инвентивној песми „Учитељу“, „свој од крхке емоције, топло тужне и чежњиво сузне“ (В. Марјановић), учитељ кажњава дечака ускраћујући му и заустављајући игру, од које је све на свету мање велико и мање вредно. Песник се ставља на страну тужнога ученика коме је учитељ одузeo кликер, синоним дечје радости и најмање играчке од које нема штете. Извесно, у многим стиховима, дете, својом искреном љубављу, заволи школу као најобасјајије место и извор задовољства, несташице и тајни.

Опсервирајући естетску стварност, у духу савремених поетских кретања, песник узима тему само споља гледано за децу. Снагом да мотив разуме и изрази с неупоредивом дубином, он постиже размер између дечјих виђења ствари и њихове објективне слике, сугерише естетски доживљај у смислу уживања у садржини, форми и ритму животне игре. Међу песмама достојним праве поезије, од оних које, по Данојлићу, у начелу ваља уносити у антологију за одрасле – иронично интонирана песма „Фифи“ заузима високо место. Стихови задихани, касачко ритмичког темпа, чудно засмеју, али и несвесно створе бунт против угрожавања других и против првидне, и свакојаким обзирима, условљене слободе. Разговор грубе даме са уштирканим псетанџетом – живим робом:

Фифи, гладај право.
Фифи, дигни реп.
Фифи, пази дрво.

Фифи, ниси слеп.
Фифи, машну пази.
Фифи, лепо гази.
Фифи, то не њуши.
Фифи, горе уши.
Фифи, ти знаш ко си.
Фифи, не пркоси.
Фифи, језик ниже.
Фифи, ходи ближе.
Фифи, не скакући.
Фифи, сад ћеш кући.

– симболише хистерију и претње тирanskог васпитања и изопачење цивилизације. На граници „мале“ и „велике“ књижевности – права дечја песма – „Фифи“ препоручује аутора поезије која носи у себи истоветне слојеве значења за децу и за читаоце огрубелог чула.

Дете које се од одраслог разликује стасом и снагом, говором и посебним устројством духа, располаже – као и зрео човек – сувише сложеним и пространим животом. Док писци, са променљивом срећом, продиру у ток и систем дечјег мишљења и виђења, Лукић с лакоћом улази у снове и јаву, чежње и тајне младих, погађа његове најскривеније кутове и откудаје срца. Сав предан дечјем интегритету, његовој самосталности, склоности и иницијативи, он живи са дететом као с истински одраслим бићем; обраћа му се шапатом, у пола гласа. Његова поезија, блистава у својој разноврсности и динамици, „огледало је привржености неизмерне песникове љубави према свету деце“, каже Р. Животић.

Из опуса пуног обрта и гегова, проговарају истински ликови и јунаци који улазе у стварни живот младог човека. Опевао је аутор, као од природе датих, простодушне дечаке и девојчице, радознале и спремне на игру; поетизује их као безбрижне и сетне, виталне и поспане, чисте и неумивене. Међу многим protagonistima који се играју, изводе, уче и засмејавају, издвајају се враголијама и малим неваљалствима симпатична Јасна и несташни Јоца.

У традиционалном васпитању и претераној родитељској бризи о своме породу, песник види спутавање дечје природе и крађу самог детињства. Заговорник детињства као среће, љубави и бајке човековог живота – саме бајке, он је на страни увређене девојчице, која устаје против родитељске радозналости и њихових назора. Песма разложног и разиграног питања–наслова „Шта је отац“,

искрена је побуна против сумњи, недостатака поверења, захтева и прекора од стране озбиљних и званичних родитеља, против школе, придика и старинског реда живљења – одбрана је слободног живота, природног права и достојанства младих. Изразите естетске и етичке вредности, стихови из песме „Шта је отац“, поезија су „сукоба“ двеју психологија и генерација.

Лукићева поетика је у знаку имагинације и хумора као душе детињства. Игра стварања, рађања и настајања је поетски принцип, тематска доминанта и организационо језgro стиха. Метафорична и лака као игра, његова поезија је у власти плетисанке и животне доколице, ироније и субверзије, досетке и царства несврховитости. Стихови о аутомобилима што „играју шуге“, „шмаркћу и фркћу“, голицају машту и задовољавају неутаживу жеђ за забавним и угодним, извор су читаочеве природне разбибриге

Као прегаоцу – ствараоцу на средокраји традиционалног и модерног – Лукићу није блиска поезија нонсенсиста, компликовано и „безвездно“ уланчавање стихова, иако његово дело није имало лудизма и лексичког галиматијаса.

Стих уметника који је, можда, најбоље разумевао дечју игру, слободно се играо са дететом, уживао у тој игри, прожима хумор, или се њиме неочекивано завршава. Сликајући свет необојен тамним, који чисти душу као трагедија, аутор пегује хумор проистекао из дечјег виђења ствари и духовитих описа, из поређења и необичних израза. Ведрина је императив његове поетике, одређујуће својство и бит. Песма из које тренити весељачка раздраганост и раскалашност, Лукићева је програмска песма у експлицитном виду:

Весела песма нек' децу буди,
И нек' се весело у кревет оде,
Весело само – ко жубор воде.
Па ће порасти весели људи.
Па зато
Смеха
И смеха деци!

(„Смеха деци“)

Песникова хуморна пројекција изражава радост одушевљења, смисао налази примарно у појачаној доброти, забави и материјалном уживању. За разлику од стваралаца који су му

претходили, некоји његовог боја, хумор у његовим рукама није форма изражавања збиље и не потенцира власниту, практичну или другу добит. – Песник нема стихова огрнутих црним огратачем.

Продуктивне маште и сензибилитета, аутор изналази разнолике форме да разбије конзервативни облик стиха и нађе на допадање публике. Писао је за уво и око, знаковима и речима који нагињу сликарској вештини. Распоредом слика и њиховим разбацивањем, доћарава визуелну композицију која буди емотивни доживљај. Вратоломност песничке игре је нашла израз у графички уобличеним песмама „Мој пас“, „Тринаест година“ и „Бајка о солитеру“.

Уметник тананих и лирски синтетизованих стихова, у својој каријери релативно рано се огледао у прози. Дајући мања своме изразу и свету, у цртицама, причама или акционо-авантуристичком роману, којим је покушао да опонаша велике дечје романописце, он је окупирањ истим безазленостима, малим згодама и детаљима. Лиричношћу, занимљивошћу, релативно угодним дејством приповедања, остварује где где завидан уметнички доживљај – надасве у кратким формама које носе све одлике поезије: „Деца и цинови“, „Коњица од столица“, „Столица од писаћег стола“... „Лутка беђ главе“, прича о разговору пролазника и девојчице занете игром, са својом поентом: „Ала ви, чико, не умејте да се играте!“ – омиљена ауторова тема о несхватању детета и његове игре од стране одраслих – антологијске је вредности, у мотивском погледу пре свега.

Аутор је обухватио сразмерно широку и шарену тематику: *Деца и цинови* (1970) је збирка кратких прозних јединица о свакодневним збињањима, често сведених на духовиту констатацију или метафору; *Небодер С-17* (1970) узима у средиште породичну атмосферу: живот родитеља и игру деце њиховим реквизитима; роман, исто тако, *Бомба у белој кафи* (1972) и *Три ђускетара* (1977) нешто су вишег ранга. *Цветковиши* (1981) су згоде и незгоде у духу нушићевске традиције, романескна биографска слика о дружинама градске периферије и њиховом одрастању у тек стеченој слободи. Роман *Пругастин* (1946), који претходи поменутим насловима, мотивско-стилски узето, ангажована је приповест у духу епистеме соцреалистичке постике.

Запажени су, такође, Лукићеви драмски радови. Врло је модерна његова луткарска сценска игра „Звезда Фифи“.

Укупно узевши, кроз свакодневни живот дечјег човечанства, растерећеног животних тегоба, аутор потврђује смисао за једноставно и љупко приповедачко ткање. Онде где се приповедач не унесе у реч и не уживи у свакој новој нијанси, или се задовољи конвенционалним заплетом, живот је анемичан, измаштан.

Од малобројних писаца посвећених искључиво деци, Д. Лукић је типичан песник непрагматичне књижевности. Као Д. Максимовић, А. Вучо, Б. Ђорђић, Б. В. Радичевић, он, нагоном ствараоца, успоставља равнотежу између едукативних и чисто литерарних момената, одриче се поенте, и у томе остаје доследан. Поезију и прозу прати поучност, али без моралисања, насиљног прекрајања и ачења. И кад је говор снабдевен педагошком мишљу, анотација је невидљива, лекција одмерена. Благо сугерисана идеја засмејава и разведрава, пружа естетско уживање и подстиче на игру, чинећи радозналцу живот пунијим и богатијим. – Аутор поучава не као критичар већ као песник.

Уопште, Лукићева генерација књижевност ослобађа дубоке власнитне усмености и паразитске зависности дидактике. Писци се одричу грубог одступања од животне и поетске истине која ограничава дomet тексту и одузима му од његове немерљивости и неизрецивости.

Обиље речи, оштроумно и неочекивано именовање ствари, измишљање смерних речи и фраза; одважна, смела персонификација и необична поређења, асоцијативност – особености су Лукићевог исказа. Лукић је стилист који засина читаоца духовитим, питорескним стиховима; он изналази модеран облик, комбинује сегменте народног песништва и савременог израза.

Лукићев стих је полетан, ведар, распеван, ритмичан, свој. Јурсе из песниковог пера ројеви речи, асоцијације и емоције, лете дистиси, катрени, сонети, игре речима, бројалице; пева и скандира као у ватри стварања. Перфекција, музикалност и мелодија, остварене комбинацијом стихова према њиховој дужини, омогућује певање Лукићевих песама на свечаностима и фестивалима.

Супротно очекивању, аутор *Фифија* се према форми не односи увек најбрижљивије. Стих и реченица као да нису плод упорног размишљања, доследности математичке строгости и увлачења у глиб душевних мука. Израз је, почесто, понишалантан, недотеран. Техника грађења стихова и ритмичка структура песме су разноврсне, метрика либерална. Пише наративним стихом који

не подлеже версификацији и симболичким поетским нормама. – Али је и водио „луди бој за риму“.

Но, ни сложивито дело, без сваке сумње мисаено емотивног набоја, не може да прође без замерки и приговора. Опус примерен дечјој сензуалности и мисли, као целина, није једнаке литерарне вредности и без недостатака којих је сам аутор свестан. Ценећи стриктно песничку лепоту, естетски, формални, психолошки и језички елеменат, или васпитни и социјални аспект који се проглашавају неуметничким сегментима – нађе се, као и код осталих стваралаца, највише стихова и прозе без индивидуалног тона и боје. – Нема, уистину, „ни у кога превише песама које вреде“. Срицано онако како налаже поетика дечје литературе, Лукићево дело, у основи, на белетристичком плану не доноси изузетно ново: њиме нису значајно скренути токови, нити је дошло до преокрета у књижевној норми, као са, на пример, Ђопићевим или Радовићевим делом. Баналност мотива и лексике, претеривање да би се песма допала, неизбегавање понављања, местимице исфорсирани стих; неспретне метафоре, лакоћа стила која достиже до неисправности, и сличне мањкавости – остављају утисак остварења неподвргнутог константној бризи и пажњи.

Решеност да, стегнутих зуба и по сваку цену, истраје до краја, заробљавала је песника у зидине свога жанра. Певање за посебан свет, вукло је аутора наниже, професионализовало и јмлело. И уметник је нужно губио на свежини и универзалности. Многи су га за живота предухитрили.

Лукићеву поезију – ипак – волимо са свим њеним манама. Корпус слабих стихова, поједине приче или песме, наткриљују текстови ефектних хумористичко емоционалних и баладичних форми. Самосвојан, уметнички оригиналан, инвентиван, Лукић је створио визију прозрачнијег, духовитијег и пространијег детињства. Бавећи се несмањеном енергијом читавог живота искључиво дечјом уметношћу, исткао је очујотовремено дело, емотивно–мисаоног набоја, пуно смеха, доброте, благодети и ђачки чедно. Разбукталом снагом свога дара, песник открива лепоту и богатство младости, апострофира савремени тренутак, „подетињује“ актуелне теме и садржаје. И у најбанијијој свакодневици проналази поетске пропламсаје: чега год се речима дотакне – дотакнуто очара и прелама дух. Наставивши онде где Змај није ни стао, Лукић, у извесном смислу, проширује путеве аутора Ђулића, и заклања читаво раније поетско раздобље.

Стварајући по мери дечје речи, склон да у свему нађе ведру страну, песник позива на маштање и игру. Изверзиран, сигуран у себе, даровао је сликовити свет, за који се може казати да је лукићевски. Истински стваралац, који је имао нешто од старих мајстора, Андерсена и Змаја, „мајстор за дечја огледалца“, песник–дете, Лукић је изградио раскошно дело које плени срца, увлачи читаоца у песму, понесе или омађија дух.

Клису живота, зачетак и надахнуће, Лукићев стих налази у модерној поезији племенитог кова. Подстицајни путоказ нашао је у Вучу, Д. Максимовићу, Д. Радовићу, од страних, у Маршаку, Милну, Керолу. Са Лукићем посебна књижевност за децу крчи пут до дефинитивног конституисања у равноправан модерни књижевни жанр и стиче ранг значајне књижевне области. Песник, чија је стваралачка инспирација и данас у континуитету, даје највиши допринос постојању дечје литературе као једнаковредном члану велике породице књижевности.

Лукић је заступљен у читанкама и школској лектири, уџбеницима и антологијама, од којих у *Антилологији свејске дечје поезије* Виктора Талбуреа; он је писац кога са чашћу може имати свака историја књижевности за децу и младе. Превођен на већи број европских језика, он је данас заштитни знак дечје уметности. Без њега би српска књижевност остала крња и сиромашнија за неколико антологијских остварења. Значајна и делотворна књижевна појава, Лукић је испевао стихове који, заједно са Змајевим, Ђопићевим, Антићевим и стиховима других уметника, чине најдубље и најшире дело српске књижевности овога вида. Уневши целог себе у поезију, Лукић је стекао глас најпризнатијег дечјег песника.

Бранко В. Радичевић

Афирмисан песник и приповедач, Бранко В. Радичевић (1925–2001), приказа се испод стрехе дечјој литератури као равноправном жанру са књижевном уметношћу уопште. Песник „елементарне снаге земље и ероса“ (Ј. Деретић), романописац градског и обичног сеоског живота, створио је дело живих песничких слика које младе генерације читaju са занимањем и узбуђењем. Од књиге *Приче о дечашинија* (1952), преко романа којим напречац осваја чита-

Испуштајући плуг и мотику из шака, да би мисли и осећања пренели на папир, они су певали и за децу и младеж. У песмама, састављаним у слободном времену, уз музiku зрикаваца, поред лампе гасаре или сувог грања, заискрио је стих типично дечјих песмица и минијатура.

Окружени раскошом природе, далеко од помаме и варошке буке, просвећени сељаци су се огледали у састављању китица о цвећу, зеленом гају, поточићу, ластама, сићаним славујима; певали су о заметању плодова, вршидби, берби, косидби, о природним дешавањима и разним сеоским обичајима. Природа у најширем смислу речи, детињство и игра деце на трави и под топлим сунцем, налазили су свој берићетни израз у њиховом стиху или нарацији.

Писци–земљорадници негују простодушну поезију водвиљског типа; састављају стихове да забаве своје укућане и млађарију, за своју душу и рачун. Наздравичарском многолагољивошћу, претеривањима – можда и непримереностима, рустикални текстописци храпавих руку творили су, већим делом, поезију празног вербализма налик стихованој прози (сеоских шаљивија и свадбених буклијаша).

Међу безазленим стиховима невеште версификације и суженог стилског фонда уметничких средстава, трудно је наћи слике и тренутке примерених естетички заснованијих песама. То је пусто стихотворство, неоживотворена и сладуњава, претежио слаба и неугодно поучна литература. Начињена занатски окретно и ефектно, онако као што се производи мед, покућство, алат, одело и друге изграђенине и рукотворине, она је, често, књижевност без трунке уметности.

Упркос свему, опстајала је реч специфичног пучког колорита. Ауторово блажено неразумевање уметничког заната, неначтаност и необразованост, давали су строфи непито од свежине аутентичне дечје безазлености и снагу ките неувенљивог цвећа. Спорадичан успех дошао је од ретких аутора који су својим љупким песмама и минијатурама о природи, невином и чистом животињском свету, остварили известан естетички помак. Били су то „природни генији“ амбициозније посвећени списатељској вештини и који су у томе показали издржљивост и упорност. Но на прсте се једне руке могу избројати дечји миљеници који су, између напорног пољског рада, уз плуг или преслицу, имали солиднији књижевни успех.

Из генерације орача и копача, који нису мочили перо да задовоље своје склоности или прекрате време, издваја се песник–тежак РАДОСЛАВ ИВКОВИЋ (1866–1909) из Кораћице.

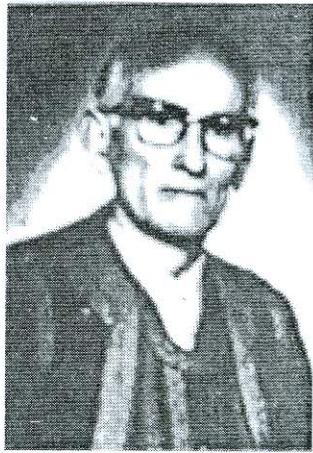
Сарадњом у листовима *Србче*, *Подмладак*, *Школско звено*, *Мала Србадија*, *Ружина*, *Бачки најгрегак* Ивковић стиховима романтичарско–просветитељског манира заузима место зачетника рустикалне дечје поезије. Његова певанија, међутим, мерења ондашњим критеријумима, није се много разликовала од стихотворства Змајевих имитатора. И доцнији земљоделници обухваћени алманахом *За плутом* (1939) и цветником *Орфеј међу шљивама* (1963), занимајући се и књижевношћу за младеж, нису у литерарном смислу учинили искорак, нити је њихово фолклорно певање и приповедање донело нечег новог. Стваралаштво аутора уврштених у *Цветаних српских сељака песника* (1967), значило је, такође, период суше на пољу дечје литературе, њену стагнацију и застој.

Препуштени сами себи, без претходног школовања и теоријског изграђивања, неуздигнути и необлагорођени читањем, „народњаци“ пружају скроман прилог континуитету дечје књижевне речи као својеврсној варијанти самоучке литературе. Спонтана и без школе – као што је њихово образовање и књижевна култура – продукција разасута по листовима и календарима, или скрпењима рукописима, данас посве има документарну и културно–историјску вредност.

Међу малобројним писцима „неоднегованог“ укуса и „неразвијеног“ осећања критичности, који су 50–60-их година пропевали самоникло и стали ногом на чврсто тле, издвајају се: Момчило Тешић, Милена Јововић, Ђуро Стипановић и Д. Ерић. Искорачивши из поезије фолклора и уметничко–природно наивне белетристике у њеном грубом виду, они стају на здраво становиште и стварају свет који се, у свеукупној српској уметности, цакли као усамљено мало сазвежђе. Надахнути и мелодиозни Тешићеви и Ерићеви стихови засветлујаће као јулски свици, али и поезија Јововићеве и Стипановића није без свог сјаја.

Момчило Тешић

Момчило Тешић (1911–1995) од најбољих је изданака сеоске књижевности. Бавећи се целог живота земљорадњом и поезијом, објавио је већи број књига стихова за децу, од којих су: *Трактирска пева* (1949), *Дечја радосћ* (1952), *Поштарева торба* (1964),

Сеје бака брашино (1970). Пада киша си-тница (1974). Жећеоши, добар дан (1978), бајке Како су деда и баба Јосифали ђаци прваци (1965) и проза Шеретска Јосифа (1983). Аутор је и сликовница суптилних садржина и колорисано изненадујућим илустрацијама.

Тешић је од прве лирске песме (1939) која, природно, вуче порекло из фолклорне лирике, песник села и живота у њему; село је извор обиља мотива и његова трајна инспирација. Посматрајући тежачки живот непосредно, доживљавајући рурални амбијент као царство у коме сунце не залази, насликао је надахнуту разгледницу велике мајке природе која вилински опчињава. Чистота рустикалне идиле и живот детета у њој; киша, небо, мириси завичаја, жетеоци, дивље и домаће животиње, птичји свет и остали ситнеж што граји по трави, присан су и неисцрпан песников мотивско-тематски оквир.

Као уметник коме је сва школа мала матура, стални кадар и разни кулуци, Тешић улази у поезију самоучки, без спреме – можда без разумевања – па ипак, он самоникли и бујним талентом, досеже завидну тачку естетичке амплитуде. Оскудица образовања и сеоска изопштеност, нису се одразили као дефицит на његовом песничком делу. Гађећи русоовски култ природе, омамљен њоме, он песничком палетом бележи сваку промену у њој. Силетом визуелних, акустичких и олфактивних утисака, доћарава звук и дах годишњих доба са свим њиховим чарима и могућностима да пруже игру и доживљавање лепоте. У стиховима се осећа јека природе, мирис и боје пролећа, лета, јесени и зиме; песме су пуне живота, топлине и сунца.

Домаће животиње, или дивље звери – које дете доживљава као питоме – песник приhvата као интегрални, и то лепши део природе, посматра их са интересантне тачке гледишта. Стихови у којима се доживљава бруј четвророножних или пернатих створова, иду у ред бисера дечје литературе. Изразито је мелодијске вредности песма „Лек“, о лији коју је болест „оборила“ и због које забрињути лисац првеже зечеве да јој нађе лека. Парадоксалан тон завршних

стихова о притворном болеснику даје песми видну шаљиву физиономију.

Песник радости и игре, знатижеље и несташлука, гледа младост њеним очима и душом – избегнувши замке њеног наивног и умивеног представљања у које западају дечји писци.

Аутор неградског миљеа уводи у српску поезију нешто друкчије ликове у односу на његове претходнике. Они нису сељачићи у гробу одећи, потуљни и пљоснати, већ живахни и у покрету. Драж трепераве живе душе и чедност, смерност и патријархалност, њихово је карактеристично обележје. У антологијским песмама „Први кораци“, „Пада киша“, „Пуж“, „Мали трубач“, „Ђачка торба“ опевана је лепота живота и читалац засмејан благим хумором у коме се назре латентна сета. Глумачки песник гаји нарочиту љубав према мајушном свету и његовим првим корацима „који су и сами поезија детињства“. У песми „Крај колевке“ теку стихови молског тоналитета, благог ритма и језика народне песме. Глатка техника стиха, блесак духовите и играве речи, лакоћа израза, препознатљива су обележја ауторовог стила.

Неосетно интонирана едукација, дидактизирање – пренесеног ли се прва фаза Тешићевог песништва – у присенку су или сведени на најмању меру, ако нису сасвим одбачени. Ауторов поетски опус, у најбољем свом делу, ослобађа писце излишног и неоснованог страха од давања лекција, и супротставља се тези о поезији која почиње тамо где престаје пригодност.

Одабрано дело даровитог наратора носи у себи грумен најбољег што дотиче са народног врела, и што му не дада застари. Лепота питомог и дотераног стиха ствар је талентованог песника обученог у костим народног певача. Језик вуковске чистоте, бистра реч што љеска као кап воде на сунцу; природна и нетражена рима – љупкост и свежина узета са извора, уздижу аутора збирке *Жећеоши* као ствараоца високог реда. Економичност, сликовитост, стил и стих осујчан, валовит као музичка фраза, близак осећању да се пева – одају поету који тежи савршенству израза. Песма „Сеје бака брашино“, пуна топлине, лиризма и ономатопејских стихова, сугерише изразиту мелодичност.

Опус М. Тешића је чиста лирска биографија детињства, рајска песма дечје литературе; по Драгољубу П. Ђурићу, образац је поезије сеоског детета и детињства. У часу када је изгледало да се

белетристика овога вида нашла на брисаном простору, а од дела књижевне критике и учене јавности још игнорисана као нешто од уметности одељено, песник властитим делом и подвигом (Драгиша Витошевић) успоставља стваралачки континуитет и попуњава једну, у стилско-тематском и естетском погледу, непорециву празнину.

Разуме се; бисерно чисту, једноставну и ведру поезију, прати опонашање и познати искази, заробљеност версификаторским устројством и лакоћа књижевне самоукости. Поред песнички оживљених јунака, аUTOR гради ликове, било негативце или добричине, „техником једносмерне индивидуализације, као антиподе који се крећу у сфери недодирљивих релација“ (М. Милинковић). Ту су и слабости и непотпуности, као одраз неначитаности, а које се – и поред свих симпатија за аUTORа – не могу апстраховати.

Песничко дело аUTORа ненадмашних стихова:

Жетеоци, добар дан!
Је ли зрео јечам ран?
Жут к'о дукат, сасвим зрео,
већ је њега голуб јео.

Над столом му свитац сјао
док је слатко вечерао...
(„Жетеоци, добар дан“)

– узима се, у општим цртама, као остварење пред којим се застаје са дужном пажњом и естетским поштовањем. Репрезентативним, претежно кратким лирским песмама сажетих фабула, опусом који се разликује од Змаја, Франичевића, Цветковића и Д. Максимовић – уметника који су, несумњиво, извршили на Тешића најснажнији утицај – он заузима истакнуто место у развоју српске литературе за децу. Његово дело је, по Витошевићевим речима, „мост између Змаја и наших савременика“.

Издвојивши се од фолклорних артиста и покрета коме припада поетском инспирацијом високог реда, властитим лирским бисером од преко хиљаду песама, Тешић с правом носи заслугу једног од утемељивача нове српске дејче књижевности.

Име земљорадника М. Тешића, који је проговорио исконским даром, и чудесно претворио оскудицу образовања у стваралачку надмоћ – достојно је громких похвала.

Нови аутори

Текућа стихована продукција показује своју синтаксу и свој добро погођен тон; прозу обележавају сложенија композиција и различити приповедачки гласови и тачке гледишта. Отискивања у књижевно ризични подухват, којим се размише дететова способност рецепције, оправдавају се и у другим „паралелним“ жанровима.

Књижевност, у својим најбољим остварењима, пружа интелектуалну радост и носи у себи тајну дечјег испуђивања. У визији чудесној, по снази и дубини захвата, израста пред читаоцем неодолива снага животне радости и раздрагани свет, цело детињство.

У мотивском погледу, превазиђена су огольена и уметнички једносмерна дела која надмашују потребе инфериорних конзумената. Писац не прави селекцију тема: и органско и неорганско, и живо и неживо, подједнако су плен његове знатижеље. Д. Пењин доводи у непосредан однос природу са светом машина и технике, Стеван Булајић слика јунаке бачене у живот и борбу за самостално сналажење.

Утисак радости и хармоније мисли, слике и музике, ствара језик подређен законима игре и реченица пуних значењских и интонацијских изненађења. Дели се смех у прегрштима од различите руке; књижевност поприма обележје игре слика и песме–игре високог реда уобразиље. Истовремено, јењавају конкретне и брзе акције које речи чине неразумљивим и наказним; напушта се изобиље које се претвара у инфлацију речи. Књижевност се ослобађа и других прекорачења и сакаћења у језику.

Аутори који су се одрекли подуке и избегли опасне подводне гребене који одвлаче у патетику оставили су за собом румени траг. У оквиру остварења скупине коју чини Слободан Марковић, Стеван Булајић, Угљеша Крстић (1920) приповедач, приређивач и преводилац; те од жена писаца Јулија Лучев Васић, Вера Обреновић Делибashiћ, Катарина Сиденко Поповић (1926), познатија превасходно као драмски уметник – дело Д. Пењина је својеврстан акт побуне.

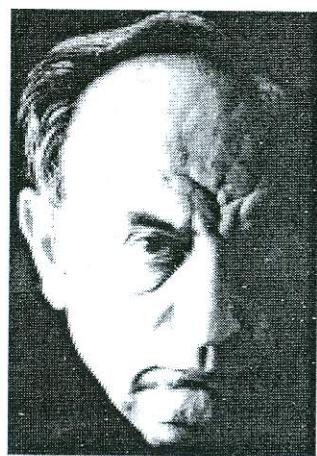
Готово сви ствараоци за децу су певали о свету птица и животиња, свицима и ливадским уметницима, бистрој реци, цвету, снегу, олуји. Становници природе и сама природа за уметника су

књижевност – долазе управо од песниковог реалистичког говора примереног дечјем темпераменту.

Извесно, ако се имају у виду досадашња остварења, превладана је дисјункција између поезије и стварности, поезије и интенционалности. Књижевност се богати изврношћу обликовног склопа и полиграфијом. Експонирање заплета, домишљање, увођење нових јунака, смењивање догађаја који дају радњи одређену акцелерацију и убрзавају расплет, корелира са савременим читаоцем. Прокламују се чиста игра, ексцентричне слике, експеримент; често су то само на први поглед нефункционални сегменти и упуштање у крајње нестваралачку игру; неспоразуми и опасности који оптерећују машту сувишим варкама.

У ствари – појављује се Д. Радовић, чије дело мисаonoшћу и игравошћу, персонификацијом и довођењем до апсурда система прихваћених категорија, открива нову могућност поезије у свакидашњем, и доноси дотле, у нашој средини, незабележено песничко новаторство.

Душан Радовић

Средином 60-их година, са разгравањем књижевности у више праваца и продором поетике игре, започиње нова фаза српске белетристике за децу. То је, без сумње, њено најплодније и најзначајније раздобље. Друкчији третман детета, нов стил певања,nota свежине, обезбеђују литератури овога вида респект код најшире публике, удовољавајући, у исто време, критици која инсистира на контурама звучања, значења, ритма и аспектата. Бачена је на колена анахронија и романтичарска поетска реч.

Буран развој и преусмерење тока, уследили су плејадом најбољих стваралаца са Д. Радовићем (1922–1984) као предводником. Блиставог дара, животне

мудрости, ведрог и паметног рукописа, Д. Радовић руком непогрешивог мајстора, поставља високу меру песничке речи. Његовом збирком песама *Поштовања деце* (1954), којом започиње разрачун и дефинитиван разлаз са конвенционалном поезијом, дечја литература хвата стабилан корак са савременом књижевношћу у целини, постаје истински занимљива уметност која живи од своје лепоте, а писац уздигнут на ранг уметника. Код књижевне критике, навикнуте на стихове чика Андре и чика Бране и на партизанску поезију послератног песничког јата, Радовић је, ненадмашним успехом изазвао, тако рећи, нелагодност и изненађење. Пред аутора, који је изненадним упадом „щепао зеца за уши“, и читаоци и критика стали су са немим поштовањем.

После збирке која поставља угаони камен, из песниковог пера су изашла остварења која – ако се има у виду њихова естетска вредност и близост свим читалачким редовима – не би вაљало строго разлучивати на дела за одрасле и дела за децу: *Смешиће речи* (1961), *Вукова азбука* (1971), *Није – јесте* (1979) и *Седи да разговарамо* (1981). Штампао је књигу песама и прича *Причам ти причу* (1963) и игре за радиофонско извођење „Капетан Џон Пиплфокс“ и „Како су постале ружне речи“; потом ТВ серију *На слово, на слово* (1963–65) и сликовнице: *Где је зељља дембелија* (1965), *Прича о једној нејослушној нози* (1967) и *Зоолошки вриј Београд* (1972). Аутор је *Антилогије српске поезије за децу* (1984), а значајна је и његова критичкотеоријска реч о дечјој литератури. – Писао је и за одрасле.

Радовићева изграђена поетика почива на неким упадљиво новим одредбама.

Друкчије поимање детета, тумачење ствари и света дечјом логиком; избор и процена садржине; пребацивање реалног света у необичан свет, дадаистичка средства и манири који проистичу из природе детињства; неадекватна перспектива и полазишта која нису најпримеренија специфичним одликама дечје литературе; игра и помешан смех; неочекиваности и чуда; поштење, раскош, доброта и младост; какофоничан стих; моћ демонстрирања песничке речи – прионљиви су, речено језиком суве логике, структурни елементи његове поетике.

Већ са Вучом, показало се, предмет описивања нису више идилични мотиви, „мале лепоте и ситни удеси“ из света флоре и

фауне, него садржаји који дотле „нису смели“ да уђу у књижевност. Опседнут формом и обрадом, изванредне проницљивости и смисла за животни свет, песник изналази „чисто“ детиње теме и доживљавања, трага за дечјом стварношћу и статиком свакидашњице, опсервира „недечје“ и бајковите мотиве који освежавају и прозрачују атмосферу. Игре, предмети покућства, дворци, животиње, инсекти; посластичари, златари, морепловци, владари, мудраци, цареви – примарни су ауторов поетски инвентар. Песник узима неомеђен и несамерљив свет, у коме није до краја јасно шта је добро, а шта рђаво; маша се неочекиваности и чуда, често неподесним и неупотребљивим у школској пракси. Бирао је неозбиљне теме, јер су, вели, такви први читаоци. При том, ништа не засмета ако се нађу већ познати мотиви из света минијатуре и условљености: казано нешто исто, оно је ново у вишем нивоу духовне игре, у распореду слика и појава, у фазону штоса и лепих досетки.

Детињство, као бољи и праведнији свет од сваког другог, дете не као умањен, „посебан“ човек, већ мало „човечанство“, пројектовани кроз игру, шалу и иронију, непресушан су извор Радовићевог уметничког подстицаја. Властиту поетику песник темељи на дететовој „неспособности“ да направи разлику између својег ја и спољашњег света, између субјективне и објективне, између праве и илузорне стварности. Уме да успостави непосредан однос са младима и постигне висок степен идентификације. „У мени је, заиста, жив осећај“, говорио је, „да врло стабилно стојим у непосредној близини мале деце, њиховог начина мишљења. И то управо мале деце. Читава се моја литература“, каже песник, „заснива на једном доживљају света блиском малој деци.“ Полазећи од стварне психолошке границе која стоји пред младим бићем, од његове недовољно издиференциране и наивно реалистичке представе света, од недостатка критичког мишљења и, зависно од узраста, елементарне способности и примања уметничких садржаја, он је дубље досегну тајну односа песник – дете.

Уклањањем говорног растојања између себе и читалаца – слушалаца, дијалогом, директним обраћањем („замислите децу“ као уговореним знаком за почетак игре), Радовић остварује илузију присности, топлине и спектакуларности. Песник не одступа од хоризонта дечјег вредносног одређења ствари, нивоа његовог

базичног језика, лексике, фразеологије и синтаксе; он му, као редитељ гледаоцу на представи, говори „очи у очи“, „уста у уста“, „ухо у ухо“. Сликом дочараја један сасвим нов, прав или привидан свет, узнемираја и поколебава; увлачи у игру и магију речи.

Разноврсно и вишесмерно Радовићево дело је испуњено ведрином, неочекиваним почецима и исходима. За аутора недидактичких песама „Тарам“, „Како треба“, „Молба“, „Бумбар“, „Да ли ми верујете“ игра и машта су начин изражавања и упоришна стваралачка тачка. Без жара игре, песма постаје непријатан терет; песма је експеримент, играчка духа – сама игра, као САНГЛ-БАНГЛАНГЛРОД, дивни и страшни брод, који позива на маштање и одгонетање. Игра је у језику као магичном простору знака и звука, у чудним и непознатим речима, у њиховом звучању и „ишчашеном“ значењу: у судару сна и јаве, истине и лажи, форме и садржине и у чистој форми. Играјући се језиком, песник развија сазнајно–интелектуалне снаге деце и њихово конвергентно и дивергентно мишљење, подстиче их на грађење сопствене представе о њиховом окружењу. „Посматрајући децу, животиње, ствари уопште“, каже Д. Огњановић, „он је у игри видео својство које је у стању да сачува детињство од навала грдњи, претњи, савета и других облика односа према деци који су иначе у животу чести, и од којих ни литература о деци и за децу није могла да остане имуна.“

Магичном моћи игре, стварношћу и надстварношћу, сваки пут новом, песник буди и заокупља дечји дух и ропски га везује за себе. Уплиће у њу и самога себе; читалац је његов саиграч. Из обраћања реципијенту без одређеног разлога, необавезно ради свог задовољства; из смешне збрке и досетке, ироније, субверзивности и новог прегруписавања речи, простиличе примамљива нонсенсна песничка форма, какву су започели Родари, Кестнер, Керол, Лир, Милн, Маршак, Чуковски и други европски дечји песници. Нонсенсну игру речима, као посебан вид хумористичке поезије, непостојећи изрази у лексици стандардног језика, обрти, замршене речи и кованице типа шлицизврна, крокодокодил – мали епикурејац доживљава као конзумирање и забаву.

Забавна „жица“ која доноси осећање телесне сласти и задовољење животних зајубица је наглашенија. Игру, у смислу занимања које има као циљ забаву, није могуће одвојити од животне радости. Радовићева поетска реч је драж, служи голој забави и

луксузу. Вешта стилизација и лакоћа уметничке артикулације, алогика и апсурд, алхемија и полифонија гласова, изневеравање или изостављање риме, онде где би она у песми природно била, драшка сензibilитет и ствара шири спектар емоција и пријатна осећања, као што су шврљање по хартији или брчкање у води.

Све је сведено на произвођење смешних ситуација и читаочевог расположења. Живот се посматра кроз ведре наочаре, траже се речи које разглађују. Смех је ненаметљив и маштовит, топал и непатворен; продукт је независне интелектуалне уобразиље, слободне и самосталне риме и дикције. Инклинира духовитим и карикатуралним; граничи се с иронијом и пародијом као суптилним видом књижевне игре. Аутор је несклон хумору који исмева или ошире својом опаком поентом (изузетак је прича о глупом и дебелом миши који је појео своје станиште – сир).

Радовић нема кратковеких стихова или наративних јединица. – Ако сваки песник од детињства носи само једну песму, која му се провлачи кроз његово дело, по којој је препознатљив, онда је то, за њега, песма „Лав“. Бајковита прича о зверињем цару, по степену уметничке оваплоћености и драматичности теме и идеје, ремек-дело је склада и уметности. Од свог бајковитог почетка „Био једном...“, преко рефrena у форми реторичког питања „Какав лав“, који ствара илузију страха, до последњег стиха у шеретском маниру народног приповедача: „Тако било, више пјесме нема“, „Чича Мича, готова је прича“ – мештар доводи до врхунца игру маште, привид и играрију.

Ево целе песме:

Био једном један лав...

Какав лав?

Страшан лав,

Нарогушен и љут сав!

Страшно, страшно!

Не питајте – шта је јео.

Тај је јео шта је хтео

– трамвaj цео

и облака један део!

Страшно, страшно!

Ишао је на три ноге,
гледао је на три ока,
слушао је на три ува...

Страшно, страшно!

Зуби оштри, поглед зао,
он за милост није знао!

Страшно, страшно!
Док га Брана,
једног дана,
није гумом избрисао!

Страшно, страшно!

Гротескна и пародична слика лава са једном ногом мање, трооког и прождрљивог – плод је чуда и смеха, синтезе игре стварности и имагинације, дечје уобразиље и узбуђења. Кад мали сликар избрише гумом из цртанке зверку на три ноге, са три ува и са три ока, разбијена је фама о силном цару. Све се распредило. Остало је само игра и звук; и стварност песме. Страшни лав није застрашујући, већ играчка у Браниним рукама, песма о дететовој замисли лава. Песма веште композиције, неочекиваног краја и устрептале маште, по речима Николе Цветковића, води и заводи читаоце, „негде иза неразмрсивих нити пређе сна и јаве“, онде где се сан и јава сами уплету. Лав је ауторово подругивање безазленом дечјем свету.

Бајковити стихови о зецу „једином на свету“, који се као ни срећа не може ухватити, инкарнација је дечје глади и жеље за чудесним доживљајем света чаролија. Моћном сугестијом, градацијски, анафоричним стиховима, уз опасност осећања монотоније, поређани елементи појачавају дечју пажњу и придобијају читаочево–слушаочево поверење у истинитост онога што се прича, да [овај] зец:

зна да свира
овај зец
зна да плете,
овај зец
ручак кува,
овај зец
кућу мете.

Овај зец
плести уме,
овај зец
жети уме,
овај зец
шити, пити
и француски говорити
– све разуме!
(„Плави зец“)

Радовићев зец није плашљив као у басни: он је лукав, друкчији, модеран, ни налик какве памти дечја књижевност. Читалац о њему има изузетно експресивну представу. Као и „страшни лав“, чист је производ дечје и песникове маште.

Песме Д. Радовића носе мисаони набој. „Тужна песма“, стихови баладичне структуре о судбини мачака, које су жалосно скончали после смрти старе госпође која је изгараја над њима, има подтекст у готованском животу на јастуцима од свиле и кадифе, и у односу родитеља према своме породу. Песма о аристократски негованим мачкама је побуна против лагодног схватања живота и „апологија егзистенцијалних принципа, који су често, мимо човекове воље, утврђени ираисконским законима природе“ (М. Милинковић). – Стихови о дечаку, у песми „Да ли ми верујете“, коме су, услед свакодневног умивања, уши порасле и кожа истањила, најзад се од воде и умивања разболео, исто тако, неслућене су едукативне вредности – не путем васпитне сугестије и умовања, већ игром духа и шалом. Изокренутом стварношћу наопачке, градацијским поређењем, са рефреном као омиљеном ауторовом фигуrom, која одвраћа од буквальног схватања испеваног, а даје стиху интонацију и смотивни набој, песник лако исмева реципијента и поиграва се са утврђеним редом друштвеног живота. Песма о бесмислености умивања је сама игра на рачун немарности према хигијени. Игра се трансформише у збиљу; поетско и морално чине јединство.

Облаковит а не натуштен, намргођен а не мрачан, Радовић је исневао егзалтиране ритмичке јединице које усхићују и величају лепоту и радост живљења. Стихови који славе живот, у којима кипти од милине: „Певати, певати, лепо је певати! / Живети, живети, лепо је живети!“ („Здравица“), плод су разигране творачке маште и силине надахнућа, језички су драгуљ за изговарање, а не за читање.

Радовићева *Вукова азбука* је „венац запретан у ватромету најразличитијих појава поједињих гласова, у сплету њихових

окружења, у низу наизглед неповезаних слика и обиљу могућих асоцијација“ (С. Ж. Марковић); дело је игра са азбуком и поема о лепоти роднога језика на коме смо проплакали и проговорили. *Азбука*, евидентно, није без очигледне педагошке и поетске вредности. Телевизијска серија *На слово, на слово* је маштовита пројекција у којој свако од 30 слова азбуке, својим гласовним склопом и изгледом, доноси неочекивано изокренуту слику, необичне контрасте и представе. Игром уобразиље и духа, речи и слова, синкетизмом гласа и графичке ознаке, сваки писмени знак је на духовит начин организован у речи. Типографски знак Ј овако је илустрован: „Јуче је рођен Стојадин – Столе,/ седамдесет му стопа и две цоле, глава му горе, ноге му доле!.../ Столе мој соколе – много је то/ седамдесет стопа и две цоле!“

Радовићева поезија и проза имају нешто од драмскога рода. Ауторови, пак, драмски текстови стоје у истој поетској равни са осталим жанровима. „Капетан Џон Пиплфокс“, бајка о апсурдним и веселим згодама и незгодама старога морнара на пучини мора са седмоглавим морским чудовиштем – пародија на гусарске комаде и бајке; „Мачак и миш“, трагикомична фарса у којој миш дува колутове дима мачку у очи, презире и омаловажава свог природног непријатеља, и други наслови – почетком, заплетом и расплетом радње, носе обележја најбољих сценских игара.

Песник говори темом, радњом и одсјајем ликова у души детета, у више прилика, мајсторством које није виђено у литератури. Пева и приповеда из угla ироније и алзије, спојем педагогије и поезије, поуке и игре. Максимално редуковање васпитних елемената, суптилна, пародична дидактика („Да ли ми верујете“), персонификација („Поука“) и други видови стилскога израза, дају поезији пренесен смисао који – ако се приђе без дисципилне мисли и осећања – отежава њено разумевање. Антизамајевском педагогијом, друкчијим виђењем едукативног и естетског, својеврсним контраваспитањем, аутор разара код дидактике. Учи децу да мисле и богате своју мисаону апаратуру, да „радозналих очију гледају, да се чуде и да се радују“, уместо да би била образованија и васпитанија. Хуманистички ангажован, учи слободи и лепоти изражавања, разборитости и моћи запажања. Песник ослобађа малог читаоца наслага које су му сметња да се развије у слободног и правог човека; одгаја не дете, него његов књижевни укус. Као „строги педагог слободе“ (Света Лукић), учи да

нема хуманије и ефикасније педагогије од поезије. Радовићева уметност је наук у највишем, неосновачком смислу речи.

Растерећен од комплекса дечјих обавеза и дужности – не губећи из вида основну и најпречу обавезу књижевности: верност својој властитој природи – песник–надпедагог се изборио за литературу ослобођену задатака, по његовим речима, за „поезију која је постала игра“. – Заправо је он, на својим плећима, изнео тешко бреме растерећења књижевности од поуке.

Одбром предмета и појава из дечјег окружења, или света животиња и инсеката, методом поступности и систематичности, аналогијом, супротстављањем и исмевањем, аутор изазива у читаоцу асоцијације и размишљања, упућује га на животне истине. Поука је, међутим, сведена на игру као највишу поезију и филозофију детињства; игра је атрактивно едукативни потенцијал и „начин да се савременијим средствима дође до неке слике или мудрости“. Из његових стихова се, често, крије далеко озбиљнија игра. Маштом увлачи у магијски свет речи, анимира на изговарање стихова и на разне врсте покрета; заноси и мобилише читаочеве виталне и спонтане могућности. Песник властитим делом негира препознатљиву условљеност игре постављеним циљевима.

Било би, послужимо се Скерлићевим речима изговореним поводом Змаја, недостојно песника и човека, затворити очи пред Радовићевим манама и ћутке прећи преко њих. Наиме, ни аутор „Плавог зeca“ није живео у вакууму и изван времена. У песниковом опусу се нађе нешто што засмета и умањује: интелектуалност, маниризам, склоност нарацији, сентименталност, мелодраматичност, претеривање, играрија, неуспешност у експериментисању. За аутора „Да ли ми верујете“, карактеристична је, у извесној мери, експлоатација једне слике, прикривање унутрашње празнине кишом речи која запахњује својим семантичким апелом. Дело није имало на негативности које га чине сувим и хладним. Као вешт мајстор, Радовић је задовољавао потребе најшире г књижевног тржишта; писао је конкретним поводом, по наруџбини за хитне потребе. Обраћао се дечјој свести а не детету, разуму а не емоцијама.

Радовић је баштинио песничко наслеђе, и узори су препознатљиви. Змајева *Певаница* му је била као *Свето писмо*, а и збирке енглеских и руских нонсенсних песника држао је за свете књиге.

Док је, међутим, утицај једних песника на друге учинио да буду међусобно презадужени, њему се најмање може оспорити признање надареног и самосвојног креатора. Он је значајна и делотворна књижевна појава, нов уметник, у смислу израза самога себе, независан од својих претходника и од савременика. – Угледање на Змаја, није значило враћање аутору, већ исправљање његовог пута – крупан искорак изнад просека који влада у литератури нашега доба.

Носилац главне струје модерне уметности, у пуном смислу учитељ лепе књижевности, Радовић поводи за собом талас песника који, по доминантним карактеристикама свога дела, друкчијим својим усмерењем, чине сам врх модерног песништва: Лукић, Ршумовић, Данојлић, Витезовић, Зубац, Ного, В. Стојиљковић, Одаловић, Радуловић и дуги низ других. Колико год се удаљавали од њега, садржајно и уметнички богатили и унапређивали властиту поетску реч – они не губе из вида постављену учитељеву играву и имагинативну поетику. Радовићевска поетска струја није само привлачила писце себи, него, казао би Емерсон, њима самима. Није се наметао, него ослобађао и развијао у другима самосталност и независност. Стога није сигурно да су, као у Змајевом примеру, његова школа и његов таленат произвели недостојне настављаче, песнике без успеха у калемљењу и пресликовању слика и метафора из збирки *Поштovanа део* и *Смешине речи*.

Обучен, способан, непрорачунат, Радовић је рашчистио са сентиментално–демагошким односом и са књижевношћу утемељеној на принципима текуће прагматике; раскинуо је са лажним естетизирањем, упевавањем дидактике и превазиђеним идеалом трагичне и архаичне педагогије. Необиман опсег друкчијих садржина, ритма, акцента и речника, значио је супротстављање снажној Змајевој традицији. Песме које спадају у ужи избор уметничких дела, које се памте и певају: најлепше испевана песма о мачки која није знала да ли је уловљеног миша прогутала или није, „Кад је био мрак“; песма о паду заспале звезде у летњој ноћи, од које златари праве деци сјајну златну дугмад, „Звезде“; песма „Поука“, алузија на радознато дете; дивни стихови у песмама: „Деца воле“, „Смешине речи“, „Јесења песма“, „Бумбар“ и друге песме о животној радости, рађању и лепоти; потом, приче које погађају у срце ствари: „Прича за Гордану“, „Зашто деца чакају нос“, „Бркови“, „Крокодокодил“, „Бели мишеви“,

„Прича о малом прсту“ – поетске су грађевине јасног плана, са ослонцем и осовином. – „Прича о незахвалном мишу“ – у којој је гладан и мршав миш нашао на тавану комад сира, начинио у њему себи станиште, и где се, пошто је сир понестао, нашла мачка, а он побегао у ципелу („И ето га и сада тамо. Ту кућу ваљда неће појести“) – архитектура је која не оставља могућност да се помери или дода неки поетски детаљ, и образац дела које нуди читање на више нивоа сложености. Друкчије вертикалне димензије, високе отмености и формалног савршенства, Радовићево дело, прихватљиво и малом и одраслом, размиче границе стваралачке моћи и мења профил литеатуре. – Њиме је проглашена и афирмисана српска школа модерног певања за децу.

Дело Д. Радовића иде у ред језичких најреализованијих. Језик је ауторова музика и градитељски материјал његове песничке куће. Стилска прилагодљивост посебном читалачком профилу огледа се у структури, композицији, лексици и изразу алузивног или затвореног облика, пренесеног или буквально правог значења; у непохабаним речима, артизму и непознатим могућностима језичке употребе. Устрајни песников рад се рефлектује у узимању лексеме логичке вредности, речи саопштавалачке и разумљиве, емоционално уобличене и оплемењене. Једноставност и краткоћа, као знак мере и финог укуса, економично, збирно и лаконско изражавање, композициона збијеност, редукција до синтаксичког минимума, неретко уникатна комбинација речи, ауторов осећај да између више речи нађе ону која има виши коефицијент афективности и емоционалну изразитост – дају стилу блесак сјаја чеховљевског бисера. Песник се не разбације речима и фигурама, исказује се у строго гномској форми, или у облику максиме. Од искушења лепих речи и китњастих фраза, бранио се непричљивошћу, суждржаношћу и прећуткивањем као стилским елементима који, у емоционалној конгруенцији са речима, имају своју звучну и временску димензију говора. Полазећи од доказане чињенице да дете прима текст емоцијом, мање разумом, песник, истовремено, посеже за глосаријумом помереног и алузивног значења.

Радовић гради стих маштовитошћу слике, богатом лирском слојевитошћу, спонтаношћу версификације и дражима игре. Квалитет, распоред акцената, метрика, еуритмичност, интендирају стих дајући му естетску драж. Реч је у полифонији гласова, у складном и хармоничном тону; у њеном брују, путу и топоту.

Потаже на експресивност и разуђеност ритмике која увлачи у магијски свет звучаша речи, гласова и писмена. Складни стихови, којима се пушта на вољу звучној игри, неухватљивог значења, „Тарам барам беца...“, мелодиозношћу својом одговарају интелекту двогодишњег детета, за кога реч није вербални систем, нити има вредност на значењу, већ изражава оно што се теже може именовати. Таласава мелодиозност и фина звучност стиха, уздижу поезију на виши степен остварења. Песников стил, приземљен или узвишен, са осећањем за меру, склад и фину култивисаност, револуционише и уздрмава језик као основни поетски медиј.

Радовић је писац који проницљивошћу, неодољивошћу и зависном уметничком самодисциплином, уноси у књижевност нову осетљивост, нове мисли и схватања, друкчије естетичке погледе и становишта. Истински поетски елементи, симбиоза интелекта, маште, забаве и безбрижности, достижу до самих врхунаца ововековне уметничке литературе. Збирком *Поштовања деце* досегнута је врхунска тежња и изазван, рекло би се, прави књижевни земљотрес.

Песник–мислилац, „неумољиви логичар“, пародичар и сатиричар, један можда од најснажнијих и најдуховитијих савремених уметника, Д. Радовић проширује литературу у тематско формалном погледу и установљава чвршће скале њене вредности. Он је најдаље помакао казаљку на нашем дечјем књижевном часовнику.

Прихваћено, превођено, овенчано почасном дипломом Међународне организације за децу књижевност „Ханс Кристијан Андерсен“, Радовићево дело улази у ризницу европске и светске књижевности.

Мирољуб Антић

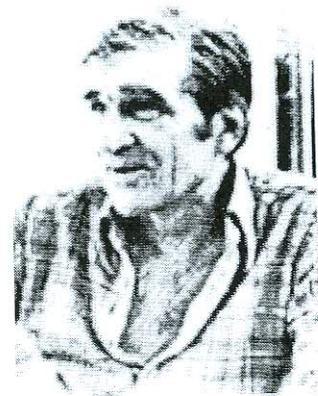
Војвођански песник Мирољуб Антић (1932–1986) је, у извесном смислу, јединствена и самосвојна стваралачка појава. Сасвим близак деци и тзв. омладинском добу, одраслима у исти мањ, он власником делом испуњава празнину која се осећала у љубавној поезији, као најлепшој и најдирљивијој лирици. И његова поезија, у свом најбољем издању, својеврсна је потврда тезе о ваљаној литератури која не познаје границе.

Антић није чист дечји писац, иако је мисао о поетској речи за младе у њему живела од почетка његове уметничке активности. Међутим, у очима најшире гчитатељства и књижевне критике, Антић ужива углед песника који прокламује српску школу модерног певања и једног од стубова носача који држи нашу дечју литературу. Он је у размаку од три деценије, окушајући се и у другим облицима уметничког израза, објавио већи број дечјих књига.

И чесни песник наше књижевности, „шеф“ нашег модернизма, изашао је испод чика Змајјовиног и окриља осредњих стваралаца. У првим његовим стиховима осећа се подавање туђим утицајима, несигурност и компромис својствен песницима-аматерима. Неизбегавање моралних импликација и књижевне тенденције, одсуство дубљег и сложенијег понирања у мотив, литерарна су обележја његовог првенца *Насмејани свет* (1955). И доцније, песник се не ослобађа интенционалности: резонер је и дидактичар који апострофира дечју непослушност и родитељски однос према свом породу – али далеко од досадних морализатора и информатора, чији текстови не искачу изван уштогљене књижевне педагогије.

Непритиснут стегом патријархалног морала, растеренећен песничких табуа, Антић се отреса туђих утицаја и искушења дидактике и социологизма који су, упркос Радовићеве поезије, имали своје неизоставно место у песничком стварању. Одваживши се да припада новој естетици и вредносним мерилима која револуционишу ову грану литературе, песник за своју тему узима љубав, и то ћачку љубав, теме које су се ранији писци саблажњавали и од ње бежали главом без обзира. Централни мотив свеукупне његове уметности је љубав – не само као највиши квалитет живота, у њеном најширем смислу речи, него и у смислу емотивног осећања заснованог на узајамној привлачности и додиру супротног пола. – Јубав је први глас у његовој поезији.

Лепота почетничке љубави, наивне и непатворене, поље је ауторовог деловања и његова симпатија. Сигуран у себе и свој

песнички свет, Антић је спонтаним нагоном, тзв. емоционалним шоком, проговорио о буђењу дечје душе и драми унутрашњег превирања пубертетске грознице, без завијања и замуцкивања, јасно и отворено.

Јединствен антологијски циклус метафоричног наслова *Плави чуперак* (1965) голица еротски интонираном речи о тек стасалим дечацима и девојчицама, девојчурцима и деранима, о њиховим удварањима и потајним љубавима. *Плави чуперак* је звездана прича о затеченим девојчицама са кикама и луткама, и дечацима у чијим се срцима, уместо кликера у цеповима, „котрљају по два топла и насмејана ока“. То је лирска драма о преобразују детинства у младост, о тајним шапутањима и сањарењима, и о стидним и сметеним изрицањима првих симпатија – поезија помаљања величанствене и чудесно блиставе прве љубави. Функционално распоређене песничке скупине: „Хиљаду нових звезда“, „Кад би јастуци проговорили“, „...А онда љубав“, доџаравају лирско узбуђење и сложено стање духа у коме је све другачије, испретурано и усковитлано. Тинејџерска грозница, осећање да у глави нешто тутњи и ври, безграница срамежљивост – сам чин љубави што надјачава школске обавезе, игру и несташилуке – сунтилно су изражени језиком љубави. Збирка погођеног симбола прве луке љубави, одсејј је немира и љубоморе са свим њеним манифестијама смущености, пометње, колебљивости и збрке.

Књигу о шетњи удвоје и првој љубави – која је блеснула у свом сјају и остварила највећи песнички успех, красе плаветни стихови о Сањином прамену које усељеном у тихи и безбрижни живот мирног дечака. Смењивањем статичких и динамичких мотива, мирно и природно, насликан је јунак са плавим чуперком у мислима, који је помешао у себи „роткве и ромбоиде“, „ноте и пирамиде“, „лептирове и градове“, „спортиве и ручне радове“, „гронско биље и старе Грке“. Ненадмашни стихови о прамену који је обузео цело дечаково биће:

...
Видећеш шта – кад једног дана
чуперак нечије косе туђе
мало у твоју главу уђе,
па се умудриш,
удрвениш,
па мало – мало па... поцрвениш

...
на се мучини,
на учиш – а све којешта учиши.

Сад види шта је чуперак плави
kad ti се данима мота по глави
на од дечака правог јунака,
направи туњавка и неспретњака.

(„Плави чуперак“)

– апотеоза су немира прве наклоности, манифест љубави и заноса, и ода ђачкога доба.

Разапет између жеље да одрасте и нагона да закорачи у свет са друге стране скамија, Антићев протагонист је пун немира, усамљен, закопчан и збуњен, наспрот Ђопићевом дечаку, својеглавом и нарогашеном према девојчицама.

Прва љубав је доба путања и сањарења, време корзоа и самоће коју чине две ћутње. Збуњени дечаци и девојчице споразумевају се погледима и „зажагреним образима“, говоре у себи оно што би једно другом желели да саопште. Ђутање је израз љубавних немира и тајна „великог детињства“, када се упознаје душевна структура самога себе и налази своје ја у односу на друго ја. Непознато происходи из немира чула и жара тела и срца, која трепере као листови дрвећа на поветарцу; загонетка је у ономе што се жели и што се сања. „Први танго“ је метафора прве игре у животу и опроштаја од школских клупа, корак на путу младости као реке у коју ваља упловити слободно и без страха: она је Антићева програмска песма. „Плава звезда“ је вечно трагање за идеалом и будуће сећање о људској срећи и звезди која негде сја и чека, и без које је живот празан и неосветљен као небо без сазвежђа.

Мистерију првих љубавних немира, међусобно шапутање, шуширење и ћућорење, велико детињство које се поздравља са младошћу, разапињање између безбрижних година и младости – сукоб генерација и неумитност мене, глификују *Шашава књига* (1972) и роман *Степените сіргаха* (1978).

Песник амбивалентног бића, које невештим корацима улази у први живот, изнедрио је бриљантне стихове о деци суоченој са животном збиљом и голим опстанком. Познавалац духа и менталитета Рома, у *Гаравом сокаку* (1973), свежим метафорама и

несвеченом реториком, приближио је читаоцу трагику и романтику једног национа; сучелио га је са циганским искушењима оскудице, потуцања и жилаве борбе за опстанак; са муком и тугом, али и њиховом надом и сном о топлијем сутра.

Уметник особене мотивске усмерености, полетних и узбудљивих стихова о младости и патњи прве љубави, упоредо богати форму уметничког израза. Буђење и пупољење осећања, љубав што пуца, цвета и буја, мотив, у формалном погледу ни од кога украден, захтевали су дух дечјег жаргона и ритам саобраћен садржини песме, непоновљивост и инвентивност метафоре, сликовит и исповедан тон, речју, нов начин саобраћаја са адресатом.

Урањајући у деликатне међусобне односе младих и унутарњи преврат, песник-психолог се обраћа читаоцу другарски, саговорнички и поверљивим гласом. Маниром фамилијарног израза, води дијалог с њиме на равној нози, без самозаварања и неповерења. Из сценичности његове поезије, каже В. Миларић, настаје слушаочева илузија да разговара са песником и осећај слушаоца да песник „говори баш његове речи“.

Атмосфера близкости постигнута је природним, нетраженим и неисфорсираним стихом, покровитељским и интимним односом према детету. Топлим родитељским речима аутор успоставља директан контакт, отклањајући „неверицу“ на кому се темељи свет уметничког дела. „Моје песме нису песме, него писма свакоме од вас“, писао је уметник несводивог дијапазона емоција.

Аутор „Тајне“, „О кому причамо док шетамо“, „После детињства“, несумњиво је повисио књижевни израз. Али исповедни, дијалошки стил и стих који не подлеже стандардима версификације, не увек широк и пробран, нити естетички зрео, не доприноси свакад учешћу у уметничком доживљају. У искричавом и полетном изразу, налоде се, чисто у равни стила, неравнине, разливености и прозаизми. Видне су слабости у архитектоници и композицији, затим сувопарне метафоре, невођење рачуна о мелодичности, немарење за уметнички израз. Ваља рећи и то да Антићево дело није целовито и поетски преврело. Песник „великог детињства“, по Андрићевим речима „мучних и неблагородних година, првих младеначких болова и несналажења“, склон је сентиментализму, театралности и пјететичности, хиперболи и механичком римовању; не уздржава се са резонерства. Приснији апострофима: „рођени моји“, „јунаци“, „дечаци“, „девојчице“, издаје се као интимни пријатељ који младима,

у часу њихових првих разочарења, „поезијом брише сузе“. Врло често, отворено приступа мотиву са његове хумане стране.

Опседнут чулном љубављу, буђењем и разлиставањем осећања клинаца и клинцева, њиховим еротским наносима и таласима, песник је на младе деловао запаљујуће. Радознало завирујући у дечји притајени либидо, у Ерос анђеоске љубави и забрањену зону интимитета, песник–запаљеник није прекорачио у сферу порнографије, каже Д. Огњановић. Сачувана је потребна уметничка мера, песнички чин није доведен у питање и деца се не првене и не снебивају док читају стихове.

Са слухом за светске постмодернистичке покрете и уклањања табуа, естетским квалитетима и лепотом малих дечјих страдања, отвореношћу и демократичношћу, аутор *Плавог чуттерка* је допринео афирмацији и јаснијој физиономији дечје љубавне поезије, као срећно одабраног изражajнопоетског медија. Продор од традиционалне тематике ка безазленој плотској љубави деце на измаку детињства, широм отварање врата продору еротског, својеврстан је изазвани текtonски потрес у српској дечјој књижевности.

Инспирисан природним променама метаморфозе душе и тела, емотивним богатством доба преадолесценције и адолосценције, нескривеним емоцијама и лепотом чисте љубави, Антић се ставља на чело новог песничког покрета, и проглашава себе родоначелником љубавне дечје поезије и еротике. Заузевши важну тачку на оси историје српске дечје литературе, само њено слеме, он је селективно деловао у великом кругу стваралаца и обогатио песничку феноменологију детињства и поетику младих.

Директан и заводљив, модеран у темпоралном, естетском и аксиолошком смислу, М. Антић, заједно са Змајем, Д. Максимовић, Б. Ђопићем, Д. Радовићем, Љ. Ршумовићем, можда и са још неколицином, улази у звездано коло српских дечјих песника.

Квалитативан помак

Писци сличног менталног склопа и извornog доживљаја детињства траже свој пут; захваћен је шири круг мотива који употребују мозаички дискурс књижевности; своје место нашла је и поетска материја свезана у круте ланце науке – партизанска борба и жуђени идеал слободе су дежурна тема.

Акценат се ставља на уверљивост изнесеног, а не на спољашње подударање дела са датим чињеницама. Радња је оживљена очуђујућом маштовитошћу и поступком који има драмскога и представнисти. Писац у неколико потеза, одједанпут, износи цео лик, као да је жив. Артефакт конгруентне моралне и естетске вредности, дело хумором зачињено, пуно љубави и доброте – лековито у добром значењу речи – нуди леп и необичан лирски доживљај.

Поезија је гипкија, модернија, иенапрегнута дидактиком; освајају читаоца разуздана разиграност, игра самогласника, виц и цака. Бујица јаких и плахих речи, као у народног песника, чине стил хучним.

Свештеник НИКОЛА ДРЕНОВАЦ (1907–1996), збирком песама *Рођендан* (1955), наступа када се дечја литература, метафорички и математички говорећи, попела с квадрата на куб. Започео је несамостално, бајковито буколичким стиховима, под видним утицајем народне књижевности и уплива Змајеве поетике. Као и многи, којима је епигонство обележје, он се придружује песницима који јатомице хрле да речју засмеју и поуком на препад заскоче.

Корак по корак, са усвајањем ширег спектра мотива, заокретом ка необичном, на игри и парадоксу заснованом стваралаштву – уздизао се Дреновчев лик песника. Ако с актуелног књижевног схватања његове прве песме не доносе друкчији доживљај детињства, нити искорачују из романтично–идилично–наивне уметничке продукције – ауторови потоњи стихови: *Баши весељаши* (1973), *Враголије* (1973), *Чудна чуда* (1976), *Веселе машинарије за децу и старије* (1977), *Добар дан радости* (1983) носе примесе новаторског и модернистичког песничког пута.

Песник налази омиљене теме које нуде чулне сензације. Распон уочених садржаја иде од светлости боја, звука и бруја природе, домаћих и дивљих животиња као невиног и чистог света, преко детињства у његовом најширем појму, до аутомобила и мириза бензинских октана, и несабрјиво обиље мотива. Утемељена на чисто лирско–игривом ткачком разбоју и широко смишљеној тематици, песникова враголаста реч лако налази пут до веселе дечје природе.

обраде, необичним темпом, благонаклоношћу, духовитом поентом: у поезији склоношћу ка наративном песничком стилу, а у прози ка лирици и тишини, остварен је приближан склад између поезије и живота.

Не може се, при свему, рећи да у делу аутора *Великог дворишића* и *Вештењаче* нема наноса моралне филозофије и призвука поуке. Но, његов опус не налази смисао у усмешавању ка људском сазнању, потврди чињеница, афирмацији или негацији вредности. Удаљавање од дидактичког схематизма, немешање у приповедање да би поучио, чување од захтева и савета који би, како је рекао, долазили споља, ма како били добронамерни, примарно је песниково начело.

Као песник који носи ореол барда српске књижевности, Раичковић усаглашава уметничко дејство и тежину мисли, нагиње естетској равнотежи и когнитивности равној поетском циљу. Његово стваралаштво тежи бићу поезије: мудrosti без мудровања, анализи без ситничавости, уметности без разметања. И када подбаци у могућности да топлим сликама и хуманим порукама изазове машту и осећајност, порука је на оној плодној граници између уметности и филозофије. Лишено лирске дидактичности, његово остварење је најближе самосвојном циљу – задовољењу некористоносних културних потреба.

Раичковићево дело, које је у часу свога појављивања деловало снагом васпитног примера, једна је од целовитијих, дубљих и садржајнијих књига српске књижевности за младе. Прожета поетском традицијом и модерном имагинацијом, уједначених молских тонова, без видних пукотина и недоследности, његова поезија и проза ревелира сензомоторни свет који налази одјека код хипотетичких читалаца.

Григор Вitez

Стваралац особите песничке индивидуалности, Григор Вitez (1911–1966), један је од корифеја јужнословенских књижевности за децу и младе. О Витезу, по општој оцени једном од најбољих Змајевих настављача, изрекли су позитиван критички суд Д. Цвitan, И. Залар, Х. Гахмишчић, М. Црнковић, В. Миларић, Д. Огњановић, И. Шоп, М. Пражкић, З. Турјачанин и С. Обрадовић.

Вitez је, после завршене Учитељске школе у Пакрацу, учио и васпитавао ђаке, а потом се бавио уредничким пословима, писао и преводио са руског, словеначког и француског језика. За релативно кратко време песничког стажа објавио је, без тзв. слабих места, пада квалитета или понављања, збирке песама: *Прејелица* (1956), *Стю вукова и друге пјесме за децу* (1957), *Как би дрвеће ходало* (1959), *Једног јутара у гају* (1961), *Хватајиће ловова* (1964) и друге. Публиковао је маштовито–шаљиву модерну прозу *Бајка о длиненој птици и друге бајке и приче* (1965), као и поетске загонетке и сликовнице.

Уметник који је држао до естетске речи – што показује занемарљив број осредњих стихова или циклуса песама – свеобухватан и сугестиван, трасирао је пут савременој литератури и оснажио нови правац стварања, иако није иноватор у смислу авангардне и екстремне поетике лудизма и каламбура. Са списатељским умећем и карактеристичним римованим двостихом аутора *Стю вукова*, уследио је другачији распоред карата и наступио нови период – у хрватској књижевности, као интегралним делом бивших књижевности југословенских народа – означен као „Вitezово доба“. Неспорно, и у најселективнијем именослову песника, уметник је који заузима једно од чељних места.

Вitez мањом пева о оном што је традиционално познато у литератури. Лепезу мотива чини сеоско детињство, село и народни живот, деца у разноврсним приликама, ведрина, хумор, игра речима. Рат је, као и за ствараоце његовог нараштаја, незаобилазна тема. Потекао са села, опевао је реално и топло доживљене слике природе, њен раскошни колорит, сазвучја и звук. Штавише, био је интимно везан сваком жилицом свога бића за свој завичај, за све што у њему расте, цвета, хода или лети. Писао је: „Ја тачно знам изнад којих чвива моја шева вије своју јутарњу пјесму, у којој ливади шуми мој храст.“ У песниковом свету, шареном као дечја сликовница, продуховљеним асоцијативним мотивима, у старинском или новом аранжману, издваја се чисто детињство, пуно радости и

безбрижности. Стваралачке подстицаје и тематску заокупљеност налазио је примарно у властитом дечаштву. – „Највећи утицај на моје писање за дјецу“, рекао је, „има, у првом реду, моје детињство, природа и доживљене слике мог завичаја, а онда мој рад с дјецом у разреду, моја кћеркица Олгица, народне приче, пјесме и загонетке, те путеви и успјеси значајних пјесника који су писали за дјецу.“

Родни лик природе по годишњим добима, мирисима и бојама, као старији песници, или нама блиски Ђ. Максимовић, М. Тешић, Ђ. Ерић и други, доживљавао је дубоко романтичарски. Одан сунцу, плаветнилу, зеленилу, разноврсном цвећу, жубору воде и шумским становницима без којих је природа нёма и пуста, ствара поезију раскошног облика и боја, распевану и разиграну, осећајне истанчаности, дечјег чаврљања и сете. Називи песничких дела *Препелница, Једноћ јутара у џају, Каф би дрвеће ходало, Из бруда плава* (1961), или појединачни стихови у песмама „Шевина јутарња пјесма“, „Залазак сунца“, „Какве је боје поток“ знак су ауторове посвећености и осмишљене садржине. У песми, на пример, „Курир и шума“, јунак извршава ратне задатке, али не скреће поглед од шумске раскоши.

Вitezово дело одише свежином, сликовитошћу, лиричношћу, игром боја и музикалношћу. Пулсира у њему живот као истинска колевка поезије. Сликовитост форме, чистота музике, обиље глагола који доцаравају пој и метеж птичјег цвркута, „Птичују пјеванку“ чине звучном сликовницом, правим птичјим концертотом. Спрега звуковног израза и значења, мелодичност, ритмичност, акцентуација, асонанца и ономатопеја којим се постиже максимална емоционалност – демонстрирају богатство језика као звучну слику и поетску пројекцију игре.

Погодне метричко–ритмичке структуре, складног односа међу деловима, натопљена лириком, мелодијом и ритмом као душом стиха и другим музичким својствима – поезија Г. Вitezова, природно, нуди могућност музичког компоновања. Варирање гласова, равномерно понављање, одступање, имитирање звука из природе, ритмичка артикулација, воде игри која подстиче ноге на скакућање. У песмама „Прсти“, „Тко ће с нама у шумицу“, „Свадили се миши“, „Из бруда плава“ – ври од досетки које побуђују на хумор, плене и изненађују. Позив на радозналост, мудрост, манитање и каламбур, без границе је и краја. У песми „О једном будилнику и једном сусједу“ свакој речи је нађен поетски еквивалент: петао – Будидан,

во – Возикола, крава – Паситрава, свиња – Пољеруј, ковач – Удрикуј, ђак – Гутајслова, голуб – Гукнискрова, тракториста – Орисиј, кројач – Кројишиј, бријач – Шишајбриј, пастир – Гонистадо...

Поетика игре која се испољава у свим формама, блиско кореспондира с разбрајалицама и брзалицама. Поремећеном логиком и редом ствари, неочекиваним сликама, уметник дете разведрава и с њиме се забавља, позива га, по угледу на народног певача, на знатижељу и откривање света. *Препелница и Сто вукова*, као остварења која задовољавају висока мерила естетичког, чисти су продукт игре и имагинације.

Инвентивно дело обавијено хуморном ауром, забавља и нагони на каламбуричан смех (круг песама „На бјелом пољу редари“); стихови у духовито шаљивом тону: риба лежи, птица плива, сунце се гаси водом, зрна грожђа су велика као бундева, магла се може прести као вуна – модел су природног ионсенсног хумора. У песмама радовићевске врсте: „Зар ми не верујете“ и „Крава чита новине“, штедро су расипан смех и забава.

„Како живи Антунтун“ је од непревазиђених креатура игриво–ведре оптике. Дечак Антунтун, замлата и шерет–будала, наопаким и нелогичним понашањем, доводи до провале смеха. Обриси народних пошалица, уз друге поетске особености, донели су овој песми широку популарност.

„Сто вукова“, насловна песма истоимене стихозбирке, највише је приближена визији природе детињства; песма је која погађа у срце дечју психологију страха и преувеличавања. Дечја бојазан од какве опасности, страх као посебна психолошко–социјолошка категорија, мрак који покреће машту, наивна дечја измишљања и „заобилажења истине“, једна је од Вitezових – привилегованих тема“. Дело које за подлогу има причу о страху у коме су велике очи, тоном за октаву више од његових најбољих стихова, прича је о дечаку који је, зашав дубље у шуму, и обузет опасношћу од звери – видео сто зубатих вукова:

– Видех, људи, сто вукова!
Зуби страшни
Очи сјају
Па урлају
Завијају...

На разложне примедбе родитеља – да је било „равно сто“ курјака, Јова предимензионирани број смањује на – два. А са умањењем броја звери: „Ма ни два их није било! / То се теби само снило“, и његовим признањем:

–Видео сам:
Нешто шумну,
Нешто шмугну,
Шума тамна, не видиш –
Може бити
Шумну
Шмугну
Повелки миш...
–Ал ја сам им штропот чуо!
Нешто тамно пројурило.
Вујјега је рода било...
–Сигурно је био миш.
Црни миш,
Или ниш'...
...

– хумор расте до највише висине.

Мотивом преузетим из фолклора, песник извргава духовитом подсмеху дечју хвалисавост и лаж, чини дечју машту смешном и провидном. „Прикривањем страха од шушња, безазленог покретача“, каже Д. Огњановић о песми накарадних дечјих жеља и склоности, „дечачић [...] као штит од постићења, користи лаж да би прибавио ауторитет одважности. У суочавању са искусном свешћу, заменом изазивача страха, он користи досетку, али је на редукован начин наивно обеснажује.“ – „Сто вукова“ је, ван сваке сумње, од песама велике изражајне снаге и поетске лепоте.

Изразита је ауторова љубав према простодушном понашању детета, његовом животу и окружењу. Дете је насликано природно, са свим његовим особинама и на свим узрастима. Синтеза модерног и народног, особено виђење света, стих који задобија топлином и ритмом, доносе читаоцу задовољство. Поезија помало са ћаком аромом, павикава на лепо изговорену реч, негује смисао за сликовит и метафоричан израз. Песник младе анимира стихом на физичку игру и богати њихове асоцијације; игром–обртом, обрнутом координацијом ствари по обрасцу: грабљење мрака лонцем, крава музе бабу, со је слатка а шећер слан – нарушава устаљени поредак, забавља и до суза наслеје. Саобраћа и разминиља у равни малог

реципијента и парадоксалног виђења света, лаким и мелодичним стиховима, који носе у себи игривост народних умотворина. Најближи је девојчици или малишану узраста пре поласка у школу као времену игре.

Песничка књига *Кад би дрвеће ходало* задовољава укусе корисника различитог узраста и зрелости. Критичареву интерпретацију заслужује репрезентативно класична песма достојна насловне збирке „Кад би дрвеће ходало“, у којој је узета тема природе, не као статичан, већ динамичан мотив. Кад би се, вели аутор, засађено дрвеће и сва флора, неким чудом, покренули, на Земљи би настало хаос и пометња, што би све то било јако забавно. Слике које, по богатству имагинације, лиричности и миришу природе, сустижу једна другу, заокупљају читаочеву енергију и интелект, нагоне на размишљање и домишиљање, на маштање и небројане претпоставке; извире из њих топлина и лирска чистота, смиреност и непосредност. Врхунац песничке снаге и изразито реалистичко хуманистичка поента – зарад које је, стиче се утисак, песма и састављена – у стиховима је дечје доброте, племенитости и другарства. Песничка игра се претвара у збиљу. Несебичност и доброта јунака гради крај песме дубоко људским и поетски ефектним: „Кад би дрвеће ходало, / Ја бих писао наранџи са југа/ Да дође код мог болесног друга“.

Вitezова књижевна реч, која провоцира и подстиче на размишљање и уобразљу, припада нехотичној поезији. И кад је ненаметљиво поучна и носи уметнички квалитет, поука није изван структуре слике. Истина, нема естетичког дела без критичког односа и ауторових испољавања, колико и његових осећања. Песников аутентичан глас, међутим, исказује се у неутраланизовању дидактике, у структури и сликама које надвладавају поруку, у поенти казаној успутно. Вitez песник, песник–учитељ пун знања и препун врлина, не окреће песничку кабаницу према ветру, не упреже стих у практичне циљеве. Богата и лена песма, ведре имагинације и артифицијелности, поучава истином и лепотом, а не према неком васпитном обрасцу.

Не мању одговорност, видели смо, аутор показује за звук, реч и књижевну структуру; опонаша раскошним језиком распевање, акустичке, визуелне и друге доживљајне представе. Реч маштом окрилаћена има своју дуну и дух, пријања за дечји узраст и лако се

претвара у песму; нема непоетских исказа. Уметник открива вредност језика, његову сликовитост, експресивност, ритмичност, лексичко и стилско богатство.

Вitezов пиктуралан стих, слободан, природан, ненаштимован, спој је традиционалног и савременог. Уметник је у народној поезији налазио рудник поетског блага. Напајајући се богатством њене језичке грађе и свежином стила и духа, стапа лирично са усменом књижевном речи. Снагом пучкога генија, усавршава и оплемењује сазвучја народне речи „као што се оплемењује дивље воће“. Лирска усмена песма имала је нарочит утицај на аутора. Његова поезија, неретко, оставља утисак као да је од бројалица, брзалица и игривих стихова, или других прозних врста. Загонетка—песма омиљена је форма која открива скривени лик света који дете окружује и која развија у њему домишљатост („Три дједа“, „Дјед броји златнике“, „Златна кошница“). Зацело је сјајна песма о неухватљивости лепоте „Жар птица“ инспирирана народном успаванком и бајком о истоименој птици.

Вitez је јасан и разумљив детету; писао је с лакоћом до које се долази најтеже у стилском изразу.

Поезију оплемењене једноставности карактеришу животна идила, бајковитост и лепота света. Претеже у њој дескрипција, нарација и лирска сликовитост. У особеном виђењу, јаким и незаборавним сликама и стихованим везовима (песме: „Најљепша боја“, „Какве је боје поток“), засењују живописне боје. – „Шевина јутарња пјесма“, „Једног јутра у гају“, „Препелица“, од најлепших и уметнички снажнијих стихова о птицама, доживљавају се чујно и визуелно. Љубав према сунцу, небеском плаветнилу и висини, испољена је сугестивним песничким сликама. „Добија се утисак“, каже З. Турјачанин, „да Вitez умјесто сликарске четкице користи визуелну палету ријечи, настављајући тако, другим изражајним средствима, да се бави сликовношћу која је представљала креативни изазов његове младости.“

Песнику, чије име носи естетску ноту и творачки сјај, отворио се „сезам“ дечјег виђења живота. Час лагани, час разиграни и лепиршави стихови, „јата–жар птица које пролијећу свјетом и просипају свјетлост и злато поезије и љубави“ (Велимир Милошевић), нуде снажан естетски доживљај и одјекују после читања.

Поимајући поезију као детињство, Вitez негује реализам који нуди објективну фiktивност, померене и удвојене линије. Прелаз

прага реалности, напуштање стварности, кореспондира с унутрашњим, субјективно–емоционалним читаочевим светом.

Потпунији и изграђенији стваралац, песничка фигура ранга и значаја Д. Максимовић, Б. Ђопића, Д. Лукића, Вitez удахњује књижевности нови живот, придржује се невеликом броју уметника који су, акордима друкчије наштимованим лирским инструментом, зауставили пад квалитета и једноличност ритма и риме. – Везан за традицију, Вitez пева друкчије о темама о којима се певало, не одолевши докраја песничким узорима као што су: Змај, Тарталја, Ђопић. Ауторова сродност је посебно видљива са Максимовићевом, с тим што су између њих двоје увек карактеристичније постојеће разлике него сличности.

Следбеници

Ослобођен схеме и калкулације, писац разапиње платно и слика у велиkim метафорама. Импресионира смисао за реалистичко изношење призора и згушења драматика, која даје радњи и ликовима неодољиву унутарњу логику.

Све што је виђено, спонтано је изливено на страницама књига. Традиционални мотиви, детињство које има своје трагичне тренутке – опустошена младост, чаплиновска туга и потиштеност, слике неправде које до бола вређају невино биће, страх који нагриза душу – све мање се уклапају у дух сензибилитета поезије младих. Гравитација актуелног политичког тренутка, певање и приповедање о партизанској борби, херојима и куршумима, гурали су књижевност у плитку и програмску уметност. У мизансцен се уводе и личности из раније историје.

Мисао и сугестија нису небитни додатак; увек се захтева више но што књижевност по својој природи може да функционише и ефективно да поднесе; као да се тражи спас у обавезној поенти и катарзи која изазива буђење.

Нескривено, или нежно и без буке, доводи се читалац у ситуацију да кроз игру сам извуче закључак. Директним усмерењем на адресата, одвија се прича без празнина, приповедачки дотерано, разговетно и јасно докраја; држи се до једноставних и читљивих начела.

до којих у литератури држе старија поколења писаца. Апологија режиму из времена блоковске естетике и деградација уметничких категорија, оставила је трага у његовој литератури.

Црногорском писцу се не спори слух за поетску реч и њен пренесен смисао. Не уздржавајући се од осећања и личних доживљаја, ствара дело које читаоци, без формираних представа о свету лепоте, први пут угледају зеницама. Књига приповедака *Звездани врт* (1965) испуњена је природом у њеним разноликим облицима, дечјим реквизитима, народним казивањима, имагинацијом и дечјим хтењима; збирка *Шетачи лабанице* (1967) оставља, на моменте, утисак поезије окупане сунцем, живом природом и раскоши.

Хумор и игра нису наглашени; смех проистекао из држања дечака и девојчица, из комичних ситуација, не тера на грохот; поетска реч не захтева ломљење језика. Игра у збиркама *Какав је по начин* (1961), *Кад би мјесец био балон* (1964), *Луто ватан свијетом макар пропине то* (1976) продукт је уобразиље и поезије која се понајвише обавља ради себе саме и пријатности која је са њом повезана; која, зацело, не потиче из мисаоне збрке, незасите и несмирене маште. Држећи да је за књижевно дело подједнако значајно његово језгро и одећа, аутор негује логичан и једноставан израз. Има ствари казање песнички врло срећно и мисаоно складно. У хомогеном ткању, мањка стилска разуђеност и полифоничност. Синонимија не лежи у корену његовог стилског израза; песник ретко каже за тон гласније и повишеније.

Немоћан да изађе из себе, Џековић понекад понављајући се, ствара по закону инерције и клишеа старомодне поетике. Градио је дело као и свако друго дело. Осим мудрих и лепих песничких јединица, његов опус испуњавају стихови и приче који местимице захтевају скраћивање и преbrisавање.

Милован Данојлић

Милован Данојлић (1937) своју књижевну вредност је посведочио многим књигама поезије, прозе, критика, есеја и расправа, као и својом преводилачком и публицистичком делатношћу.

Аутор *Урођеничких исказа* (1957) и других запажених остварења, којима је досегнута мера уметничког, објавио је за децу и

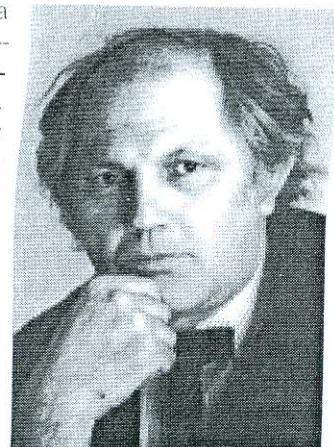
младе неколико књига које су, свака за себе, имале нешто друкчију мотивско-тематску и стилско-језичку физиономију: *Како сијавају штранџаји* (1959), *Фуручија јођуниша* (1969), *Чудновајдан* (1971), *Родна година* (1972), *Како живи пољски мии* (1980), *Шта сунце вечера* (1984), *Песме за паметну децу* (1994) и друге. Књига расправа *Наивна песма* (1977) сврстава га у ред значајних тумача дечје литературе.

Сразмерно богато и занимљиво Данојлићево дело било је од самог почетка предмет критичког разматрања. Њиме су се, међу осталим, бавили: В. Миларић, Б. Ђосић, Н. Капицић-Хаџић, Драшко Ребјеп, Бранислав Петровић, С. Ж. Марковић, Д. Огњановић и В. Марјановић.

Креативно се надовезујући на своје претходнике, на Вучеву поезију и надреалистичке слике, Данојлић се већ првом збирком нашао за замах крила испред јата песника који су, у часу посустављања традиције и њеног неизбежног заокрета, трагали за новим изразом. Сваким следећим остварењем, он богати књижевност у садржајном и изражajном погледу, у вишезначности и ритмичкој модулацији.

Данојлић није започео с пејзажима природе и сеоским мотивима, већ су се у његовом фокусу нашли урбана средина, небо, свакидашње теме и свеобухватан дететов живот – без икаквог заташкавања, прикривања или лажног сјаја. У другој фази свога стваралаштва, он додирује социјалну тематику, природу и њене плодове, живот, кретање и свет фауне као јунака песме или сегмената ширег природног миљеа. Одан особеној тематици блиској поезији, клонио се ефемерних историјских наноса, актуелних мотива и одраза тренутних гестова.

О чему год певао и размишљао, Данојлић полази од непосредности детета и од дететовог ненавиклог поимања света у форми правила и образца. Али се малом адресату не обраћа као нужном услову за успостављање кореспонденције, већ као имагинарном

читаоцу; у детету је налазио скривеног зрелог человека – одраслог человека у детету. Прилазећи дечјој књижевности као великој–малој литератури, синониму уметничке зрелости и дара, на начин који брише разлику између наивне и сериозне литературе, песник је створио дело прихватљиво читаоцу уопште. Чини се, и онај део његовог опуса, који присваја дечја књижевност, није сасвим намењен младима.

Данојлићева поезија, згуснуте и импресивне слике, заснована је на измишљеним мотивима. Од стихова о тајанственом животу модерних превозних средстава као живих бића, њиховом управном спавању после напорног дана: „Ноћ кад одмакне, / Кад тек понека сијалица ко златна / крушка засјаји, / И сваком на срцу кад одлакне, / Шта раде тада трамваји?“, и песмама о почетку и крају света, о месецима у години, топлој љубави између маслачка и облачка, зују муве, изгубљеном петопарцу и заљубљеном мачку, преко оних које тангирају нашу древну прошлост; и као грозд набреклих стихова о поврћу и воћу, роси и суши, до поетских слика о пољском мишу из брвнаре – све је управљено машти, радости и љубави према свету лепоте.

Снага и лепота анегдотско–бајковите речи је у имагинацији и метафоричном хумору, који извире из садржаја и песникове склоности ка поређењу, као у песми „Два сапуна“. Песник увесељава читаоца чудним калеидоскопом у коме сунце вечера и пушки, пчеле мрмљају једну реч, ветар скита или се разговара са липићем, звезде пале цигарете; разоноди га данима у седмици који воде разговор, или смешном и хировитом фуруницом, њеним димљењем, разбуктавањем, гашењем и ходањем на ногама.

Стихови из песме „Како живи пољски миш“, нетипични за ауторову садржинску естетику, илустрација су играве поетике отменог тона.

Збирка *Родна година* на посебан начин забавља реципијента природом и њеним даровима, сунцем и плодовима ратаревих руку. Поетске јединице аутентичног валера о години кад је све „родило и преродило“: млади лук, кромпир, першун, боранија, црвене ротквице, пасуљ, клипови кукуруза, брекске, мирисне дуње, јабуке црвене... звуче, пуне су природне топлине, светlostи и енергије живота. *Родна година* није „поетски хербаријум“ него плодност мајке земље, шарена сељачка пијаца и „палуба старе дереглије што вуче четири среза Србије“.

Промиšљање, иронични призвук, лирске медитације и „расправе“, привидна наративност, обзناјују тематску и формалну разуђеност, богатство и многострукост слике дечје стварности. При томе, уметник има у виду родитељску љубав и топлину као незаменљиве чиниоце дететовог телесног и духовног здравља. Релација: млади и одрасли, родитељи и њихов пород, једна је од Данојлићевих песничких усмерења. Са сећањем за ново, исправније и књижевније, афирмише слободу и детињство испуњено раздошћу и поезијом жеља и чисте маште. У малој поеми „Дечји законик“ прокламује потпуну једнакост и слободу за све, укида конзервативне и круте облике васпитања и схватања детињства. „Законик“ је творачка игра усмерена мењању друштвених односа, апел за међусобно поштовање – чист књижевни акт који, на дотле мало познат начин, одређује односе у школи и домовини, као и узајамну везу непуноletних и одраслих у погледу њихових међусобних права и дужности. У „Дечјој републици“, недекламаторски, лирским језиком, тачку по тачку, можда не најпоетичније, „диктира“ права и дужности родитеља и старатеља да би живот био улепшан, миран и радостан.

За нарушено детињство песник оптужује родитеље. Он саoseћа са децом која су жртве нездраве кућне атмосфере и моралних неспоразума између одраслих; учи их да крену у светле и слободне животне просторе. У „Прогласу дечје републике“, као и ствараоци који су му претходили, на страни је младих и њиховог неотуђивог права на самосталност, не заборављајући обавезе и дужности које имају према старијим, другарству и школи. Песник–моралист диге глас против родитеља који се суворо понашају према своме породу. У тринтиху „Детињство Пепе Крсте“, „Овај дечак зове се Пепо Крста“, „Разболео се Пепо Крста“ младост је преливена тоновима несрће и духовним посекотинама. Трокрилна слика о „цару без престола / коме су варвари отели дечје царство“, има за поенуту изопштеност и патњу младих. Стихови о родитељској грубости и несрћном дечаку који зарађује хлеб својим рукама, тужна и потресна прича, поезија је саoseћања и истовремено наговештја ведрине.

За аутора *Чудноватој дана. Шта сунце вечера* и других вредних бајковитих остварења, наивна књижевност је појам једноставности, забавног, прозирног и чистог. Он је тражио поетске

категорије од којих се не захтевају информације, буквализација или поука, тежио чистој уметности и машти „која забаса у невероватном правцу“. – У кључу званом дечја песма је, признаје, и почeo да ствара када је осетио да је она уметничка форма у којој се могao „изразити онако како жели“.

У трагању за врхунском једноставношћу, песник гради, без романтике и патетике, полифоно дело здравих животних слика и разноврсне службе. Стих модеран по свежини поетских акцената, еластичан, раскошних емоција и сензибилности, попут партитуре, нуди увек нову разоноду читања. Лични акценти, преливање и распршивање значења, светлуцање и треперење, модерним речником речено, садејством звуковног слоја, слоја значења, слоја приказивања предмета и слоја схематизованих аспеката, стварају у читаоцу узвишен доживљај.

Ова констатација, међутим, не поништава чињеницу да у Данојлића, у тренуцима помањкања надахнућа, не затрепери тенденциознаnota, или се не нађу стихови отворене поуке и мисаоне запитаности. Полагање темеља развоју личности детета, развијање његове интелектуалне снаге и форме мишљења, племенита осећања и животне радости, несумњиво, важна су песникова стваралачка линија. Интенционалност је, на одређен начин, пратилачка појава, ознака и унутрашње било његове постике. – Ипак, поезију аутора *Чудноватог дана* најмање терети срачунатост на поуку и индуковано расположење. Погодна трансубјективном дечјем видокругу, она није у функцији едукације у духу времена у коме дете живи, или задатака које му заједница повераја и које она од њега очекује. Може се говорити о поетској медитацији, истини подупртој разумом који не притиска мисао, него јој се измиче и ломи је. Поетска дидактика није математика дечје речи, већ елеменат уметничког израза који има своју закономерност и дијалектички резон.

Данојлићев хексаметар, слободан, дугачак стих, без патетике и реторике, оставља утисак мирног приповедања и књижевности којој нису потребни велики гестови, галама и дрека. Одбацивши наслеђени верс и дисциплину риме, стварајући „као да не жели створити пјесму, него испричati нешто једноставно да би дјеци постало близко“ (Н. Капићић–Хаџић); држећи се правила: не бити упрошћено досетљив, не претерати без разлога, не бити сувише изразит и одређен, не смејати се сувише гласно – Данојлић постиже високу кореспондентност стихова на њиховом инспиративном нивоу. Уводи у поезију,

за дотле недовољно познат начин, приповедачки тон, природан и једноставан стил. Кад демитологије своје прапретке и показује их као обичне људе који се боре за свакодневни опстанак, чини то јоједностављеним, „подетињеним“ стихом: „Деда Вујин, онај што је имао косу као пласт сламе, / И становао у најгушћем шипрагу поред Јњепра, / Једне мрачне ноћи, потпомогнут од tame, / Украо је Радгуну најдебљег вепра“ („Шта су између остала градили стари Словени“).

Данојлић негује пластичан, уравнотежен стил, без олимпијске узвишености. Међутим, њему није страна интелектуална вештина слагања и симетрије према одређеним правилима каламбура и игре, игре која то није пуко обртање речи и лексичка акробатика.

Драж поезије аутора *Како спавају штрамваји* је у друкчијем тематском регистру, амбијенту и духу, у симболичким поукама и отворености стиха. Сва у покрету, слободна као дечја игра, елегантна и лежерна, гипког израза, Данојлићева поезија шармира и осваја стилском симболиком. Сликовитост, прецизност, осећање за чист и искрен израз, једноставност која је то само на први и првидни утисак; необични епитети и компарације, ефектне метафоре и персонификације; богат и бујан садржај, битне су карактеристике његове поезије. Свежа и сочна реч, узета из свакодневне лексике, одмерена, недечја, нефрајерска – али и расцветана, бирана, налик празничној хаљини која се не облачи сваки дан, има вешто од лакоће и мелодије усмене поетске речи. Звучни набој, једно са забављачко–хуморном и мисаоном компонентом, снажни су покретачи читаочеве имагинације.

Зрelog духа, здраве и снажне опсервације, стваралац чија естетика има широку подлогу у уметничким и духовним дисциплинама, Данојлић тражи разноврсна расположења, плоднија и тубља осећања, и у томе показује завидне способности. Не подносећи робовање традицији, прекинуо је на њему својствен начин најтадашњом песничком праксом и наметнуо ново певање. Остао је јутентичан, свој, изван школа и струја.

Са Данојлићем, по Миларићу, „једним од најсугестивнијих песника дечје српске поезије“, довршен је процес осавремењивања књижевног виши стандард дечјег поетског израза и стваралачког проседеа. Са његовим делом је уследила промена сцензија и повучена необично плодна бразда српске књижевности на њену као посебног књижевног поља.

У дивотно имагинарном свету, прожетом чудесним и смешним, богатим и усложњеним сликама, наглашene хумористичности, без патетике и лажи – цар постаје посластичар, птица зауставља казаљке часовника на торњу, мишеви и мачке се владају чудно. Примери персонификација и хипербола нуде се сами по себи.

Аутор *Босоногог и неба*, оличења целовитости његовог опуса и песничког лика, ћак је старе школе, традиционалист. Пева и приповеда течно, лако и ненапорно. Језгронит опис, концизност израза, извесна драматичност која боји унутарњу атмосферу дела, иронија и илузија, индивидуална су обележја која профилирају његов исказ и синтаксу. Негује сажет и огољен стил који оставља утисак да су, у унапред написаном, у правилним одсекцима, брисане поједине речи и ритмичке целине. Оштре памети, промишљајући тако рећи математички, он тежи виспреном изразу и згуснутим дијалошким формама; броји и слаже речи да би мислима било пространје. Прибегава обртима и реченичним фразама које траже ангажовањијег читаоца, кадрог да отклони „празна“ места и успостави дијалог с писцем.

Црнчевић није учинио погрешан искорак у дидактичком смислу, тако иначе чест за почетак деčјег ствараоца. Његово дело, неоспорног естетичког легитимитета, не конотира са школским или друштвеним захтевима. Едукативно настројен, на невин и емотивни начин, не–интелектуално, аутор остварује равнотежу у образиље и ангажмана.

Црнчевић је, примером свога дела и подухвата, доприноео враћању књижевности са колосека реторике, као и редуковању њених рђавих особина на најмању меру. Но ни његова радња, која се нуди читаочевој свести, није без упада баналног и неубличености које ремете слику и ритам. Известан нехaj према формалној лепоти и хармоничности мисли и риме, мисли и реченице; недовољна кохерентност, латентна хаотичност; склоност сентиментализму и плачу; недорађености које су, извесно, резултат неочекиваних мисли и асоцијација што пролете кроз песникову главу – прати као суђаја и његово дело.

Песник је умео да погоди усред груди расположење читаоца. Држећи се поретка естетске вредности: уметничко, сазнајно, етичко, Црнчевић нуди нешто дружију вредносну лествицу и тематско стилска решења интимнија деčјем бићу. Из равни књижевно–критичког размишљања, златоносан је његов допринос еманципацији деčје литературе у модеран књижевни израз.

Добрица Ерић

Уз М. Тешића, Добрица Ерић (1936) најизразитији је песник који слави природу и лепоту сеоског детињства. Гигантски опус од неколико десетина свезака, од којих завређују помена *Вашар у Тополи* (1966), збирке *Славуји сунце* (1968), *Одрлица од грлица* (1969), *Од раптара до златара* (1973), *Песме о свицима* (1975), бајка *Цар Ђчела* (1981), учинио га је широко популарним и омиљеним деčјим и народним писцем. Углед и књижевно име он дугује и поетској естради и средствима електронских медија. И од стране књижевне критике дочекиван је приказима поздравног карактера, неретко, обасипан почастима и наградама.

Песнику окруженим груженским сељацима, омамљеним лепотом питоме Шумадије, најлакше је да утврдимо поетски заједнички садржац: земља, сунце, небеско плаветнило, село, поље, земаљски плодови, жубор потока, пој птица. Поезија Д. Ерића је, каже Цвијетин Ристановић, својеврсна поетска енциклопедија његовог ужег завичаја.

Ерићева литература је уметност виђенога и доживљенога, слика је детињства укрштеног с родним завичајем. Шетајући кроз родна поља, брегове и лугове, песник засипа децу ројевима стихова о свицима, белој ради, гороцвету; пева о сунцу и птицама; о месецима у години и људским занатима; о стоци као сељаковом благу, о хлебу и вину као симболу вечног живота. Наздравља мајци, оцу и деци својој; пожелео је свако добро учитељу, свирачу, природи, изворима, животињама. Испевао је ведре и безазлене стихове испуњене мирисом жита, воћа, пољским цвећем и изобиљем сваке раскоши. Стихови о лету, и они у којима пролећу свици, уметникова су „мала сунца“.

Сунце, покретач свега, извор топлине и радости, једна је од најјешћих метафора и звезда жаруља Ерићевог песничког космоса. У лирици која одише чистотом свежине планинског извора, здравља

и свеопште љубави, сунце сву ноћ сјајне зраке скупља да може обасјати летњи дан, и децу, огрејану и окупану светлошћу, изведе на ширину и покрене на игру.

Пламте сјајем чисте поезије стихови о чудесним месечевим миљеницима што опчињују својим светлуцањем:

Кад у тихе летње вечери
запали поља свитаца рој,
Знај да међу њима трепери
и један који је само твој.

(„Чудесни свитац“)

Даша

Песник лирских слика траве, славуја, животињског света, раскошних сунчаних и ноћних пејзажа; сочних сазвучја и звонких рима којим је испевао оду свему живом – ипак је аутор хумористичко-лирске поеме о тополском вашару.

Маштом и поступцима, пошалицама и доскочицама које производе комичан утисак и ефекат преувеличавања, помало на карикатуралан начин, али без деградације и персифлаже, претераности или извитоперавања, празнични колорит српске вароши, панађурска врева, бука и гунгула, претворени су у живописну поетску чаролију. У обиљу боја, мириза, звучних слика и колаж портрета главних вашарција, као саставног дела вашарске гужве, сугестивно је дочарана општенародна светковина и опуштеност.

Одредиште завичајног скупаје варош Топола, у којој се остварују жеље и снови, забавља и смеје. На путу за вашар све је раздрагано као опијено. Буљуци народа, старо и младо, кола и стока, сливају се са свих страна; склапају се познанства, игра коло, бије бубањ, чују се звоно на волу и звекет бакрача, рика говеда и вика продаваца; пазари се и надмудрује – све трешти од смеха и радости. Грме свирачи, народ се забавља и весели. Живописни призори, шарени и пуни дрчећих боја, визуелне и озвучене слике о сунцу, земљи и небу, извор су радости и повишеног расположења.

Емоционално-лирски обојено певање и приповедање Д. Ерића, без понирања у скривене, дубинске слојеве и збивања, прожима романтику, благост и мека осећајност. Испевана у ритму поскочица, сонорно и топло, песма је лака мелодија и звук. *Одрлица од грлица*, љубавна поема и сонетни венац, експресивна је слика у којој ври од дитирампски лелујавих стихова.

Гружански поета нема тужних песама: стих, пројект рустикалним хумором, сугерише расположење и животну радост. Разигран, гротеско-бурлески тополски свет, нуди ритам и гратификује потребу за игром. Поезија је треперава игра од које устрепте груди од милине. Аутентичне су и живе вашарске слике о Жики и Цилу, деда Кићи, баби на рингишпилу и људескари Ики који окреће вола на ражњу.

Песме полифоног ткива прожимају живот, кретање, поезија и лепота као најсублимнија појавност живота. Питкост, мекоћа и финоћа свиле, разнолик ритам, граде стих прозрачним и прозирним као поетска пена. Изворна лексика и хумор дају му посебну боју и мирис.

Ерић је апострофиран као даровит стваралац, и то дечји, што је он de facto. Поједина остварења, међу њима поема о тополском сајму, обезбеђују му постојано место у разиграном колу песника. Књига лирских прича или бајки о сеоском детињству *Тако жубори река* (1987), *Шешираћ црвен као булка* (1981), *Кружићи на води* (1988), роман о раскошној природи и буђењу дечјих емоција и љубави, *Сан гружанске леђење ноћи* (1992), поетска проза о топлом завичајном детињству, и друга проза лирске фабуле, препоручују га као царатора лаке руке.

У стиху и у прози, аутор је сликао јунаке детињске безазлености и невине душе. Ниталац их не препознаје као своје, али понеки, као онај дечачић који је са својим дошао на вашар да види света, али и купи себи – не нешто, него све што му пазариште нуди – или сељак помало смешног имена са бутом печеног бика на рамену, носе нешто од индивидуалнога и свога.

Уметник пева и мисли скакутаво, спонтано и природно. Не поводи се за поезијом ионсенса и парадокса која је, у часу његовог песничког старта, узела примат. Језик му је кладеначки бистар, једноставан и сочан, по духу и руху као из уста анонимног певача. Народна лексика и фразеологија, растресеност композиције, многоворсне стилске фигуре, наглашена сликовитост – препознатљиво су својство његове певаније. Поезија је лишена појмовних елемената и тежине Царићеве или Радовићеве рационалне нити.

Ерић је редак изабраник кога је таленат одредио да не буде почетник. Ступивши на књижевну сцену „вашарџијски“, не као неко ко ће доћи, већ као заокружен стваралац, успео је свежу крв у анемичну дечју литературу. Поседовао је све песничке квалификативе за

задовољење укуса најшире читалачке јавности. Показао је неоспоран смисао за онебичавање обичних ствари и небројано варирање мотива из природе. – Изван рустикалног амбијента није могао да стане на земљу са обе ноге и рукама додирне небо.

Обимну продукцију стихова пуних дарова прамајке природе, сунца и мириса, наизглед лаких и без дубине, прате падови и клонућа, разводњавање и ударање у једну исту жицу. Ако није неправедно рећи, на вашарском спектаклу се и зауставио допринос аутора који је писао за младе „од три до сто три године“.

Служећи се песничким конструкцијама и ефектима који захватају читаоца, Ерић понекад своје успеле стихове квари и упропашћује. У бесомучној журби да речју свуда стигне и огреје, он штампа дефицијантне и безазлене стихове, који су погубили сокове и изашли из поетике лепе књижевности. У његовом песничком ткању, као и у других поета уосталом, находе се застарели и прогажени руковети стихова недостојни савременог адресата, на пример у збирци *Сицило буре у обручје* (1973). У позијој фази, из песме у песму, из књиге у књигу, песник као да пише по нареџбини; учи, пева и јадикује.

Угађајући публици и захтевима времена, аутор ствара са цртом васпитне дистанце. Поучност сузбија референцијалност поетског и гуши жицу његове миле и љупке поезије. У збирци *Лолина сунчокрејта* (1978) песник тангира, на пошаличан начин и неинвентивно, патриотски вид наше традиције; иронична поема и бајка у стиху *Цар йчелар* је недовољно успела сатира о незајажљивости и незаситности човекове природе и његових апетита; *Еколошка азбука*, местимице, излази из оквира чисте поезије. Скривено или отворено, аутор постаје прецептиван, иако жеља за поуком није у његовој природи.

Ерићева белетристика, као целина, оставља неодољив утисак неуједначености и супротности између ловора и бришљана. Његово песништво, с једне стране, прате стихови бранковско стражиловске ведрине и лакоће, а с друге, расипање речи, малке и празњикаве песме. Можда се формулација Д. Јекнића, аутора *Српске књижевности за децу*, исказана поводом његове песничке збирке – да пропириги на свеукупно дело: „Има и овде један број лепих и целих песама, али је више оних које су призывање игре, облика, слика, боја, које не личе на плодове које је дало шуморење ветра и грана, сменјивање светла, tame и месечине, годишњих доба, пролазност и сталност.“

Љубиша Ђокић и Драган Божић

У књижевности је показано универзално интересовање за дејчији свет. Уметници се, прдорном имагинацијом, спуштају у окна џудесног; машта је компас и плод изнуђене језичке игре, игре која у реду ствари заузима прво место. Идеал је да се песничка слобода покаже као нужан и природан поступак. Аутора прича носи и он се креће за својом уобразиљом, ма куда га повела; писац одбија да „окрњи“ сопствени измишљени свет на рачун оног који би одговарао свету младих; не осиромашује дело прилагођавајући се читаоцу. Модерно опредељен, он, готово снагом наравоученија, мисао исказује на добро укомпонован начин.

Прича је особито консеквентно сложенија; њен млауз фабуле је танак, недостају радња и заплет, али има атмосфере, духа и ароме. Стих више говори а мање пева; рима, природно, не губи своју чар и незаменљивост, јер дете нерадо чита песме које не подржавају његов покрет и не покрећу доживљај. У сваком случају, поезија и проза су у специфичној симбиози. Драмска врста је богатија у погледу еликсовитости призора, течности дијалога и прецизности израђених ликова. Подстицај њеном богаћењу је нарочито допринела интензивнија експанзија медија. Дела жанровски поливалентних писаца адаптирају се у сценску форму, без много вивесекције и већих оптећења. – Међу осталим писцима, пажњу заслужује Србољуб Станковић (1921), редитељ и аутор луткарских комада „Прича о левој гуски“, „Врабац – пипац“, „Лутка са црвеном капом“.

ЉУБИША ЂОКИЋ (1929–1996) наставник је универзитета, позоришни, филмски, радио и ТВ посленик у најширем смислу речи – и стваралац за децу. Појављује се стиховима, али се убрзо окреће текстовима једноставније и сажетије драмске радње, да би, једночинкама снажних заплета и упечатљивих сцена, стекао глас занимљивијих имена савремене драме за децу. Са несумњивим смислом за бинске ефekte, од прве једночинке објављене у *Змају*, он ствара дело које посусталу књижевну врсту обогаћује квантитетом и аутономном естетском вредношћу.

Ђокић је познат по следећим насловима: *Биберче* (1964), *Позоришне бајке* (1981), *Мала позорница* (1986) и *Оловни новчић* (1989). Драмске ТВ серије *Кошка, кошка, кошкаша* и *Коларићу-*

ПОЕЗИЈА НОВОГ ВРЕМЕНА И СЕНЗИБИЛИТЕТА

Актуелна продукција за младе, изван жанрова, издвојена по садржини и форми, постиже престижан успех у контексту савремене књижевности. Језичким и семантичким бићем, игром која зари радошћу и укупним креативним потенцијалом, она прераста у бујан и расцветан литерарни покрет, који делује прилично независно од главних естетичких токова. Ничим неограничена, обогаћена делима поетске вредности и снаге, раме уз раме са књижевношћу за одрасле – изузетно изнад ње – она стреми извornoшћу у смислу онога што није сазнато.

Песник корача оделитом стазом, прониче у емоционални и церебрални свет детета. Експлозивног драмског талента, дрске расипничке имагинације, он запуђује литературу у нови правац. Обузет трагањем за новим, одступа од општег поетског обрасца, сагледава објекат из неубичајене тачке гледишта, експериментише. Израз заснован на импулсу који долази из дубљих слојева и матрица, изненађење, обрнута перспектива, радосни спој речи и лутајући ефекти, краткотрајни попут блеска, граде нешто друкчију поезију од оне коју је увела претходна генерација.

Усредсређен на сложеније облике комуникације са читаоцем, на тражење бољих израза и решења, песник не преза од неочекиваних комбинација слиптичних исказа који више наговештавају и дају мања читаочевом домишљању. Отвара се пут у машту, убеђује читалац у властито гледиште, ангажује и опредељује, како би се у њему изазвала недоумица. Отворен завршетак снажно делује на адресата, подстиче га на закључивање; и више: даје му могућност домишљања ликова, радње или описа, могућност допуњавања изостављених аспекта и – према расположењу – додавања делу нових контура. – Мали читалац је суграч и сарадник који, унутарњим дијапазоном и сопственом градилачком природом, оживљава свет око себе.

Да би доскочио пажњи читаоца, писац се додатно бори за песничку слободу и нову реч. Он не успоставља само дијалог са дететом на истим таласним дужинама, већ покреће у њему немир, расањује га и отвара му видике. Писац је слободан и неодговоран према малом читаоцу; не повезује корисно и лепо, нити прави разлику између доброг и рђавог; није више на страни родитеља и саветодавалаца, јер зна да је „непослушност највећа врлина детињства“. Према малом реципијенту има ироничан, у извесном степену, циничан однос. Уводећи негативног јунака, „наговара“ дете на несташлуке и неваљалства, све преокреће у шалу и игру.

Књижевници се лађају свих могућих садржина и оних, доскора, танких мотивско–тематских подлога. Трагедија усамљеног детињства је приметнија песничка инспирација. Сликају се деца сита недогађања и окована у свом пребивалишту. Са кључем око врата, одвојена од сунца, миришног цвећа и прамајке земље, она су заточеници затворених просторија и високих облакодера. Према многим „дечјим“ стварима песник има уздржан, провокативан и подругљив однос. Све су непознанице приближене и удомаћене: мрак није страшан, змај је припитомљен, бабарога одбија да плаши децу, вештица је чист трик. У ери технолошких чуда и путовања у космос, на прагу постиндустријске цивилизације засноване на електроници, роботици, вештачкој интелигенцији и општем преображају науке, научно фантастична садржина је запаженија мотивска преокупација. Поезија постаје дематеријализовани свет слика богатих боја и игра светлости и сенки. И унутар језичке реалности налази се тематска интересна сфера. – Тематска мапа је, dakле, рељефнија, књижевност постаје сманципованија, културнија, европскија.

Маштовит и оптимистички доживљај, хумор високе продуховљености, суптилних тонова и фине линије, дају живот делу. Илуструје се у карикатури и пародира. – Друга ауторска скулптина не вамије за смехом; веселе боје и мелодрамска раван су уздржанији.

Најразноврснијим начином аутор гони на игру. Магија комике се креће од лаке игре речима и једва приметљивог осмеха на уснама, преко досетки и смицалица које опусте и понесу – до сочне и драстичне шале која врџавим и громогласним смехом потреса дијафрагму. Прибегава се изразу на размеђи вица и лирике, управо песник се служи вицем у везаним стиховима и триковима, тик на граници банаљног и постићујућег. Песма се завршава хепиеном.

Склад садржине и форме, ликовно–музичка интонација, обележја су модерних стихова. Уметност је синоним игре и звука: реч свира, бруји, оркестрира; опчињава права звоњава речи.

Као синтеза слободе и уобразиље, књижевност пружа лепо и храни лепим. Сведено на игру и модропролећну мелодију која опија и чисти естетику, дело се доживљава чулно и уживалачки. Опипљиво задовољство, еквиликације, двозначности, хитре инвенције и чрчкарије, колаж у стилу савршеног дечјег нереда; измотавања и измишљања, молерај и ликовне форме – речју, царство субјективне произвољности и хаоса – дирну и понесу читаоца. Стих се примиче каруселу књижевне уметности као светковини радости. Не доводи се у питање његова орнаментална вредност, у смислу украса живота, тј. уживања малог читаоца или слушаоца – али и одраслог у чијој је природи склоност за задовољење ужитака, и одбојност према свему што би могло да осујети сласт читања / слушања / гледања. Принцип хедонистичког налази примену у визуелној поезији. Песници В. Стојиљковић, Звонимир Костић Палански, Жарко Рошуль, Раде Обреновић, Поп Љушан Ђурђев, ослоњени на искуства сигнализма, прибегавају технички колажа, дизајна графике и цртежа. Они су представници наше сигналистичке поезије која обогаћује и револуционише литературу за младе.

Испевана под повишеном температуром, стиховима бистрим и блиставим, поезија је симфонија радости детињства. Слободан, елиптичан стих којим се хвата музика живога говора, оставља око себе измаглицу извесне неодређености, обогаћује сазнања и осећања. Језички, стилски и значењски ентитет песме, коју деца присвајају и уткају у своје емоције и мисли, указује не на поезију за децу, већ поезију деце која цепти филигранском лепотом.

Занимљивог мотивационог карактера, стварано са више драмских момената, дело се, неретко, чита са извесним осећањем нечег што представља, тако рећи, коначан и непорецив вид поезије. Поезија Љ. Ршумовића, П. Зупца, Г. Бабића, Л. Лазића, Д. Трифуновића резултат је вишестраног и дисциплинованог стваралачког процеса, уметност која тежи трајним и врхунским могућностима српског језика.

Није више привилегован стих подређен правилима ѕерсификације; ритам, и када није потенциран, синтакса, свака реч и сваки глас, посебно се усклађују са мелодијом. Трага се за

матерњом мелодијом језика која допире до прага свести. Градња нове збиље на датим мотивима остварује се звучним, „мотивисаним“ лексемама где је веза између ознаке и означеног јасно уочљива, и које својим гласовним склопом упућују на стварност.

Проза, занимљивошћу теме, сликовитошћу јунака, радњом, приповедачком техником и другим структурним елементима, не заостаје за поезијом као „узвишеним“ обликом обичнога говора. Развијање фабуле по хронолошкој логици и каузалном следу догађаја, актери и радња, доминантне су генеричке нарративне законитости. Струја, међутим, која наставља надреалистичку традицију детињства слободе и каламбура, негује развијену форму слабо повезаних мотива, симболиком или метафориком назначених. Дефабулација макро форме, изглобљеност догађаја и радње, тенденција приповедања у алегоријски интелектуално-филозофском маниру, воде херметичности и недовољној разумљивости.

Захваљујући солидним драмским делима, позориште за младе брани своју извornost и аутентичност. Обележена авантуром тражења нових решења, драма као жанр драматургије за децу смењује уходану и утврђену тематику. Условљена практичним потребама, она има ефемерни карактер; „све више“, пише Крављанац, „егзистира као претекст, као повод за позоришну представу, а све мање као текст поводом којег се треба упустити у авантуру дешифровања њега самог, свих оних његових имплицитних токова“.

Од савремених стваралаца, у драмском жанру огледали су се: Мирослав Беловић (1927) и Јован Ђирилов (1931); трилогијом „Дечак и виолина“, „Бајка о бајкама“, „Бајка о бајци“; М. Мисавијловић текстовима без праве фабуле, а који прате унутарња збивања дечака и девојчица, („Истраживачи“), затим Зора Меденица (1931), Божидар Тимотијевић, Стеван Копривица (1959), Миливоје Млађеновић (1959), Слободан Божиновић (1938) и многи други. Запаженији су, исто тако, РАДОСЛАВ ПАВЕЛКИЋ (1931), глумац и један од играчних драмских писаца. Његове сценске текстове „Кликераши“, „Весели воз“, „Црвенкапа и збуњени вук“, краси хумор и деформација карактера и ситуација. Зоран Поповић се афирмисао као аутор комада за извођење. Један од најбољих српских драмских писаца, ДУШАН КОВАЧЕВИЋ (1948) у драмском раду „Свемирски змај“, прича о свету испуњеном бесмислом и глупостима. Путонисац и приповедач СТЕВАН ПЕШИЋ (1936–1994) експонира се као суптилан стваралац

јединствене драмске форме и израза. Његова дела *Граџ са зечјим чизма* (1984) и *Как је Дунав био млад* (1990), утемељена на контранункту реално-измишљено, атрактивних ликова и разигране радње, вредан су драмски опус наше књижевности. Припадник изјмљаје генерације драматичара, ИГОР БОЈОВИЋ (1969) узима за тему традиционалну књижевну иконографију. Међутим, у својим вредним делима која стоје у блиским релацијама с детињством: „Мачор у чизмама“, „Женидба краља Вукашина“ и другим остварењима са елементима апсурданог и надреалног („Чудесни виноград“), Бојовић се легитимише као драмски стваралац из чијег дела зрачи естетска узвишеност. Бојовићев опус обележава реалистички третман мотива, иронија, пародија и специфичан ритмички говор. – Ту су и Ана Вукалић (1943), Вукановић Слободан (1944) и Горан Симић (1952).

Најзад су се писци уморили од дидактике; „нестаје зид традиције и дидактичке поруке из другог, трећег плана“, каже Мирко С. Марковић. Значење дела није на површини, него у дубинама до којих се доспева емоцијом и интелектом. Антипедагошко становиште је наговештено „филозофским“ упориштима људскога живота, уметничким сликама и језичким средствима. Вишеслојна и блага порука се намеће као сугестија, интенција дискретно извире из садржине и радње, из делања јунака и њихове карактеризације, из тока приповедања и начина обликовања; само у осредњих писаца високопарна и удвостручена поука налази своје упориште.

У условима динамичних животних циклуса и одзвањања усмене речи на радију и ТВ са њеним опсењујућим шаренилом, литература се винула у простор видљивог и чујног: фотографија, плакат, филм, радио, ТВ, видео укидају оштру границу између усмене и писане речи. Књижевноуметничко искуство више се не стиче искључиво читањем, и књига више није једини владајући посредник између писане речи и перцептора. Пресељењем у медије који одговарају духу младе генерације: позориште, луткарске сцене, грамофонске плоче, магнетофонске и видео траке, библиотеке на касетама и дискетама, аудио-књиге и слично, литература постаје модернија, приступачнија и популарнија. Средства електронске и масовне дифузије, широким радијусом деловања, регрутују и мотивишу армију младих на читање, у исто време шире њихов хоризонт и дијапазон интересовања. (Чињеница је да се техно-

продукцијом дело осиромашује и лишава низа епизода, социоафективног искуства и евоцирања аистрактне јеке у којима се одражавају мисли, људска топлина и друге вредности које вибрирају у читаочевој свести и машти. Екранизација одузима делу чар кохерентности и уникатности, ништи унутарњу визију стечену читањем и специфичну ауру и атмосферу коју оно има у свом извornом амбијенту и контексту.) Користећи предности блиставих средстава масовних комуницирања, ствараоци се већма окрећу најширој публици и тржишту. „Естрадни“ уметници стиховима, причицама и једночинкама, често о актуелним друштвеним темама из екологије или права детета, на пример – насупрот онима који делују из забити, тихо и неинаметљиво – ређе су прекорачили естетичку границу осредњости.

Песнику за кога је поезија одбира речи, ослушкивање њиховог одјека, проверавање смисла, гоблирање и инијансирање – језик је неизмерна ризница фантазијских сликова и елемената звучног значаја. Његов израз је емотиван и препун симболике; реченица разгранана и недисциплинована.

По угледу на литературу за одрасле, прибегава се дискурзивној артикулацији, вишезначности и загонетности. Држи се до поезије коју чини изговорено и неизговорено; до прећуткивања и онеобичавања, и до читаочеве мисли и осећања. Ирационализација форме, стил који пркоси нормама стандарда, искidanе и недоречене мисли као резултат провале песниковог расположења и његовог онесозиљавања, искорак од обичног начина говора који понекад иде до параде, захтевају виши ниво читаочевог стваралачког учешћа и виши коефицијент интелектуалног антажовања. Извесно, тиме се отежава праћење и сувише замара и искриљује реципијентов дух. Тешкоће у читању и разумевању не долазе од симболике и нејасноће – која је сасвим природна и без које дело губи драж читања и откривања, од неодређености која дисциплинује читаочеве склоности – колико из слојевитости која подсећа на компликовану формулу разумљиву само посвећеним. Читање, изузетно, постаје право проучавање. Од овога ваља издвојити покушаје модуловавања, у циљу поетског досезања нове уметничке димензије и остварења идеала чистог лиризма, који се губе у властитој немуштости и сваки час испољеној невештини.

Постгравдијевска литература је у непрестаном развоју и флуиду. Песничке збирке, часописи и листови, издавачке куће и фестивали, континуирано најављују нова имена, међу њима

признate хумористе и сатиричаре. Текућа продукција излази из оквира поетике деčје литературе у ужем смислу. Оријентација ка естетском, несврховитом, ка разоноди и духовној дубини, доноси плодне резултате, приближујући дело „структуре“, „систему“, „тоталитету“ – све према теоријском моделу десосировске лингвистике и теорије информације.

Модеран писац, пун јачине жара и духа, бучан и разбарашен, спушта песничку сонду у понорније кутове деčје интиме. У књижевној конкуренцији, по својој еклистичкој спретности, издавају се ауторска плејада: В. Стојшић, Драган Алексић, С. Станишић, М. Одаловић, Д. Радуловић, Драгомир Ђорђевић, В. Стојиљковић, В. Андрић, Ј. П. Ђурђев. Неки од њих објављују сабрана дела, заокружујући тиме стваралачки опус, други га допуњују новим збиркама. Д. Трифуновић, Д. Радуловић, М. Одаловић, у потрази за властитим путем, преузимају улогу носилаца признатих вредности у духу најновијих стремљења; они су имена за које српска деčја литература везује најлепше наде.

Међу писцима најновијег времена и поколења – од којих неки започињу као „одрасли“, други позно закорачују у свет деčје речи – исувише их је свесно да пишу баш за децу. Овладавање књижевним занатом, састављање литературе коју пишу одрасли, недостатак осећаја одговорности за границу уметничког, има за последицу подлегање естетичком просеку. У тренуцима песничких клонућа и уступака актуелном укусу, стварана је продукција мутежка и белетристика која стоји испод доње границе уметничких критеријума.

Љубивоје Ршумовић

Љубивоје Ршумовић (1939) појављује се на књижевном хоризонту у часу када је српска литература за децу остварила свој високи домет. После Радовићеве збирке *Поштоване деци*, била је потребна необична снага духа издвојити се као достојан стваралац. Иако је доцкан дошао, Ршумовић се стиховима, казаним на нов и интересантан начин, са пуно шарма и хумора од сваке руке, дистингвира као еминентно самосвојан песник. Најближи суштини модерног поимања деčје речи, ствара дело које оригиналношћу, изнад варирања постојећег, ученог и сврстаног, мења поредак вре-

дности. Већ првим својим песмама наишао је на одушевљени пријем и заузео једно од најзначајнијих места у дечкој белетристици.

Ршумовић је завршио Филолошки факултет у Београду, бави се књижевним радом и уређивањем дечјег програма на радију, ТВ и дечјем позоришту. Његове књиге за децу и младе, које партципирају равномерно са књигама уопште, готово свака за себе представља мали датум у нашој литератури: приче *Танџара, мандара* (1966) и *Причанка* (1967), песме *Машта ми рече* (1970), *Још нам само але фале*, (1973), *Доловина се брани лепотом*, (1973), *Вести из несвесести* (1976), *Хајде да распремо* (1978) и друге. Писао је поеме и драмске приказе. Славу дечјег песника умножили су му радио и ТВ емисије и серије *Хајде да распремо* (1978) и *Фазони и форе* (1990). Превођен је на више језика и награђиван.

Користећи се позитивним тековинама, креативно се надовезујући на најбоље домаће и стране ствараоце, Ршумовић с лакоћом успоставља кореспонденцију са читаоцем и провоцира његову уобразиљу и знатижељу.

Традиционалном стиху и дехидрираној прози који задржавају романтично соцреалистичко обележје, песник се супротставља властитим изразом, укрштањем народног с модерним, обилном маштом и осећањем за ритам и природу детињства. Док су многи тапкали у месту на плану израза и инвентивности, он непогрешивим тактом, версификацијском и ритамском иновативношћу, радикалном уобразиљом, остварује видљив поетски напредак. У игри и бесмислу нема измотавања без смисла и сувисlostи, исцрпљивања у изналажењу могућих спојева речи, како би се детету пружила могућност за игру, или празне поезије која несводљивошћу дезоријентише и обесхрабрује читаоца.

Игра као стваралачка активност, прва, најбогатија и најплоднија школа, доминанта је поетска категорија, готово једини песнички чин и методски дискурс Ршумовићевог стиха. Поезија забрке речи и лудизма, примарно је обликотворно начело и основа

песничке креације. Аутор властиту поетику и естетску провокацију диже на ранг начела експерименталног проседа. Инвентивност, одважност, стваралачко лукавство, штосерски егзибиционизам, завитлавање, гротескност ситуације – стварају свет наглавачке постављен, разноврсних и апсурдних слика.

Маштом, шалом, изненађењем као поетским маниром, надахнутим и непоновљивим изразом, песник наслажује и голица уво; игра се ради игре и чисто телесног уживања. Антологијски стихови о борби детета са имагинарним гусарима за миран сан, „Десет љутих гусара“, подређени су ничем другом дели маши и замамној игри с бројевима. Песма је чист продукт имагинације и нонсенсних вибрација.

Лиризован језик је максимално подређен игри и хумору као њеним неодвојивим делом – сваки је стих обгрљен ведрином. Проистекао из окренуте логике и противуречности између облика и садржине, привида и суштине, инвертоване рационалности и несвесне ексцентричности, Ршумовићев стих изазива смех до грохота. Стих саздан из маестрално инвентивних слика и детаља, или из којих других песничких могућности извирао, делује антологијски и заводљиво. У том смислу, игра мачке с грипозним мишем, исткана као у једном даху, духовита је мала комедија:

Миш је добио грип
Па је сео у цип
И превалио пут дугачак
Да га прегледа доктор мачак

Доктор пацијента пипну
Пацијент нешто зуцну
Доктор му лећа штапну
Затим га у чело куцну

СА МОЈЕ ТАЧКЕ ГЛЕДИШТА
НИЈЕ ТИ НИШТА

То каза
Па га смаза

(„Миш је добио грип“)

Песма о др мачку и пацијенту који је страдао „непрегледан“, по вишесмислености и духовитости, најиндикативнија је Ршумовићева

песма, можда једна од најлепших – у сваком случају – репрезентативна за његов опус.

Очуђујућом уобразиљом и хумором, сплетом сна и јаве, игром и богатством ритма, раскошном и новоскованом лексиком, песник пали и усковитлава машту, ствара чудесан свет бурлески и имагинације. С развијеним сензибилитетом за дамаре детињства и скривене дечје мисли, налазио је теме и призоре из живота младих и урбаног амбијента данашњице. Инспирисао се дечјим играма, слободним животом и случајним поводима; тежи тематској неограничености и животу у свој његовој сложености, лепоти и апсурдности. Аутор прекомпонује емпиријску стварност у досезању аутономног света младости и детета као лирског субјекта („А мазе татине“, „Бегунци од куће“), поетизује дечје самоистицање („Није да се хвалим“, „Ја кад удахнем“), или школу као омиљени мотив („Ау што је школа згодна“). Песник доводи однос моћних и нејаких до гротескне нетрпељивости и антагонизма („Вук и овца“); као и Антић, узима за мотив плави чуперак, као први немир и стрељњу („У заседи иза петнаесте“, „Једног зеленог дана“). Не слика дете апстрактно и лишено детињства, већ окружено са хиљаду чуда и згода.

Патриотизам, по важности други мотив, изражен је спонтаним лирским сензибилитетом. У родољубivoј поетској речи, управо је Ршумовић, послужимо се срећним изразом Шкловскога, ствар преврнуо као цепаницу на ватри. Љубав према родној груди није позив на свенародни отпор и поклич на борбу за ослобођење и смрт за слободу рода свога. Домовина, њене лепоте, народ и његово достојанство, не бране се на бранику пушком, већ радом, знањем, стваралаштвом, лепотом и најбољим људским вредностима: љубав се исказује чувањем и неговањем њених природних дарова. Лепота је оружје над оружјем којим се чува родна земља, феномен који „спасава свет“.

Песник стеже садржину формом, једно и друго доводи до перфекције; стих је пример садржине и стила као лица и наличја исте стварности. Чврстина израза, прецизна форма и звучно интонирана реч, делују снажно на поетски доживљај. Мало ко успева да језик савлада на такав начин и подреди га захтевима речи и мисли. Песме: „Дете“, „Вуче, вуче, бубо лења“, „Бабарога“, „Деца су украс света“, „Глава ми је у торби“ иду у сам врхунац песничке имагинације.

По језику се песник познаје. Ршумовићев језик је експресиван, метафоричан, праскав и жив – носи у себи свежину народскога. Једноставност, која се не брка са прилагођавањем нивоу сиромашног и непрецизног дечјег говора, са спуштањем на ниски ниво или повлађивање лакоћи и синтакси дечјег израза – ударна је вредност Ршумовићеве поезије. Аутор изразом, базираним на принципима економичности и информативности, остварује брузу и срдачну комуникацију другарства и пријатељства. Денотативна, референцијална значења постижу се језиком обогаћеним свим врстама стилова, сленгом и фрајерским жаргоном.

Снага текста почива на речима и игри језиком. Да све каже на непоновљив и дивергентан начин, аутор доводи речи у разноврсну везу и синтагматске спојеве. Песник није „само синтаксичар“, „радник на пољу риме и ритма“, већ стваралац који демонстрира изражajne могућности говорног језика, његову спонтаност и разиграност. Док се код савременика му осети као силом прављење стихова, борба са речима као са живим песком – он се игра речима као артиста реквизитима; не бира изразе нити их дивинизира, већ према њима има слободан однос као према детету.

Запрепашћење, неочекивани крај, пародија, алузија, пошалица, алегоријске слике и мисли, лични су песников израз. Парадокс је од најбитнијих стилских фигура. У књизи *Јоши нам само але фале*, супротно традицији, Ршумовић демистификује и доводи у јадан положај змајеве, бабароге, акрепе, ајдаје и друга митолошка страшила патријархалног света. – Змај је докраја понижен и изложен шегачењу и сваком страдању и гоњењу, одбачен и незаштићен, уз то оптуживан. Као у Нушића, сусрећу се они којима је досадило краљевање, негативци и антијунаци. Лепа је прича о цвету који се зарекао да живи изван свог окружења.

Неједнак стих, у погледу дужине и структуре, поведен је гласовима и мелодијом речи. Песник има нарочит осећај за ритам и тоналност. Музика интендира поетику његовог стваралаштва. Синтагматски спојеви, где се речи везују на основу звучних подударања, гласови који појачавају покрет и динамику игре, опчињују магијом звука. Песма „Ма шта ми рече“ осваја читаоца ефектним понављањем и укупним својим гласовним склопом, као песме „Лав“ Д. Радовића и „Истина жива“ Г. Витеза. Из језика што личи на „звукну кошницу у којој речи, попут пчела, милозвучно звуче“ (М.

Данојлић), ненаметљиво титра мелодија и ритам који прелазе у помаму. Писање композитора мелодије по ауторовим стиховима, потврда су чињенице да је музика релевантна конституента његовог поетског идиома.

Рефлексивност није својство Ршумовићeve поезије, и аутор не стоји ни у каквој вези са педагогијом. Поука, додуше, на којој су сви зајазили свој таленат, није избегнута: ни једна уметност не може без капљице дидактизма – на концу, нема неваспитне песме. Циклусом песама „Хајде да растемо“, „Хајде да се играмо“, „Хајде да сањамо“... у којима превагњује хуморно–игриво–естетска компонента, уметник раскида са стваралачком књижевношћу хтења.

Ауторова песма је слојевита структура знакова и значења; она је свет створен индивидуалним пишчевим талентом, његовим духом и уобразиљом. Као „борац за деčја права“, Ршумовић одбације сегменте неестетске природе и моралне категорије: добро–рђаво, истинито–лажно, праведно–неправедно, поштено–непоштено, хумано–нехумано; подражава деčју радозналост, развија у младом бићу стваралачки уметнички иницијативу, морално га оплемењује и естетски зари. Аутор песмом позива децу да расту увис умом и знањем, до матуре; њоме се руга људској малограђанштини.

Панкалистичким односом према књижевности, Ршумовић не поучава него, преплитањем имагинације и мисли, игре и разума, подстиче на размишљање и дијалог, на нов и надахнуто пронађен начин. Сунтилно изнијансирана порука, флуид благе ироније који струји из стихова, исказ као у ретких уметника, нису у опозицији према осталим вредностима дела. Срећно уткана у ток песме или приче, интенционална црта не умањује естетски ужитак до пожељне дидактике, напротив, носи естетску димензију која појачава песму.

Поетика фундирана на емоцији, виртуозности и стилској бриљантности, чини Ршумовића аутором превратничке тенденције и најполетнијим у плејади песника који заузимају високо место у читалачком интересовању младих свих узраса. Постамент поезије чини игра духа као главни покретач у менталном развоју детета – дочим је, чини се, језик, ипак, пропратни елеменат и „форма“ која доприноси реализацији садржине. Рима је у функцији игре без предрасуда, богатства ритма и музике стихова; прати је игра духа и живост уобразиље. Вербалном флуентношћу разиграва језик до неслуђених размера; тежи, као велики песник, ненаписаној књизи.

Дрскост расипничке имагинације, богата изражајна могућност, тековити иновативни предиспонирање, стварају структуру песме оригиналног израза и функционалног стиха, излажују уметника веома опасностима и недовољностима. В. Миларић примећује да је аутор, у непосуствалости да све каже на неочекиван и духовит начин, „пушта, поред осталог, и у једну опасну игру над провалијом између поезије и вица, смисла и измотанције, али се“, каже, „у већини знао уздржати од оног последњег корака који би песму, што је вођена необузданостима и обестима детинства, довео до тривијалности“.

У уметниковом делу се осећају мотиви и одјеци одабраних наших модерних песника; има у његовим причама нешто од Гимовог, Андерсеновог и Кероловог приповедања; од лакоће, бајковите емотивности и уклапања поезије у причу. Извесно, највиднији је утицај Радовићeve школе (са којом започиње београдска и српска школа модерног певања), у којој је Ршумовић више од три деценије певања најбољи ћак. Захваљујући томе што је вођен песниковом мудром руком, свог драговољног подражавања и службовања, он се отргнуо и даље у нечemu коракио од учитеља. Његов стил је његов, али он није – „убио“ свог учитеља да би се доказао и ослободио туђег утицаја.

Стиховање аутора *Тандара, маџара и Весити из несвесити* није без претеривања и игре без поезије. Мешовита и стилски прошарана тематика, лаке истине које не оптерећују слаб деčји разум, повлађивање, задовољење риме, блага едукација која усмерава одређеном циљу; потом експлозија речи и слика, непесничке и фамилијарне речи, насиље над језиком, нападно новачење и жеља за ексклузивношћу – дефицит су обдареног песника, песника импровизатора и рутинера. Доследност да буде сасвим нов, води често домишљатостима и голотињи мисли, губљењу равнотеже и правца. – Из једноставности и простоте, као врлине стиха, произашле су и ауторове мање, међу којима немоћ да се простим стилом превлада опасност, онај једва један корак од једноставности до празног. Засмета профана садржина која се mestимично приближава светогрђу, без укуса и критичности; као и ауторова потрага за ефектима смешног, при чему се – ипак – није клонио вица. Није искључива порука са висине традиционалне педагогије.

И поред извесних недостатака, Ршумовић је дао велики допринос естетској снази деčје књижевности и њеној развојној

линији која није била равна црта. Са њиме, као екстравагантним поборником модерног песништва, превазиђени су неки радовићевско-школски модели подражавања и поезија за младе је засветила новим сјајем. Продубљивање познатих мотива, напуштање конвенционалног израза, развијена књижевна техника, готово до изненађујуће виртуозности; шарм и хумор – без тежње да се поучи и информише – доносе српској литератури читаву малу обнову. Неоспорно развијеног осећања и дара, он остаје веран суштини књижевности у којој господари поетска реч. „Водећи рачуна о мисли и речи, избегавањем стереотипа, Ршумовић је“, каже Д. Огњановић, „у значајној мери заслужан за даље ослобађање поетске слике баласта ванестетских наноса. Понављањем рефренских и лајтмотивских састојака, његове слике су“, додаје, „озвучене изнутра, чиме је постигнута двострука добит – снага доживљаја и речитост израза, што је у поетском писму и најважнији циљ.“

Лексиком и техником која одговара дикцији младих, Ршумовић је извршио утицај на стваралачке наследнике, чија је реч наишла на одјек у души дечјег бића. Д. Радуловић, М. Одаловић, Д. Ђорђевић, З. Палански и други, који се могу похвалити авангардионишћу у обликовању речи, имају у њему, у великој мери, свога узора и мештра.

Стваралаштво Љ. Ршумовића критика је доживела као благодет ницања нечег новог и плодоносног. Са његовим делом, као круном модерне белетристике, српска књижевност за децу и младе је стваралачки сазрела и жанровски срећена. Аутор који није рекао последњу реч, остаје, после Радовића, најлибералнији мислилац и уметник који је узиапредио поетску мисао за децу.

Песници и приповедачи

Трагање за новом изражајном формом, окретање савременом животу, одговор на изазове техничких достигнућа, начело отворености према свим тематским областима и разностраним уметничким афинитетима, урбанизовало је књижевност. Естетски критеријуми су постали дубљи и свестранији, а однос према постигнутом критичнији. Развивши се из модернистичког наслеђа, белетристика се необичним перцепцијским сликама света, рафинираном естетском обрадом и дозом бајковите засањаности,

зинула у свет детињства, готово до сржи модерне поезије. Сва је у знаку експеримента и играња речи с речима. Песник се поиграва са читаоцем и емоционално га мобилише. Игра је највиша поезија и филозофија детињства (М. Мисаиловић); игра је стуб песничке грађевине.

Мотиви и радња су привлачни, а јунаци се, налик правим личностима из живота, а ипак различити од њих, памте. Аутор експонира живот главног јунака, фокусира његов профил, осмишљава га алегоријски и комично; читаочево интелектуално и емотивно интересовање је окренуто њему. И актери неуздигнути као самостални, без којих је главни лик непотпун и неуверљив, ређе неистанчан, покрећу приповедање. Израз је брижљив и схватљив; по прецизности мисли, поезија бОльих песника је „математика доживљавања“.

У оквиру скупине песника и приповедача који следе, ВЛАСТА РАДОВАНОВИЋ (1927) појављује се први. Он је творац два романа (којима је претходио сценарио за филм) о авантури деčака школараца у ратном окружењу, *Саша* (1966), и романа о деци, голубовима и мешању старих у њихово дружење *Кад голубови долеје* (1973). Романсијер на подробан и експликативан начин, емоционално неутрално, описује конкретну и околну стварност, стиче се утисак, по негдашњем читању и чувењу. Носиоци радње су, по опробаном моделу, општи типови, у складу с нормама општепризнатог морала. Сува фактографија и едукација повређују поетско ткиво и динамичност радње. Помиривши се са судбином сужањства књижевности и градњом ликова као „примера за подражавање“, Радовановић је остварио дело које је постигло скроман пласман.

Романима *Планина* (1966) и *Златне леденде* (1970), ЈРАШКО ШЋЕКИЋ (1931) оставља утисак сигурног и опробаног писца. У рванију са природом, неисцрпног извора и сабеседника, жижком певања и приповедања не само деčјих писаца, он је отишао даље од осталих аутора. Сликајући је русовски нетакнуту, поетизујући сеоско детињство као изгубљени рај, децу природе у правом смислу, аутор *Планине* се приближује најбољим писцима своје генерације. Шћекићу је горштачки амбијент и суворо и богато детињство малих планинаца, снажан инспиративни фактор. Природа у свој њеној елементарности и живописности, планинска свежина,